Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Aegidius Romanus - Cod. Aug. pap. 101

[Reichenau], [1. Hälfte 15. Jahrh.]

Liber I pars 2

urn:nbn:de:bsz:31-90450

Visual Library

ē magis sm̄ natura et ordine com̄is tāto magis bonus ē et magis meritorius. Valde aūt 2m̄ natūm ēe vr̄ q ps exponat se p̄ toto. Vide em̄ q p̄ pcllitato capite pcllitat et to'm corp' brachiū q ē ps cor's exponit statim se tōlit' ne to'l corp' peat. Reges ē si bn̄ regant gēte sibi cōmissam ex opib' eorū consequitur mercedem magna q p̄ bono gētis et p̄ bono tōli talit' se exponūt. ¶ Q'to magna ē merces regū hoc vtutis p̄ quā quis mer' hui' mrū. Sola minor vtus requirit' ad regēdū se ipm̄ q ad regend' familia. et ad regendū familia q ad regendū ciuitate et regnū. Magna igi' debz ēe vtus regis ad q̄ spectat regē nō solū se et suā familia s; etiā totū regnū. Cū igi' magne vtuti debeat' magna merces. magnū erit mrū regū bn̄ regētiū sūu regnū. ¶ Q'nto mag' erit p̄miū ipo℞ regū si consideretur ipa materia cīr quā opant'. laudat' em̄ aliquis si dirigat p̄sonā aliquā singularem. Cū igi' bonū gentis sit diuinius q bonū aliq's singulare ipā matīa cīr quā opat' rex. q̄ est gens et multitudo indicat ei' p̄miū esse magnum. Incipiunt capitula secūde p̄tis p̄mi lib' de regimine p̄ncipum. p̄mū capim.

1m Quomō diuidūt' potēcie aīe et in quib' potenciis hnt ēe vtutes.
2m Quō distingūnt' vtutes et q̄mō se hēant in intellcu et appetitu.
3m Quot sūt vtutes morales et q̄mō eaℛ nūs ē sumēdus
4m Q bonaℛ dispōnu q̄dā sūt vtutes q̄dā sup̄ vtutes. quedā ancillātes
Quedā ancillantes sūt vtutes et p̄paratōes ad vtute
5m Q vtutū q̄dā sūt p̄ncipales et cardinales q̄dam vō annexe.
6m Quō diu'sitate notificari pt quid ē prudencia.
7m Q decz reges et p̄ncipes ēe prudentes
8m Q't et q̄ oportea't hr̄e regem si debeat ēe prudens
9m Quō reges et p̄ncipes possūt se ipos prudētes face
10 Q't sūt modi iusticie et cīr que iusticia ht ēe et quō ab aliis virtutib' est distincta
11m Q absq iusticia nequūt regna subsiste.
12m Q maxie decz reges ēe iustos et i suo regno iusticiā obs'uare
13m Quid ē fortitudo et cīr q̄ ht ēe et quō possim' nosmetipos face fortes.

14 Quot sunt species fortitudinis et secundum quam speciem fortitudinis decet reges et principes esse fortes.

15 Quid sit temperantia et circa que habet esse et quot sunt species eius et quomodo nos ipsos possumus facere temperatos.

16 Quod exprobrabilius est esse intemperatum quam timidum et quod maxime decet reges et principes temperatos esse.

17 Quid est liberalitas et circa que habet esse et quomodo nos ipsos possumus facere liberales.

18 Quod reges et principes quodammodo impossibile est esse prodigos et quod maxime detestabile eos avaros esse et quod potissime decet eos esse liberales.

19 Quid est magnificentia et circa quid habet esse et quomodo possumus nosmet ipsos magnificos facere.

20 Quod maxime detestabile est reges et principes esse parvificos et quod decet eos esse magnificos. debet

21 Quot sunt proprietates magnifici et quod illas proprietates reges et principes habere

22 Quid est magnanimitas et circa quid habet esse et quomodo possumus nos ipsos facere magnanimos.

23 Quot sunt proprietates magnanimi et quod decet reges et principes esse magnanimos.

24 Quomodo decet reges et principes esse amatores honoris et qualis est virtus illa que dicitur honoris amativa

25 ~~Quid est~~ Quod humilitas dicitur post honoris amativa et quomodo magnanimus est humilis. les

26 Quid est humilitas et circa que habet esse et quod decet principes et reges esse humi

27 Quid est mansuetudo et circa quid habet esse et quod decet reges et principes esse mansuetos. tabiles

28 Quid est amicabilitas et circa quid habet esse et quomodo decet reges et principes esse ami

29 Quid est veritas et circa que habet esse et quod decet reges et principes veraces esse.

30 Quid est iocunditas et circa quid habet esse et quomodo decet reges et principes esse iocundos.

31 Quod maxime decet reges et principes omnes virtutes habere quia si unam caruerint nullam habent.

32 Quod diversi sunt gradus bonorum et malorum et in quo gradu reges et principes decet esse.

33 Quot sunt gradus virtutum et quas virtutes habere debeant reges et principes.

34 Quomodo bonorum dispositionum quedam sunt virtutes quedam super virtutem quedam annexe virtutibus quedam disponentes ad virtutem.

Capitulum primum. Quomodo diuiduntur potencie anime et in quibus potenciis habent esse virtutes.

Postquam auxiliante domino compleuimus primam partem huius primi libri in quo agitur de regimine sui, ostendentes in quo reges et principes suam felicitatem ponere debeant, quia non debent eos suum finem ponere in diuiciis, nec in cumulo potencie, nec in aliquibus talibus. Ex omnibus hiis ut supra plenius probatur debet uti tamquam organis ad felicitatem suam, cum felicitatem ponere debet in actu prudencie prout talis actus est imperatus a caritate. Nam tunc reges habent felicitatem suo statui debitam et condignam cum instigante dei dilectione secundum prudenciam regnatiuam gentem sibi commissam secundum legem et racionem recte et iuste regunt. Principaliter igitur regum felicitas ponenda est in ipso deo et ex cognitione et dilectione eius suum studium et suam vitam ad hoc ordinare debent ut cognoscentes et diligentes deum tamquam veri ministri eius secundum ordinem racionis dirigant populum sibi commissum. Hiis igitur ita peractis et ostenso in quo reges debeant ponere suum finem secundum ordinem superius pertractatum, restat ostendere quibus virtutibus reges pollere debeant. Virtutes autem sunt quidam ornatus et quedam perfectiones anime. Oportet igitur prius ostendere que sunt potencie anime et in quibus potenciis habent esse virtutes. Consequenter autem manifestabitur quo virtutes sunt distinguende. Postea vero ostendemus quot sunt numero huiusmodi virtutes et que illarum sunt principales et que secundarie. Deinde autem declarabitur singulariter que sit vnaqueque illarum virtutum et quomodo debent reges et principes tales virtutes habere. Potencie autem anime sic distingui possunt, quia quedam sunt naturales, quedam cognitiue sensitiue, quedam appetitiue et quedam intellectiue. Naturales potencie sunt ille in quibus communicamus cum vegetabilibus et plantis, ut potencia nutritiua, augmentatiua, generatiua et talia que eciam ipsis arboribus competunt. Potencie vero cognitiue sensitiue sunt visus, gustus, tactus et talia in quibus communicamus cum brutis. Appetitiue vero distinguuntur, nam quidam appetitus est in homine in quo non communicat cum brutis ut appetitus sequens intellectum, quidam vero in quo communicat cum eis ut appetitus sequens sensum. Appetitus autem sequens sensum proprie nominari sensualitas, sequens intellectum nominatur voluntas. Secundum quem modum loquendi bruta habent sensualitatem et appetitum sensitiuum.

Sed non habent voluntate i. appetitu intellectuum / Virtutes ergo de quibus
loqui intendimus que sunt quidam habitus laudabiles vel erunt impotenciis na
turalibus vel in ipsis sensibus vel in appetitu sensitivo vel in appetitu intellectivo
vel in ipso intellectu vel in hiis omnibus vel in aliquibus horum / In potenciis autem natura
libus esse non possunt quod triplici racione probari possumus / Primo quia ex naturalibus nec laudamur
nec vituperamur / Nullus enim dicitur bonus homo ex eo quod habeat bonam digestivam
vel bonam augmentativam / Secundo in talibus non habent esse huiusmodi virtutes quia virtus
est aliquid secundum racionem ut patet probari ii. ethicorum / potencie autem naturales secundum quod huiusmodi sunt
racioni non obediunt / nam sive quis conetur sive nolit sive velit / non potest
hoc proprie loquendo potencie naturales variantur in actibus suis / sed semper
secundum modum sibi possibile suas acciones efficiunt / Tercio in talibus potenciis non
sunt habitus et virtutes / quia habitus sunt ad deteriandum potencias ut bene vel
male agant / et prohibitus viciosos determinat potencias ad agendum male / pro vir
tuosos ad agendum bene. Cum igitur natura sit determinata ad unum et potencie naturales
sufficienter determinentur ad agendum opera sua secundum quas nec sumus viciosi nec
virtuosi / ut habitur de viciis et virtute loquimur / quare in eis huiusmodi virtutes esse
non possunt ¶ Hiis igitur tribus racionibus per quas probatum est virtutes non posse esse
in potenciis naturalibus / probari potest eas non posse esse in cognicione sensitiva
sive in potenciis sensitivis / Nam sicut non laudamur nec vituperamur ex potenci
is naturalibus sic non laudamur nec vituperamur ex sensibus / Nam sicut nullus lau
datur tamquam bonus homo ex eo quod bene digerit vel bene crescit / sic non laudatur
ex eo quod acute videt vel subtiliter audit / nisi forte hoc esset peccatis vel si quis
ex superflua comestione vel ex nimia potacione incurrisset obtalmiam ita quod
ne bene videret vel debilitate stomachi ne bene digeret increpare illum non
quia male digerit vel quia non clare videt / quia bene digerere proprie loquendo non est
in potestate hominis / sed increpare ex nimio potu vel ex superfluo cibo / Nam
erat in potestate sua uti potu et cibo moderate / Secundo in sensibus non est ponenda
virtus moralis / quia sicut potencie naturales non obediunt racioni quia secundum regulam racionis
nullus magis vel minus augetur vel magis aut minus digerit / Sic nec sensus
obediunt racioni / Non enim est in potestate hominis videre clarius vel minus clare / quare si virtus
moralis est aliquid secundum racionem huiusmodi virtus in sensibus poni non debet. Tercio in natura
libus non est moralis virtus quia sicut potencie naturales sufficienter determinantur

adactiones suas s psua nam. sic et sensus / Nam sic ignis calefaciat
q̃ pt calefacere / p̃t q qz determinatus in actione sua nec lauda[tur] n[ec] vitupa[tur]
nec ẽ in eo v[ir]tus moralis / sic et p[otenti]a digestiua tm digit q̃ pt digerere
et oculus tm videt q̃ videre pt / In eis v[ir]tus moralis ee no pt / Una per
virtute morale determinat potencia ad agendu / h[ec] aut sufficient d[e]t[er]minatu
ad actiones p[ro]p[ri]as p[er] n[atur]am / No igi[tur] indigent v[ir]tute morali / Si igi[tur] n[ec] in potencijs
n[atur]alibus nec in sensibus ẽ virtus moralis / cu pt potencias n[atur]ales & sensus
no sit n[isi] intellectus et appetitus intellectiuus & sensitiuus / op[or]tz in talibus ee
v[ir]tutes morales. Cap[itulum] 2[m]. Quo distinguu[n]t[ur] v[ir]tutes. et quo se h[abe]nt

Ostenso q n[ec] in potencijs n[atur]alibus in intellectu et appetitu
n[ec] in sensibus h[abe]nt ee v[ir]tutes. Restat ondere quo distinguu[n]tur
virtutes. et quo in intellectu et appetitu existu[n]t / Distinguendi ẽ g[ratia] de v[ir]
tutibus et de h[uius]modi potencijs / Nam v[ir]tutu q[ue]da s[un]t intellectuales / queda
morales / queda medie int[er] intellectuales & morales / Virtutes i[n]tellectua
les dicuntur ille q[ue] sut in intellectu speculatiuo cuiu[s]modi sut speculatiue
ut n[atur]alis phya / geometria et methaphysica et ẽ talia / Virtutes vo simpliciter
morales sut ille q[ue] sut in appetitu / siue appetitus ille sit sensitiuus siue in
tellectiuus / cuiu[s]modi sut / iusticia / temperancia / fortitudo / mansuetudo / & ẽ talia de
quibus sumus singlariter tractaturi / Virtutes aut medie int[er] intellectua
les & morales / sut v[ir]tutes existentes i[n] intellectu p[ra]ctico / ut prudencia / et
alie v[ir]tutes sibi annexe / prudencia aut s[ecundu]m com[m]e[n]tatore[m] sup[er] lib[rum] eth[icorum]. media
ẽ int[er] v[ir]tutes morales et intellectuales. computatu[r] tn pt cu v[ir]tutibus moralibus /
Nam prudencia no inest n[isi] hoibus bonis / sic n[ec] v[ir]tutes morales / praui enim
homines et si possent ee scientes astuti et v[er]sipelles / prudentes tn ee no
possut ut suo loco patebit. Inde ẽ g[ratia] q dicitur. 6[o]. eth[icorum]. q impo[ssibi]le ẽ prudente[m]
eonte ee no e[xisten]tem bonu / Omissis igi[tur] v[ir]tutibus intellectualibus & dimissis sciencijs
speculatiuis / de prudencia et v[ir]tutibus moralibus ẽ tractandu. Incepimus
enim ut plures diximus p[rese]ns opus no ut sciamus s[ed] ut boni fiamus q[uia] bonitas
siue prudencia sine v[ir]tutibus moralibus nob in ee no pt. Has aut v[ir]tutes
in intellectu et appetitu sic ee contingit / Bonu ẽ enim v[ir]tute. ee ad s[ecundu]m vocem

Opz q° ee ronalem potm in qua po ee vtus Ronale aut dupl e scdm
psm / pessencia et pparticipacoez / Nam appetitus lic3 no sit ipe intel
lcus ut ipa ro eenlr di. hi pticipare rom qr e aptus natus rom
obedire / Potencie aut ~~ronales~~ nales ī sp̄s nec sut ronales peenciam
qr no ipa ro sut / nc rone pticipant qr psc et sp̄s q huiꝰ no obedivt roi
igi insensibus et impotenciis nalibꝰ ut sup dicebat no hnt ee virtutes
h solu ee hnt i intellcu et appetitu. Innobis aut dupl e appetitus
intellcuus et sensitus / Na sic appetitus nalis sc forma nalis adepta
sic appetitꝰ cogtiuus sc forma cogtiua p cogtone apphensam / Sicut
em gna ephor q hnt forma gnis sequi ea qda nalis inclinacio et
quida appetitus nalis / ut nalr deorsu ee desidet / sic habentia cognicoez
put hnt inscipis forma apphensam / sequi queda inclinaco et quida
appetitus sm forma illa / Ppt qd sic e innobis dupl cogto / sensitiua
et intellcua / sic e innobis dupl appetitus. videlz sensitiuus q sc formam
apphensam psensu / et intellcuus qui sc forma apphensa pintellcm
Appetitus aut sensitiuus dupl e Na cu aialia sint sup inaiata sicut na
clis et rebus inaiatis dedit potm vna pqua tendut in ppriam quietem
et alia pqua resistut z agut in phibncia et incotria / multomagis
hanc duplice potencia dedit ipis aialibus q sut pfcoira illis / Videmꝰ
em q ignis e nalr calidus et leuis / pleuitate aut tendit in locu ppriu
et inquietem sibi conueniente / pcaliditate vo agit in cotraria / Ne q
ignis pqrūqz contraria agencia impediret / ne pleuitate in ppis loco q
sceret dedit ei na potencia calefctiua ut pea resisteret z ageret in cotria
corruptiua. Si igr igni et rebus inaiatis na dedit duplice potencia
vna pqua adipiscat ppia quiete. et alia pqua agut in phncia z cotria
multomagis hoc dedit animalibꝰ / tribuit q eis duplice appetitu / vnum
sensitiu pque consequunt ppriam qetem et ppriam delectacoez ut concupiscibile.
et aliu pque resistut et aggrediut phibitiua et cotraria ut irascibile
ita q concupiscibil se ht sic leuitas ul grauitas in leuibꝰ z grauibꝰ / Irasci
bilis vo se ht q calliditas z frigiditas in eis / Na sic grauia pgrauitatem
recedut aloco sursum tamq anon conueniente et tendut in locu deorsum

tamquam ad locum conveniente et conforme / per frigiditatem vero resistunt contrariis
ne corrumpant aqua naturam et deserat propria loca et propriam quietem / sic animalia
per concupiscibile fugiunt mala tristia et persequuntur bona delectabilia / per irasci-
bile vero aggrediuntur contraria que possunt ea ab aliquibus delectationibus prohibere
ut leo per concupiscibilem pergit ut persequatur cibum tamquam aliquid delectabile / per ira-
scibile vero aggreditur alia violencia ipsum prohibere a cibo adepto / patet quod
bene dictum est quod concupiscibilis respicit bonum et malum simpliciter / irascibilis vero respicit
bonum et malum in quantum habent rationem difficilis et ardui / nam cum bonum simpliciter dicatur
quid persequendum / malum vero aliquid fugiendum / Concupiscibilis quidem secundum se tendit
in quietem et in bona delectabilia et fugit mala tristia prout sunt bona et mala
simpliciter secundum se considerata / Irascibilis vero secundum quam aggredimur et resistimus prohibentibus
et nocivis et tendit in bona et mala simpliciter non secundum se considerata sed ut habent
rationem ardui et difficilis / nam arduitas et difficultas potissime sunt re-
pugnancia et prohibencia ne possimus consequi bonum et vitare malum / Inperfecte
ergo regisset natura si dedisset animalibus concupiscibilem per quam vitaret mala et perse-
queretur bona / nisi dedisset eis irascibilem per quam aggrediuntur impedimenta de-
lectationem illam / Ut igitur alia secundum modum sibi convenientem plene possint de-
lectari per concupiscibilem data est eis irascibilis per quam resistunt et aggrediantur impedimenta
delectationem istam / Duplex est ergo appetitus scilicet irascibilis et concupiscibilis / Appe-
titus autem intellectivus qui dicitur voluntas remanet indivisus / nam cum
intellectus universaliori modo respiciat suum obiectum quam sensus appetitivus / In-
tellectivus qui sequitur intellectum universaliori modo fertur in bonum quam appetitus secundum
sensum / et quanto aliquid sub universaliori modo accipitur tanto unum et idem existens ad
plura se extendit / licet appetitus sensitivus sit alius et alius secundum quem persequimur
delectabilia simpliciter et aggredimur terribilia / appetitus tamen intellectivus unus et idem
existens fertur in omne bonum intelligibile / non ergo est alius appetitus intellectivus secundum
quem persequimur bona delectabilia per intellectum et aggredimur bona ardua sicut est alius
appetitus sensitivus secundum quem persequimur bona simpliciter delectabilia et aggredimur terribilia.
Quare si omnis virtus moralis vel est in intellectu vel in appetitu et appetitus
alius est intellectivus ut voluntas / alius sensitivus et hic est duplex / irascibilis
scilicet et concupiscibilis / oportet omnem virtutem moralem vel esse in intellectu vel in

voluntate / vel in irascibili / vel in concupiscibili. Accipiendo igitur virtutem moralem large prout ipsa prudencia dicitur quedam virtus moralis dicere possumus quod 2m quatuor potencias anime in quibus habet esse virtus supradicte sunt iiii[or] virtutes cardinales scilicet prudencia / iusticia / fortitudo et temperancia / nam prudencia est in intellectu / iusticia in voluntate / fortitudo in irascibili / temperancia in concupiscibili. Ca[pitulum] 3m

Quot sunt virtutes morales et quomodo earum numerus est sumendus.

Phylosophus circa fine[m] secundi ethicorum preter prudenciam et iusticiam enumerat decem virtutes morales videlicet fortitudinem / temperanciam / honoris amatiuam / magnanimitatem / largitatem / magnificenciam / mansuetudinem / veritatem / affabilitatem et eutrapeliam quam in urbanitate vel societate appellare possumus / Igitur computata iusticia et prudencia xii sunt virtutes morales / de quibus quid sunt et quis decet eas reges habere / et quas habent partes vel virtutes anexas singulariter est dicendum

Nos autem ex hoc sic potest accipi / nam cum subiectum virtutis sit / vel intellectus vel voluntas / vel appetitus sensitiuus / omnis virtus moralis vel est in intellectu ut prudencia / vel in voluntate ut iusticia / vel in appetitu sensitiuo / ut ille decem virtutes morales quas enumerauimus quas tangit phylosophus in 2o ethicorum / Possunt alio modo sic accipi hee virtutes / nam virtutes sunt medietates quedam / et non habent fieri nisi circa ea que sunt in potestate nostra in quibus decet nos ponere medietatem vel equalitatem siue rectitudinem. Huius autem tria sunt videlicet rationes passiones et operationes exteriores / per virtutes enim decenter habere rationes rectas / passiones moderatas / et operationes exteriores equatas et mensuratas / Secundum igitur quod habemus rationes rectas sumitur prudencia / prout vero habemus exteriores operationes et mensuratas et equatas / habet esse iusticia / Sed prout sunt in nobis passiones moderate accipiuntur ille decem virtutes morales de quibus in principio huius capituli fecimus mentionem / Iusticia igitur que est in voluntate sic differt ab illis x virtutibus que sunt in appetitu sensitiuo. Utreque enim moderant et equant operationes exteriores et passiones existentes in appetitu aliter tamen et aliter / nam ille x virtutes per se et primo moderant et rectificant passiones / sed autem rectificant operationes exteriores hoc est ex consequenti in quantum moderatis passionibus moderate fieri in operationes exteriores Iusticia autem econuerso / per prius equat et moderat ipsas res vel ipsas operationes exteriores. facit enim quod cuilibet tribuatur quod decet vel quod ei debetur vel quod suum est.

Si aut modat et rectificat passiones et motus existentes in appetitu / hoc e ex
consequenti in quantum moderatis et equatis rebus et operibus exterioribus / passiones in
nobis rectificantur et modantur / ¶ Certo aut hec eadem divisio sit sumi pot
na omnis virtus moralis tendit in bonum racionis / tendere aut in bonum racionis pt
ee tripliciter / vel quia huius bonum percipit vel quia ipsum efficit / vel quia ipsum custodit et
conservat / prudencia aut tendit in bonum racionis quia ipsam racionem perficit / Est
aut prudencia in ipso intellectu tamquam perfectio in ipso perfectibili / Justicia vero tendit
in bonum racionis quia huius bonum efficit / na iusticia in operibus exterioribus et in ipsis
rebus efficit illud bonum et illa equitate qua racio dictat / Alie aut virtu
tes morales ut quinque ponitur tendunt in bonum racionis quia illud custodiunt
et conservat / Na huius virtutes / passiones moderatas agunt ne per eas homo
abducatur et recedat a bono racionis propter quod huius bonum dicitur custodire
et conservare / Dicamus igitur quod virtus moralis vel rectificat racionem et est in racione
et est racionis perfectiva et sic est prudencia / vel est in voluntate et adequat racione
exteriores et est boni racionis effectiva et sic est iusticia / vel est in appetitu sen
sitivo et modat passiones et est boni racionis custoditiva et conservativa
et sic sumuntur ille x virtutes morales superius numerate quarum numerus et suffi
ciencia sic pt sumi ¶ Dictum est enim virtutes illas ee circa passiones quas
posse habent modare et equare prout aguntur ex aliis et aliis obiectis / surgunt
alie et alie passiones / accipi potunt alie et alie virtutes prout in illis
passionibus secundum ordinem racionis aliud et aliud medium reperitur / Ut igitur
liceat typo et superficialiter pertransire dicamus quod passiones / vel surgunt
ex bono vel ex malo / Si ex malo vel ex futuro vel ex presenti / si ex futuro
sic sunt in nobis passiones timor et audacia / timor cum ab eo refugimus
audacia cum illud aggredimur / Inter has aut duas passiones sumitur
una virtus media scilicet fortitudo / erit igitur fortitudo que est medietas
timoris et audacie in irascibili habent esse / Si vero huius passiones oriuntur ex
malo presenti quod est nobis iam illatum vel insurgimus ad puniendum et tunc est
ira que propter puirpensione vel propter malum illatum appetit penam vel vindi
ctam / Vel cum abhat puicide vel abhat vindicta deficimus sic est miti
ditas medium aut horum est virtus que dicitur mansuetudo / Mansuetudines
tn non proprie nominat virtute media inter mitiditate et ira vero magis

noiat ipam passione que e mitiditas / Attam ut dr. 2° eth no hem9
ppu nome i. vtutis noiatur noie passionis deficientis et dr mansuetudo
erit aut mansue° etia in irascibili q2 in ea sut mitiditas z ira cc quas
vtus hui9 vide consiste / Due q3 virtutes exntes in irascibili sumuntur
circa passiones q oriuntur ex malo ut fortitudo e cc passiones ortas
ex malo futo / mansuetudo vo cc passiones ortas ex malo pnti / Si autem
sumatur vtutes cc passiones q oriuntur ex bono tuc distinguendu e
de bono / q2 qdda e bonu hois in se / qdda vo e bonu ei9 ut ht ordinem
ad alios / Bonu homis in se trip3 / est q2 qdda e delectabile ut cibi z pot9
et talia hm9 / qdda e bonu utile ut pecunia / qdda honestu ut honor / hone
stu em ab ipo honore sumit origine / est em honestu qi honoris status
cc passiones ortas / ex bono delectabili no sumitur n una virt9 ut temperancia
que e in concupiscibili cc passiones ortas / Ex bono utili sumuntur due vtu
tes / vna hui9 bonu ut e mediocre et cōe / et sic sumitur libalitas q est
cc mediocres sumpt9 / ut e illud bonu arduu et sic e magnificencia
q e cc magnos sumptus. Idem e em magnificencia q magna facies
erit ergo libalitas in concupiscibili / magnificencia vo rone arduitatis
erit in irascibili / Si vo illud bonu sit honestu sive honor / tuc honor
ille ut e mediocris et tuc e queda vtus q cōi noie dici pt honoris ama
tiua sive honoris amor / Si aut honor ille sit magnus sic e magna
nimitas q e cc magnos honores / Est aut honoris amatiua in concupiscibili
magnanimitas vo in irascibili / ex quo p3 q q2 bona delectabilia no sic
possent hre rone ardui sic utilia et honesta / licz tn ex bonis utilib9
q ex honestis sumatur due vtutes quaru vna e in concupiscibili / alia in ira
scibili / Ex bonis aut delectabilib9 no sumitur n una vtus q e in concupiscibili
ut temperancia / Si vo hui9 vtutes sumantur cc passiones q oriuntur ex
bonis ut coicam9 cu alijs / sic ut dr 2° eth sumuntur tres vtutes nam
cu alijs coicam9 in vbis et opib9. opa aut z vba ut coicam9 cu alijs de
seruiunt nob ad vitale vita z ludu / Erit g° triplex vtus sc3 vitas / affa
bilitas / et eutrapelia q pt dici bona usio / Est aut vitas ut hic deca loqui
mur et ut e virtus no speculatiua. Et3 sumitur hic vitas put aliqs no e
ypocrita nec iactator. s3 e apt9 et vbis z fcis ondit se tale qualis est

Affabilitas uero est qua quis bene se habet circa conuersacionem vite ut qui non est adulator nec est discolus sed affabilis et curialis / Eutrapelia uero siue bona versio est qua aliquis bene scit se habere in ludis ut non sit histrio qui de omnibus velit ludere / nec sit agrestis qui de nullo velit ludere / sed ut eutrapelus et bene se utens ut se habeat circa ludos prout expedit / Omnes autem hee tres virtutes quia non sunt circa aliquid arduum sunt in concupiscibili. ¶ Patet igitur quod cum .iiii. potencie anime sint susceptibiles virtutum de quibus loquimur .xii. sunt huiusmodi virtutes / quia vna est in intellectu et vna in voluntate .iiii. or in irascibili / et .vi. in concupiscibili / In intellectu est prudencia / In voluntate iusticia / In irascibili est fortitudo mansuetudo magnanimitas et magnificencia / que sic accipiuntur / quia fortitudo et mansuetudo sunt circa passiones ortas ex malis / ut fortitudo est circa passiones ortas ex malis futuris / mansuetudo circa passiones ortas ex malis presentibus / magnificencia uero et magnanimitas sunt circa bona ardua aliter et aliter / quia magnificencia est circa magna bona utilia et circa magnos sumptus / magnanimitas uero circa magna bona honesta ut circa magnos honores / In concupiscibili autem sunt sex virtutes videlicet temperancia liberalitas honoris amatiua / veritas / affabilitas et eutrapelia / que sic accipiuntur / quia tres harum ut temperancia liberalitas / et honoris amatiua sumuntur secundum bona hominis in se / Alie uero tres secundum bona hominis in ordine ad alium / secundum ergo utraque bona sunt tres virtutes / nam bona hominis in se tria sunt / nam quedam sunt delectabilia circa que est temperancia / quedam utilia circa que est liberalitas / quedam honesta / circa que est honoris amatiua / sic etiam bona in ordine ad alium triplicia possunt considerari / uel ut deseruiunt nobis ad manifestacionem et sic est veritas / uel ad vitam et sic est affabilitas / uel ad ludum et sic est eutrapelia ¶ Ostensum ergo est quot sunt huiusmodi virtutes et quomodo distinguuntur. iiii Capitulum

Capitulum x[m] quod bonarum disposicionum quedam sunt virtutes quedam super virtutem quedam ancillantes sunt virtutibus et inperfectiones ad virtutem

Ostendimus in precedenti capitulo .xii. virtutes / quarum vna est in intellectu ut prudencia / vna in voluntate ut iusticia / .iiii. or in irascibili / ut fortitudo mansuetudo magnanimitas et magnificencia / et .vi. in concupiscibili ut temperancia et alie quas enumerauimus supra / ne ergo aliquis credet non esse alias quas alias bonas disposiciones preter virtutes enumeratas / dicemus ordinem quem recipiendo de bonis disposicionibus de quibus locuti sunt philosophi / quia de aliis ad presens non intendimus tractatum constituere / quedam sunt virtutes / quedam ancillantes virtuti / quedam inperfectiones ad virtutem / quedam super virtutes / Large enim accipiendo virtutem omnes

huiusmodi bone disposiciones virtutes appellari possunt / Eubulia enim tamen quedam bone disposiciones
ancillantur virtuti / ut bene consiliari et bene iudicare / de consiliatis ancillantur
prudencie / qui ergo bene dispositus est ad hoc aptus est ut sit prudens / Que-
dam vero bone disposiciones non sunt completa virtus / sed sunt disposiciones ad virtutem
ut perseuerancia et continencia / que ut de hiis plenius loquitur non sunt completa virtus
sed disposicio ad virtutem / Nam ille perseuerare dicitur qui non cadit et si non temptatur
hoc autem etiam non virtuosi aliquando habent qui non passionati non ruunt / Continens
autem dicitur qui passionatur et habet passiones fortes / tamen continet se et non credit pas-
sioni sed racioni / Non ergo continens est complete virtuosus quia habet passiones fortes
licet bene agat non tamen est ei delectabile bene agere / Continencia ergo et perseuerancia sit accep-
ta quamuis sit quedam bona disposicio non tamen est virtus sed disposicio ad virtutem / Sunt etiam
quedam bone disposiciones que sunt super virtutem cuiusmodi est virtus diuina / heroica et supra
sicut de qua determinatur .vii. ethicorum / Nam sicut aliqui homines sunt quasi bestie et sunt mali ultra
modum hominum sic aliqui sunt diuini et sunt boni super modum humanum propter quod tales super
virtuosi dici possunt. huiusmodi autem virtute diuina que est quedam supervirtus maxime habere
debent reges et principes qui ut dictum est semidei esse debent / Quarto quedam
bone disposiciones sunt ipse virtutes cuiusmodi sunt iusticia prudencia et alia de quibus
in precedenti capitulo fecimus mencionem / De omnibus ergo hiis .iiii.or suo loco dicemus
Determinauimus enim de virtutibus ostendentes quas reges et principes decet habere
virtutes / Determinabimus etiam de ancillantibus virtuti et de disposicionibus ad virtutem
et de hiis que sunt super virtutem ostendentes quod reges et principes oportet tali-
bus esse ornatos / Sed primo de ipsis virtutibus est dicendum. Capitulum 4m Quod virtutum

Capitulum .v.

Enumerauimus supra .xii. virtutes / sed quedam sunt principales car-
non omnes ille .xii. sunt equalis per- dinales / quedam vero annexe:
feccionis nec sunt eque principales / Consueuit enim apud sanctos
et etiam apud philosophos distingui inter virtutes / quia quedam sunt cardinales
et principales / quedam vero annexe / Cardinales autem sunt quatuor / videlicet
prudencia / iusticia / fortitudo et temperancia / Annexe autem et non principales
sunt alie octo de quibus supra fecimus mencionem / Has autem .iiii.or virtutes esse
cardinales triplici via venari possumus / Prima via sumitur ex parte materie
circa quam versantur / Secunda ex parte subiecti in quo existunt / Tercia ex parte con-
dicionum que ad virtutes requiruntur / Prima via sic patet / nam omnis virtus vel est circa
rationes vel est circa passiones / aut circa operaciones / Cum ergo contingat racionari recte

et no rte / optz dare vtute aliqua q sit rta rato pqua de ipis agibilibz rtas rones faciam// Rursum contingat opari rte et no rte / sic e dare virtute pqua dirigim' in ronando de agibilibz sic e dare vtute pqua dirigimur in opando ipa agibilia / Amplius qz ptingit nos passionari rte et no rte · optz dare vtutes aliquas pquas modificem' in ipis passionibus / Cu q° passiones qda impellant nos admalu ut passiones concupiscibiles qz pni sum' adagendu illa / Queda uo retrahut nos abomb ut passiones irascibiles tales passiones optz dare vtute aliquam ne passiones nos impellant adillud qd ro vetat / et optz dare virtute alia ne passiones nos retrahant abeo qd ro dictat / Omnis em vtus vl rectificat rones vl equat opacoes / vl modificat passiones / ne nos impellant ad id qd ro vetat / vl modificat eas ne nos retrahant ab eo qd ro dictat / Et qz prudencia pncipalit' rectificat rones / iusticia pncipalr equat opacoes / tpancia pncipalr modificat passioes ne nos impellant ad id qd ro vetat / fortitudo pncipalr modificat eas ne nos retrahant ab eo qd ro dictat / Jo rone matie tales q' vsant' huius vtutes dicu'tur · iiijor · hec cardinales et pncipales qz sut tales nam illa tali qua vsatur pncipalr humana vita // Secda via ad investigandu has vtutes ee cardinales et pncipales sumi pt ex pte sbi in quo existut Dictu e em sup' virtutes de quibz loquim' ee in quatuor potencijs aie · vidz in intellcu in voluntate in irascibili et concupiscibili Cu igitur in intellcu pfectio pncipali · vtutis sit pdencia / in voluntate / loquendo de vtutibz acquisitis pncipalior sit iusticia · Jn irascibili vo pncipalior sit fortitudo / et in concupiscibili tpancia · Jdeo · iiijor · hec vtutes / scz pdencia / iusticia / tpancia et fortitudo / pncipales et cardinales ee dicu't'

// Tercia via sumit' ex pte condicionu q ad qualibz vtute requirut' Na omis actus si vtuosus ee dz · optz q' fiat prudent' iuste fortit' et tpate · Jo hec · iiijor · vtutes pncipales et cardinales simplr ee dicu't' Jn alijs g° vtutibz moralibz pt ee aliqua pncipalitas / sic magnanimitas pncipalitate quada ht sup virtutes alias · qz · 4ii pheus · iiij° · eth · magnanimitas vi' ee ornat' quidam oim aliar vtutu ·

sit etiam magnificen principalitatem quandam habet propter magnitudinem sumptuum
quem quam usatur / Habet ergo alie virtutes principalitatem quandam / sed hee quatuor
simpliciter cardinales et principales esse dicuntur / propter quod sit declaratum in prosequendo plenius
videbitur / Si ergo hee iiii^or sunt principales et cardinales respectu aliarum
primo declaratum iiii^or est dicendum / Rursus quia prudentia est principalior omnibus aliis
cum sit directiva omnium aliarum / et iustitia principalior quam fortitudo et temperantia
cum iustitia sit circa commutationes rerum et circa distributiones bonorum circa que principaliter
vita nostra usatur / et quia fortitudo est principalior quam temperantia cum fortitudo magis
ordinetur ad bonum gentis et ad bonum commune quam ipsa temperantia / Ideo erit hic ordo
quia primo dicemus quid est prudentia et quod decet reges et principes esse prudentes
Secundo determinabimus de ipsa iustitia ostendentes quod decet reges et principes esse
iustos / Deinde determinabimus de ipsa fortitudine et temperantia declarantes
quod convenit reges et principes esse fortes et temperatos / Consequenter vero tractabimus
de magnanimitate et magnificentia et aliis virtutibus manifestantes quomodo
decet reges et principes talibus virtutibus esse perfectos · Capitulum 6^m Quomodo

Ca^m vii^m

Prudentia autem de qua diversitate notificari potest quid
primo tractare intendimus est prudentia
Potest ad diversa comparari habet et prout ad diversa comparatur
aliam et aliam notificationem habet et suscipit / Quamvis enim ad principalia
spectat prudentia ad quinque comparari possumus videlicet ad virtutes mora-
les quarum est directiva / ad virtutes intellectuales vel quarum est perceptiva
ad materiam circa quam usatur ad scientiam et artem a quibus distinguitur
Est enim prudentia virtutum moralium directiva / nam virtutes morales
de se inclinant in finem sibi convenientem / ut temperantia inclinat in sobrietatem
et in detestationem venereorum / Sed non sufficit inclinari in finem debitum temperantie
vel in finem aliarum virtutum moralium nisi sciamus quomodo possumus consequi
talem finem quod fit per prudentiam / Per virtutes ergo morales preficimus debitos
fines / sed per prudentiam dirigimur in fines illos / Accipit autem prudentia
fines a virtutibus moralibus et per ea que sunt ad finem recte dirigit in fines
illos / quare prudentia ut comparatur ad virtutes morales sic diffiniri potest
quod est recta intellectus sive quod est bona qualitas mentis directiva in finem
moralium / Secundo potest comparari prudentia ad virtutes intellectuales·

respectu quorum est preceptiva / put enim ad propositum spectat / si circa agibilia
bene negociari volumus tria facere debemus / primo debemus diversas vias
invenire / Secundo de inventis debemus iudicare / Tercio debemus precipere ut
fiant opera secundum inventa et iudicata / ut si vellemus per opera bellica aliquod Nota
castrum capere / primo inveniende essent vie et excogitandi essent modi
per quos castrum illud capi posset / Secundo iudicandum esset de viis ut bone
essent ad propositum consequendum / Tercio precipiendum esset ut fierent opera secundum inventa
et iudicata. In intellectu ergo nostro esse debent tres virtutes / una per quam
bene inveniamus et bene consiliemur quam philosophus vi ethicorum appellat eubuliam
i. bene consiliativam / alia vero per quam bene iudicemus de inventis quam philosophus appellat
synesim i. bene iudicativam / Tercia per quam precipiamus ut fiat opera secundum
inventa et iudicata et hanc dicimus esse prudenciam / prudencia igitur
respectu virtutis inventive et iudicative dicitur esse preceptiva / quia quod ille inveniunt
et iudicant ista precipit / prudencia igitur immediatius dirigit in opera
fienda eo quod precipiat illa fieri que faciat virtus inventiva et iudicativa
Cum ergo in moralibus actus et opera dicantur esse potiora / prudencia que immediatius
se habet ad ea potior est virtute inventiva et iudicativa / prudencia
igitur respectu virtutis inventive et iudicative que sunt virtutes intellectuales
sic diffiniri potest quod est preceptiva inventorum et iudicatorum / Unde vi ethicorum dicitur
quod sicut eubulie est invenire et synesis est iudicare sic prudencie est precipere
Tercio prudencia potest comparari ad materiam circa quam versatur. Cum ergo pru-
dencia sit circa agibilia et agibilia sint singularia / oportet prudenciam esse
circa particularia / applicando universales regulas ad singularia negocia ut
vi ethicorum declaratum est / comparata ergo prudencia ad materiam circa quam versatur
sic describi potest quod prudencia est virtus sciens universales maximas particularia facta
concernens / quales autem universales regule sunt bone leges / debite consuetudines
et alia per que regulari possumus in agendo. Quarto est comparari pru-
dencia ad ipsam scienciam a qua distinguitur / nam sciencia proprie est de entibus iuxta
illud boecii primo arismetrice Sciencia est eorum que immutabilem substanciam sortiuntur
prudencia autem est actuum humanorum et rerum contingencium que sunt in voluntate

natura facere ut non facere illa / propter quod ut dicitur prudencia associata sit desebi potest q est recta racio contingencium existencium in potestate nostra ¶ Quanto comparari potest prudencia ad artem a qua eciam distingui habet / Nam ars est respectu factibilium et non presupponit rectitudinem voluntatis · prudencia vero est recta agibilium et presupponit rectitudinem appetitus / propter quod scribitur · vj · ethi · quod artifex voluntarie peccans est melior quam peccans involuntarie / prudens non voluntarie peccans est peior / In operibus igitur deservientibus arti melius est peccare voluntarie quam involuntarie / sed in operibus deservientibus virtuti et que versatur prudencia peius est peccare voluntarie quam involuntarie / prudencia enim quia nullus potest esse prudens nisi sit bonus et habeat voluntatem rectam non est ars sed virtus / Patet igitur quomodo prudencia comparatur ad artem a qua distinguitur / Sic diffiniri potest quod est recta racio agibilium presupponens rectitudinem voluntatis ¶ Ex omnibus ergo hiis de ipsa prudencia unam comunem descripcionem formare possumus / dicendo quod prudencia est virtus intellectualis directiva virtutum moralium preceptiva se(cundu)m inventa et iudicata se(cundu)m universales maximas particularia contingencia agibilia concernens presupponens rectitudinem voluntatis ·

Ca(pitulu)m viij

Capitulum · 8 · Quod decet Reges et principes esse prudentes ·

Viso quid est prudencia / et ostenso quod per prudenciam recte dirigimur in bonum finem in quem inclinant virtutes morales / Restat ostendere quod decet reges et principes esse prudentes / Sunt autem tria ad que precipue spectat ea que maxime rex attendere debet / Primo enim spectat ad ipsum summe attendere ut sit rex se(cundu)m rei veritatem et non nomine tantum / Secundo studere debet ne suus principatus in tyrannidem convertatur / Tercio studere debet ut velit diu durare ¶ Triplici ergo via investigare possumus quod decet regem esse prudentem / primo quia sine prudencia non est rex se(cundu)m rei veritatem sed nomine tantum / Secundo quia sine ea de facili vertitur in tyrannum / Tercio quia sine ipsa non potest naliter dominari ¶ Prima via sic patet / Nam rex est nomen officii et dignitatis · est enim regis officium ut suam gentem regat et dirigat in debitum finem quod ipsum nomen regis ostendit / Nomen enim regis a regendo sumptum est / Regere autem alios et dirigere ipsos in debitum finem fit per prudenciam / Unde dicitur · vj · ethi · quod illos estimamus esse prudentes qui sibi et aliis possunt bona speculari et providere / ergo est quidam oculus quo bonum et debitus finis conspicitur / Qui ergo hoc oculo caret non sufficiet videre potest ipsum bonum nec ipsum debitum finem

in quem est populus dirigendus. Sicut ergo sagittator non possit sagittam suffi
cienter dirigere in signum nisi ipsum signum videret, sic nec rex potest populum regere
et ipsum in debitum finem dirigere nisi ipsum finem per prudenciam speculetur. Si
ergo sine prudencia nullus potest sufficienter regere gentem et ipsam dirigere
in debitum finem, sine ea nullus erit rex secundum rei veritatem et ut decet, licet forte
sit rex appellacione et nomine. Dicendum enim quod vir sine prudencia positus in digni
tate regia sit denarius ereus vel plumbeus positus in computo mercatorum.
Mercatores enim cum computando computant aliquem denarium ereum vel plum
beum ponunt mille librarum, quod non valet unum sed computat valorem
magni precii. Denarius ergo ille magis insigniri valoris quam valeat, sic si
vir prudencia careat et regia dignitate fungatur, cum ipse parvi va
loris sit, est in loco magni precii; magis est ergo signum regis quam sit rex.
Ut ergo sit rex non solum nomine sed re, decet ipsum habere prudenciam. Secundo hoc
decet ipsum ne declinet in tyrannidem convertatur. Dictum est enim quod per prudenciam
dirigimur in bonum finem in quem inclinant virtutes morales. Est enim pru
dentis providere bona sibi et aliis et dirigere se et alios in optimum finem.
Si ergo aliquis prudencia careat per quam dirigimur in optima bona secundum
veritatem, de facili efficietur tyrannus, quia divicias et bona exteriora que sunt
bona optima secundum apparenciam credet esse optima simpliciter, immo quia imprudentes
non cognoscunt nisi sensibilia bona, cuiusmodi sunt divicie et bona exteriora,
rex prudencia carens quia non cognoscet vel reputabit nisi sensibilia bona,
dimissis virtutibus totum studium suum ponet ut affluat diviciis et sen
sibilibus bonis. Efficietur ergo depredator populi, dominabitur tyrannice, non
curabit qualitercumque possit pecuniam extorquere. Tercio decet reges
habere prudenciam quia sine ea non possunt dominari. Nam ut declaravimus primo politicorum,
ex hoc est aliquis naturaliter servus quia deficit intellectu et nescit seipsum regere.
Ex hoc autem est naturaliter dominus quia viget intellectu et prudencia et novit se et
alios in debitum finem dirigere. Hanc enim veritatem non solum approbant philosophica
dicta sed etiam confirmant singula regimina naturalia. Videmus enim naturaliter dominari
homines bestiis, viros feminis, senes pueris. Homines enim naturaliter dominantur
bestiis quia humanum genus viget prudencia. Bestie non prudencia et arte
parum participant. Sic etiam viri dominantur feminis quia ut declaravimus habetur

pmo pol femina hz consiliu invalidu tro em feme deficit virior
prudencia / q si repiant mulieres aliqne prudentiores viris hoc e ut
raro z in paucioribz / ut plimu ergo femina viro nar dz ee subiecta
eo q nalit deficiat virili prudencia ¶ Hoc etia mo iuvenes nar
decet antiquioribz ee subiectos / qz in expti agibiliu no sic habudat
pruden sic illi vez igr hoc nalit suit et id nalit dnat semp par
ticipans pollet pruden aqua deficit qui nalit servus existit
·Cam viii· Et igr rex nalit dncetur optz q polleat prudencia et intellectu·

Q[u]onia inqs perfecte Capim 8m Quot et que opteat
habetur aliqd totum hre regem si debeat ee pdens·
nisi heant oms ptes eius / Si debeat aliqs ee pfte pdes
optz ipm hre omia q concurrunt adprudecia et adoms ptes eius
Consueuerut aut assignari viii· ptes pdencie / videlz / memoria / p
uidencia / intellectus / ro / solercia / docilitas / expiecia / z cautio / Quare
si rex aut princeps deat ee pdens / optz ipm ee / memore / puidum /
intelligente / ronabile / sollerte / docilem / exptu / et cautu / ¶ Hec aut
octo q dicunt ee ptes prudentie sic accipi possut / Na ut pz exphitis
ex hoc dr aliquis ee prudens qz e sufficiens dirige se z alios in ali
qua bona sive in aliquos bonos fines / ~~in~~ Est igr inor ibi considerare
videlz bona adque dirigit / mom pque dirigit psona dirigentem / et
gentem qua dirigit / Rone bonor adque dirigit / optz rege ee me
morem et puidu / pt mom 2m que dirigit optz ipm ee intelligete
et ronale· Rone ipe psone q e alios dirigens optz q sit sollers et
docilis / Rone ro gentis q dirigit congruit q sit exptus et cautus·
¶ Si em rex gente aliqua debz adbona dirige optz q heat memo
riam ptitor et puidencia futor / Debz em hre ptitor memoriam
no q possit ptita imutare / qz nulli agenti e hoc possibile / Sz decet
regem hre ptitor memoria ut possit exptitis cognosce q euenire
debeat in futuru / Na ut dr in retl in cotingentibz agibilibz ut
plimu futa sut silia ptitis / ¶ Ordo decz ipm hre puidencia futor
qz hoies puidentes / futa bona excogitat / et vias pquas faciliter
illa adipisci valeant / ergo rone bonor adque rex gente suam

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

dirige(re) debz expedit, ut h(ab)eat prudencia(m) futuro(rum) ut facilius illa futura bo(na)
adipisci valeat, et ut h(ab)eat memoriam p(re)t(er)itor(um) ut ex actis p(re)t(er)itis sciat
quid age(re) debeat in futuro(rum). ¶ Ro(ati)one u(er)o mo(d)i p(er) que(m) dirigit opt(et) q(uod) ha
beat intellectu(m) et ro(ati)one(m). sine opt(et) q(uod) sit intellige(n)s (et) ro(ati)onalis. modus
e(ni)m quo rex suu(m) p(o)p(u)l(u)m dirigat opt(et) q(uod) sit humanus q(uia) rex ipse ho(mo) e(st).
homo aut(em) intelligit ro(ati)cinando (et) discurre(n)do accipit e(ni)m alia p(rin)cipia
et aliqua p(re)missa(rum) ex quib(us) intentas elicit co(n)clusiones et hoc tam i(n)
speculabi(li)bus q(uam) i(n) agibilib(us). Na(m) sic su(n)t ro(ati)ones ut demo(n)stre(n)t(ur) quid sit
veru(m) cognoscendu(m), sic su(n)t ro(ati)ones ut p(er)suadea(n)t(ur) quid sit bonu(m) p(ro)seq(uen)d(um).
Ro(ati)one i(gitur) hui(us) cognoscendi q(uod) e(st) indut(us) ho(min)ib(us) vole(n)s alios dirige(re) opt(et) q(uod)
sit intellige(n)s cognoscendo p(ri)n(cipi)a (et) p(re)missas, et sit ro(ati)onalis ro(ati)cinando (et)
eliciendo ex illis p(re)missis (con)cl(usi)ones intentas. ut opt(et) q(uod) sit intellige(n)s sci(en)do
leges et consuetudines bonas (et) alia q(ue) possu(n)t e(ss)e p(ri)n(cipi)a (et) regule a
gendor(um), opt(et) aut(em) q(uod) sit ro(ati)onalis specula(n)do ex illis regulis q(ue) agere
congruit. ¶ Cu(m) i(gitur) q(uod) ro(ati)one bonor(um) adque dirigit opt(et) e(ss)e rege(m) memore(m)
et p(ro)uidu(m), sic ro(ati)one mo(d)i p(er) que(m) dirigit, opt(et) ip(su)m e(ss)e intelligentem (et) ro(ati)o(na)le(m).
¶ Sz ro(ati)one ip(s)i(us) p(er)sone q(ue) e(st) alios dirigens, opt(et) q(uod) sit sollers (et) docilis.
Na(m) qui in tanto culmi(n)e e(st) positus ut tanta(m) gente(m) dirige(re) habeat,
opt(et) q(uod) sit industris (et) sollers, ut sciat ex se i(n)uenire bona gentis
sibi com(m)isse. Veru(m) q(uia) n(u)ll(u)s ho(mo) sufficit ad excogitandu(m) om(n)ia q(ue) p(ossu)nt e(ss)e
vtilia toti regno, cu(m) hoc q(uod) expedit regem e(ss)e sollerte(m) ex se bona que
su(n)t vtilia excogitando, opt(et) ip(su)m e(ss)e docile(m) alior(um) consiliis acq(ui)escendo.
Possum(us) e(ni)m dic(er)e de rege q(uo)d dici(tur) de magnanimo iiii(o) eth(icorum) q(uod) no(n) decet
ip(su)m fuge(re) commouentem. No(n) e(ni)m dec(et) regem moribus sequi caput suu(m)
ne(c) in niti s(e)p(er) sollertie ip(s)i(us). Sz o(portet) ip(su)m e(ss)e docile(m) ut sit habil(is) ad capi
endam doctrinam alior(um) acquiescendo doctrinis et co(n)siliis baronu(m) seni
oru(m) sapie(n)tu(m) et diligencium regnu(m). Patz i(gitur) q(uod) ro(ati)one p(er)sone ip(s)i(us) q(ue) est
alios dirigens opt(et) regem e(ss)e sollerte(m) et docilem. ¶ Sz ro(ati)one ge(n)
tis q(uam) dirigit opt(et) ip(su)m e(ss)e exp(er)tu(m) (et) cautu(m). Exp(er)iencia e(ni)m e(st) reru(m)
p(ar)ticularium. P(ro) ut igi(tur) su(n)t alia (et) alia p(ar)ticularia, et p(ro) ut aliq(ui)s negocia(tur)
circa alia(m) et alia(m) gente(m), sunt alia et alia exquirenda. Opt(et)

igr̄ p̄ncipem v̄ gentis cui p̄est ee expertū cognoscendo p̄ticlares ~~cōnes~~ ꝯdiciones gentis sibi cōmisse ut possit eā meli9 in debitū fine dirige. ¶ Sc̄do opz ipm ee cautū / Nā sic in speculabilib9 falsa aliqn̄ admiscent̄ veris ꝓpt̄ q̄ credunt̄ vera q̄ nō sūt vera ſ3 apparent vera / sic in agibilib9 mala multociens admiscent̄ bonis ꝓpt̄ q̄ credunt̄ bona q̄ nō sūt bona ſ3 apparent bona. Opz igr̄ regem ee cautū respiciendo apparent̄ bona et eligendo bona simplr̄ atque deū dirige gente sibi comissam · Capi̅l̅ · 9ᵘ · Quo reges et p̄ncipes p̄nt seipos prudentes face ꝑ ꝑ

Ca̅l · ix̅ᵘ

Anima in sedendo ꝛ quiescendo fit p̄dens ut vult ph̄us · vii · ph̄ycoꝝ. ¶ Reges ergo et p̄ncipes si desidant ee prudentes nō debet vanitatibus intende ſ3 maiore p̄te vite sue debent expende in cogitando q̄ p̄nt ee regno p̄ficua / q̄ nō sit intelligend̄ ē ut nullas recreaciones h̄re deant / ſ3 debet eis adeo moderate uti ut impediant̄ in regimine regni. ¶ Seipos ergo potiut ~~sapientes~~ prudentes face ut nalit̄ regnū regant / excogitando p̄° tēpa p̄terita sub quib9 tēporib9 regnū meli9 regebat̄. ¶ Pt̄ q̄ h̄ebit memoria p̄teritoꝝ ex quib9 scire potit quid agendū sit in futuꝝ / Nā semp dz conformare suū regnū regimini retracto sub quo regnū tucius ꝛ meli9 regebatur / nā sic in speculando recogitando q̄ antiqui ph̄i conscripserunt sum9 sapienciores in speculabilib9 sic reges ꝛ p̄ncipes recogitando acta suoꝝ p̄decessoꝝ fiūt magis prudentes in agibilibus. ¶ Sc̄do debent diligent̄ intueri futura bona q̄ possūt ee p̄ficua regno / ꝛ mala q̄ p̄nt ee nociua / Nā ex hoc habebūt p̄uidencia futuroꝝ ut possint mala expediens vitare et bona feliciꝰ adipisci. ¶ Tercio debet recogitare sepe bonas consuetudines et bonas leges / nā talia sūt maxie p̄ncipia agibiliū. Intellectus eīn p̄ncipioꝝ est / tanto ergo rex magis intelligens est ī agibilia / q̄nto plures ꝛ bonas consuetudines in mente h̄t ex quibus scire p̄t quid in quolz negocio sit agendū. ¶ Quarto sepius excogitare debet quo p̄ singulis bonas leges et consuetudines debite regnū regat eliciendo ex eis debitas ꝯclusioes agibiliū / Nō enim sufficit intelligere ee habedo cognitoez legū ꝛ consuetudinū q̄ sūt p̄ncipia agibiliū nisi qs sit ro̅ˡᵇ ex illis legibus et consuetudinib9 debitas ꝯnes agibiliū eliciendo q̄ quo fi debeat in t̄cio libro ubi aget̄ de regimine

regni plenius ordinetur. Reges ergo dando operam illis octo que ad prudentiam
requiruntur de quibus in presenti capitulo fecimus mentionem poterunt prudentes
se ipsos facere. Verum quia malicia est corruptiva principii. Sicut enim qui habet
gustum corruptum male iudicat de saporibus credit enim esse dulce quod est
amarum et econverso. sic habens infectam et depravatam voluntatem excecatur intel
lectu ut male iudicet de agibilibus. iudicat enim esse faciendum quod est fugien
dum et econverso. Unde enim dicitur in sexto ethicorum quod impossibile est prudentem esse non
entem bonum. depravat enim malicia iudicium ut aliquis imprudenter agat
propter maliciam depravatam voluntatem. Quare si reges et principes volunt esse
prudentes cum hoc debent esse memores providi sollertes et dociles et
alia que superius diximus. oportet ipsos esse bonos et non habere voluntatem depravatam
ne propter maliciam appetitus imprudenter agant et iudicent esse agenda que
sunt fugienda. Capitulum 10m Quot sunt modi iusticie et circa que iusti Capitulum 10m

Philosophus sit esse et quo ab aliis virtutibus est distincta. Philosophus
in v. ethicorum distinguit dupliciter iusticiam legalem et equalem
Legalis enim iusticia est quid generale et est quodammodo omnis
virtus. Iusticia vero equalis est quid speciale et est quedam particularis
virtus. Nam ex hoc est aliquis iustus et legalis quia adimplet precepta
legis. sed ut dicitur primo magnorum moralium lex precipit actus omnium virtutum
precipit enim lex operari fortia et temperata vel omnia que dicuntur virtutes
Unde ibidem dicitur quod iusticia legalis est perfecta virtus. sicut etiam v. ethicorum scribitur
quod lex precipit non delinquere aciem nec fugere nec abicere arma quod spectat
ad fortitudinem. et precipit non mechari quod pertinet ad temperantiam et non
percutere non contendere que sunt opera mansuetudinis. Lex igitur vult iubet
omnem virtutem implere et omnem maliciam fugere. quare iustus legalis
id est impletor legis est quodammodo omnis virtus. Iusticia autem equalis est
quedam virtus specialis per quam redditur cuilibet quod est equum id est quod sibi debetur.
Ratio autem harum iusticiarum sic potest accipi. Nam ut scribitur v. ethicorum iusticia
est in ordine ad alterum. possunt igitur cives habere ordinem ad se invicem
et ad rem publicam et ad legis latorem sive ad ipsum regem habet esse
in eis iusticia legalis et equalis. Nam in primis omnibus ex eo quod habent
huiusmodi ordinem ut quilibet bonum commune ut bonum speciale et proprium. Si qui commune

bonum sit in eis iusticia legalis. Si autem querit in operibus bonum aliquod
privatum erit in eis iusticia equalis / bonum enim hoc resultat ex eo quod bono
civium. Res enim publica et tota civitas melior est qualitercumque cives boni
sint / sive enim cives sint boni in se / sive in ordine ad alios semper civitas
melior est quam ex melioribus civibus constat et quanto pluribus modis sint
boni cives tanto magis est bona civitas. Leges igitur que intendunt hoc
bonum precipiunt omnem modum bonitatis / esse enim iustum secundum legem et implere
legalem iusticiam / est sequi omne bonum et fugere omne vicium et habere
quodammodo omnes virtutes. propter quod legalis iusticia dicta est quodammodo omnis
virtus / quia exerceret ~~omnia~~ opera omnium virtutum / non est autem simpliciter legalis
iusticia omnis virtus quia est virtus distincta ab aliis virtutibus / sed dicitur esse quodam
modo omnis virtus quia non determinat sibi specialem materiam / Differt autem huiusmodi
iusticia ab aliis virtutibus in duobus / primo quia licet eadem opera agat iustus legalis
que agit fortis et temperatus / non tamen agit ea secundum eandem racionem vel secundum
eandem racionem formalem / Nam qui agit opera fortia quia delectatur in illis
fortis est / et agens temperata quia delectatur in operibus temperatus est / sed agens ta-
lia non quia delectetur in eis / sed quia lex ea precipit / et vult implere legem
iustus legalis est / Iustus ergo legalis proprie 2° modo qui huiusmodi delectatur in im-
pletione legis. Si autem delectatur in operibus singularium virtutum habet ex consequenti
prout omnia talia opera sunt a lege precepta / Fortis autem et temperatus vel per-
fectus secundum virtutes alias proprie et primo delectatur in operibus convenientibus
virtutibus quibus ornatur / Si autem delectatur in impletione legis hoc est
ex consequenti prout videlicet agendo talia opera legem implet / ¶ Ex ista autem
differencia sequitur secunda / Nam cum fortis et temperatus delectatur in operibus
talium virtutum secundum se virtutes ille perficiunt habentem eas ut est ad 2m se
Sed iustus legalis quia delectatur in operibus illis prout legem implet /
Iusticia legalis non perficit hominem secundum se / sed perficit ipsum ut habet ordinem
ad leges. Leges autem traduntur ab ipso principe et sunt tradite ipsis civita-
tibus subditis principi cuius est leges ferre. Perficit igitur in ordine ad le-
ges est perficit in ordine ad principem cuius est legem ferre vel in ordine
ad totam civitatem cui lex imponitur / Iusticia ergo legalis licet

faciat illa eadem opera

faciat illa eadem opa q facit tempantia et fortitudo pficit tn ipm ha
bentem in ordine ad aliu ul in ordine ad pncipem ul in ordine ad
ciuitatem / no obstante q tpantia et fortitudo z alie ututes hui
pficiut habente 2a se / pat3 igit quo justa legalis e qdamo ois
virtus et qdammo no dtminat sibi spalem matiam s3 agit
opa singlaru vtutu / et dtminat sibi spalem matiam eo q mea
intendit spale bonu / Na licz qlibz ciuis bonus sit exhoc resul
tat ee bonu et fit inde melior ciuitas / et qlibzq malus sit / fit in
peior ciuitas / no tn exquacunqz bonitate vel malicia ciuis psc loquendo
infert malu alt ciui / s3 si in bonis exterioribus aliquis malus sit ut
q velit plus hre decet q cu deceat exhoc infertur nocumen
aliis ciuibus / q si ille ht inde plus alii hnt inde minus justicia g
spalis p qua vitat malu aliqd spale put exmalicia vnius ciuis
infertur nocumentu alt determinat sibi spalem matiam et ht ee
circa hec bona exteriora in quibus ciues communicant / Vra e igit hec
justicia equalis q potissime intititur eqtati ut q vnusquisqz i
huius bonis exterioribus heat q equm est / In e g q hec justicia dr
vnicuiqz suu ius tribue / q ius in quadam equalitate consistit hec aut
vnicuiqz tribuit qd equm est / Dic eciam dici tribue vnicuiqz q suu e
q equu e qlibz posside sua / Si igit hec justicia spal equalis dr
et equalit intendit in bona exteriora dupli ciues inequalit ptica
pabe pnt dupla erit huius pticularis justicia. Accidit aut aliqs
pticipare bona inequalit in comutacoibus ut in emptoibus venditoibus
mutatoibus et locacoibus contigit em in vendendo emendo locando
mutando dare paru et recipe multu ul ee ecouso q sine eqlitate
ee no pt / Rursus ctingit ineqlitas in distributoibus / q aliqui aliq
plus laborantes pro pubtca minus recipiunt / ymo huius justicia
quodamo depuata e / ut plim em hoies acceptatores sunt psonarum
et distributes honores et bona indignis z repellentes dignos
Erit g dupl spalis justicia comutata et distributa / Omnis g justicia
siue sit legalis siue comutata siue distributa sp pficit homine
in ordine ad aliu / magis tn justicia comutata z distributa pficit

habentem in ordine ad alium qua legalis / sed de hoc forte alibi erit locus / Ad presens autem in tantum dictum sit quod declarata sunt illa tria que in principio capituli continebantur / Ostensum est enim quot sunt modi iusticie quia quedam est iusticia generalis que dicitur legalis / et quedam specialis que dicitur equalis / et hec duplex quia quedam est distributiva quedam commutativa / Rursus declaratum est circa que habet esse iusticia / quia iusticia legalis habet esse circa totam materiam moralem et circa omnia opera virtutum non prout sic accepta sed ut sunt precepta et impleto legis / Tercio ostensum est quo differt iusticia a virtutibus aliis quia virtutes alie magis perficiunt hominem in se. Iusticia vero sive sit legalis sive distributiva sive commutativa perficit hominem in ordine ad aliud

Capitulum xi

Capitulum ii Quod absque iusticia nequeunt regna sub sistere

Dicebatur in precedenti capitulo duas esse iusticias / unam generalem / et aliam specialem / Adhoc autem ut regna subsistant et pacifice maneant / utraque iusticia est necessaria quod quidem absque iusticia generali regna durare non possunt / duplici via investigare possumus. Prima sumitur ex parte ipsius iusticie generalis / Secunda vero ex parte regni in quo debet talis iusticia observari / Prima via sic patet nam ut in precedenti capitulo dicebatur legalis est quodammodo omnis virtus / hec igitur huius iusticia est implere legem. Si igitur lex nititur de bonum et prohibet omne malum implere legem est esse perfecte virtuosum. Ideo primo magnorum moralium capitulo de iusticia dicitur quod legalis iusticia est perfecta virtus / igitur per locum ab oppositis legali iusticia est integra et perfecta malicia / In nullo igitur observare leges et cives non participare in aliquo legale iusticia est eos esse integre et perfecte malos ut dicitur iiii ethicorum capitulo de mansuetudine malum seipsum destruit et si integrum sit importabile fit. Importabile igitur esset illud regimen et durare non posset illa civitas cuius cives essent integre mali et in nullo vellent implere legem nec vellent in aliquo participare iusticiam legalem / Ex parte igitur legalis iusticie que est perfecta virtus cuius oppositum est perfecta malicia probari potest quod absque legali iusticia non valent regna subsistere. Secunda via ad investigandum hoc idem sumitur ex parte ipsius regni / regnum enim et omnis policia est quidam ordo et quidam principatus. Cum igitur ordo et principatus sit ipsorum subditorum prespectu

ad leges et ad principem cuius est leges servare ut declaravimus 3° in politicis.
Si autem non participaret legalem iusticiam non inveniretur in eis ordo
nec ad leges nec ad principem, non ergo ultimus conservaretur in eis poli
cia nec esset ultimus regnum. Facile est ergo ostendere quod absque legali iusticia
regna durare non possunt. Sed quod absque iusticia speciali quae dividitur in iusticiam
commutativam et distributivam non subsistit regnum sic declarari potest.
Nam omne enim regnum et quaelibet congregatio assimilatur cuidam corpori naturali. Sicut
enim videmus corpus animalis constare ex diversis membris connexis et
ordinatis ad se invicem, sic quodlibet regnum et quaelibet congregatio constat
ex diversis personis connexis et ordinatis ad unum aliquid, ut ergo liceat simili-
loqui in membris eiusdem corporis est quodammodo duplex iusticia commutativa
et distributiva. Iusticia enim supra dicta proprie non est nisi ad alterum et non est nisi
diversarum personarum, metaphorice tamen et quasi prosequenda sit[?] nec est iusticia eiusdem
ad se ipsum et in membris eiusdem corporis possumus aliquo modo contemplari iusti-
ciam. Unius enim et eiusdem corporis membra sunt ordine ad se invicem et ordinantur
ad unum aliquid ut ad cor a quo recipiunt motum et vitalem influen-
tiam, ut ergo membra sunt ordinem ad se invicem est in eis quodammodo
iusticia commutativa. Sed ut ordinantur ad cor aliquo modo conservatur
in ipsis iusticia distributiva. Ex hoc enim est inter aliquos commutativa iusticia
quia unus habundat in uno in quo alter deficit et deficit in alio in quo
ille habundat. Ideo ut quilibet sue indigencie provideret inventa fuit
commutativa iusticia. Contingit enim aliquem habundare in pecunia in qua
alter deficit et deficere in frumento in quo ille habundat. Per commutativam
ergo iusticiam huius superhabundancia et defectus reducitur ad equalitatem
quia unus dat pecuniam qua habundat et recipit frumentum quo
indiget, alter vero tribuit frumentum quo habundat et suscipit pecuniam
qua caret. Est ergo commutativa iusticia prout unus ordinat bona sua
in utilitatem alterius et econverso. Sic autem modo invenimus in membris eiusdem corporis.
Oculus enim pollet acumine et visu, deficit tamen a potencia gressiva quia
non potest progredi. Pes autem habundat in gressiva potencia, deficit tamen in visione
quia nichil videt. Oculus igitur communicando visione in qua habundat subvenit
indigencie pedis quia dirigit ipsum. Pes autem fert[?] potenciam gressivam qua

posset subvenire indigencie oculi qui preit eum / nisi ergo membra sic
sue indigencie subvenirent / ut nisi manus purgaret oculum et oculus
dirigeret manum / et nisi pedes portaret caput / et caput dirigeret
pedes corpus naturale non posset subsistere / sic quia nullus homo sufficit sibi
ad vivendum / nisi cives per commutativam iusticiam sibi invicem subvenirent
ut quod unus communicaret alteri illud in quo superhabundat et acciperet
illud in quo deficit civitas durare non posset / Sicut ergo in membris
eiusdem corporis propter quod habent ordinem ad se invicem sue indigencie subveniunt
est in eis commutata prudencia vel iusticia sine qua corpus naturale durare
non posset sic propter quod cives eiusdem civitatis vel regni habent ordinem
ad se invicem · et sibi invicem secundum quandam commutacionem suis indigenciis
satisfaciunt est in eis commutata iusticia sine qua civitas vel regnum
non posset subsistere / Secundo in membris est quedam distributa iusticia propter quod
habent ordinem ad ipsum cor / nam cor singulis membris secundum suam porcionem
et dignitatem influit spiritum vitalem et motum / ita quod principium vite et
principium movendi est in corde / sic forte principium senciendi est in cerebro
sic et in civibus est distributa iusticia propter quod ordinantur ad unum quod vel ad regem
vel ad ducem qui secundum eorum virtutem et dignitatem debet eis honores et bona
tribuere / sic ergo corpus naturale non subsistit nisi in eo conservaret quedam
distributa iusticia ut quod cor membris debite influeret sic regnum vel
civitas non potest subsistere nisi conservetur in ea distributa iusticia ut quod
rex sive princeps debite honores et bona distribuat / Est tamen di-
ligenter notandum quod sicut non qualibet inequalitas tollit vitam corporis naturalis
tamen qualibet inequalitas egrotat et infirmat ipsum / sic non qualibet iniusticia
corrumpit tollit regnum et policiam / tamen quelibet iniusticia regnum et
policiam infirmat et disponitur ad corrupcionem / Patet igitur quod propter quod
cives habent ordinem ad se invicem / est in eis iusticia commutata · propter quod
vero habent ordinem ad regem vel ad principem requiritur in eis iusticia
distributa / propter quod vero adimplent leges / est in illis iusticia legalis / quamvis
tamen modo sumatur iusticia / sine ea civitas vel regnum durare non potest
Bene ergo dictum est quod dicitur in primo magnorum moralium capitulo de iusticia

q(uod) iustū ē q(ue)dā ꝓpor(ti)o(na)l(it)e(r) et ↄtinet vrbanit(at)es / Nā sic aīa ↄtinet
corpus / q(uia) recedente aīa dissolui(tu)r corpus ⁊ marcessit / sic iusti(ci)a
ↄtinet vrbanitates .i. ciuitates ⁊ regnā q(uia) sine ea dissoluūtur
et nō possūt regna subsist(er)e / valde ig(itu)r iniuriat(ur) regno ⁊ regi
qui iusticiā nō obseruat / Si ig(itu)r iusticia ē tātū boni regis et
regni sūmo ope rex stude(re) d(ebe)t ut in suo regno s(er)uet(ur) iusticia / nō
solū h(is) qui in regno nati sūt s(ed) etiā p(er)egrinis et aduenis / cui(us)q(ue)

Cā(pitulum) xiii. — cū neget(ur) iusticia manifeste regi et regno infert iniuriam.

Capi(tulu)m .12.(us) Q(uod) maxime dec(et) reges ⁊ p(ri)ncipes ēē iustos et in suo regno iusticiam obseruare.

Satis p(re)cedens cap(itu)l(u)m p(er)suadet(ur) regibus ⁊ p(ri)ncipibus ut
sint iusti et ut obs(er)uent iusticiā cū sine ea ciuitates et
regna durare nō p(ossu)nt / Tn̄ q(uia) ē ani(mu)s ho(m)i(ni)s g(lori)osus et
semp(er) ē auidus nouas r(ati)ones audire / adducem(us) nouos modos q(ui)b(us)
ondi potit q(uod) maxime dec(et) reges et p(ri)ncipes ēē iustos / possum(us) aut(em)
h(an)c v(er)itate(m) quadruplici via venari s(ecundu)m quatuor q(ue) tanguntur d(e)
iusticia in .v. eth(icorum). P(ri)ma via assumit(ur) ex p(ar)te p(er)sone regie / S(ecun)da
ex p(ar)te ip(s)i(us) iusticie / Tercia ex p(ar)te bonitatis q(ue) ex iusticia i(n)notescit
Et q(ua)rta ex p(ar)te malicia q(ue) ex iniusticia consurgit / P(ri)ma via sic
pat(et) / Nā si lex ē regla agendor(um) ut dici p(otes)t ex .v. eth(icorum) ip(s)e iudex
et multo magis ip(s)e rex cui(us) ē leges ferre deb(et) ēē q(ue)dam regula
in agendis / Est eni(m) rex siue p(ri)nceps q(ue)dam lex et ē lex q(ue)dā rex
siue p(ri)nceps / Nā lex ē quidā inanimatus p(ri)nceps / p(ri)nceps v(er)o est
quedā animata lex / q(ua)ntu(m) g(ite)r(?) animatū inanimatum sup(er)at / tn̄ rex siue
p(ri)nceps deb(et) sup(er)are legem / Deb(et) eni(m) rex tante ēē iusticie et
tante equalitatis ut possit ip(s)as leges dirig(er)e cū in aliq(uo) cau(su)
leges obs(er)uari nō debeant ut infra patebit / Dubitare g(itur)
vtrū rex deat ēē equalis et iustus ē dubitare vtrū ip(s)a re
gula deat ēē regulata / Si eni(m) regla ab equalitate deficiat
nichil reglatū erit cū oia p(er) regula reguletur / sic si reges
sint iniusti disponūt regnū ut in eo nō obs(er)uet(ur) iusticia.

ergo maxime studere debent ne sint iniusti et inequales quia eorum
iniusticia et inequalitas tollit ab eis regiam maiestatem et dignitatem
Nam reges iniusti et si habent principalem potentiam non tamen digni sunt ut
sint reges / cum enim deceat regulam esse rectam et equalem / rex quia
est quedam animata lex et quedam animata regula agendorum ex parte ipsius
persone regie maxime decet ipsum servare iusticiam ¶ Secundo possumus in
vestigare hoc idem ex parte ipsius iusticie / nam iusticia est quoddam magnum
bonum et preclarum perficit enim ut dominum et hominem in ordine ad alium

Nota

tunc autem maxime clarescit bonitas mea / quando usque ad alios se extendit
Unde v ethicorum dicitur quod preclarissima virtutum videtur esse iusticia / et nec vesperus
neque lucifer est ita admirabilis sicut ipsa / vesperus enim et lucifer est
una et eadem stella que est valde pulchra et clara / et propter sui pulchritu
dinem et venustatem tali nomine appellatur venus / Hec autem stella aliquando
precedit solem et tunc apparet in mane et dicitur lucifer / aliquando vero sequitur ipsum
et tunc apparet in sero et tunc dicitur vesperus / Est igitur intencio philosophi dicere
quod cum venus que est tam pulcherrima stella et que aliquando dicitur lucifer
aliquando vesperus non sit ita pulchra nec ita preclara sicut est iusticia / pul
chritudo stellarum non est ita admirabilis sicut pulchritudo eius / stel
le enim pollent pulchritudine corporali et illuminant nos luce corporali
sed iusticia pollet pulchritudine honesta et spirituali et ornat nos virtu
ali perfectione / quanto igitur pulchritudo spiritualis excellit pulchritudinem
corporalem / tanto pulcritudo iusticie et claritas eius admirabilior
est claritate stellarum ¶ Si igitur decet reges habere clarissimas virtutes
ex parte ipsius iusticie que est quedam clarissima virtus probare potest quod decet
eos observare iusticiam ¶ Tercio probari potest ex ipsa perfectione bonitatis
que ex iusticia innotescit / Iusticia enim est non solum perfecta virtus in se / sed
si sit in regibus et principibus ostendit eos esse perfecte bonos / sicut enim vi
demus in aliis rebus quod unumquodque perfectum est cum potest sibi simile producere
et cum actione sua se ad alios extendit / ut tunc aliquid est perfecte calidum quando
potest alia calefacere et quando actione sua ad alia se extendit / et tunc est aliquis
perfecte sciens quando potest alios docere et quando scientia sua ad alios se extendit
Unde scribitur primo methaphysice quod signum omnis scientis est posse docere.

ergo assimilari, tunc est aliquis perfecte bonus quando bonitas sua usque ad
alios se extendit. Unde est ergo quod non cognoscatur bonitas perfecta hominis
nisi constituatur in aliquo principatu. Nam quamdiu aliquis non habet regere
nisi seipsum non plene apparet qualis sit, nec perfecte cognoscatur bonitas eius.
Sed quando constituitur in principatu aliquo quia oportet quod bonitas sua ad alios
se extendat, tunc melius apparet qualis sit, eo quod opera sua ad exteriora
se extendat. Si ergo exteriora magis nota sint nobis, quanto aliquis
in maiori principatu constituitur quia opera sua ad plura se extendunt
magis apparet qualis sit. Ideo dicitur quinto Ethicorum quod principatus virum ostendit.
Propter quod et proverbialiter dicitur: si quis vult cognoscere virum ponat ipsum
in aliquo principatu. Ex iusticia igitur quia est ad alterum innotescit
perfecta bonitas. Nam excepta prudencia que aliis virtutibus est perfectior
quia est earum directiva, omnes alie virtutes morales que perficiunt hominem
in se, se videntur habere ad iusticiam que perficit hominem in ordine ad al-
terum sicut subditi qui quodammodo solum habent regere se ipsos habent se ad
principem cuius bonitas et regimine ad alios se extendit. Sic ergo
in principe magis manifestatur perfecta bonitas quam in aliis, sic ex iusticia
magis manifestatur perfecta bonitas quam in aliis virtutibus moralibus. Decet
ergo reges et principes esse iustos, tum quia debent esse regula agendorum
tum quia iusticia est preclara virtus, tum etiam quia ex ea manifestatur perfecta
bonitas. Quanto hoc decet reges et principes ex magnitudine malicie
que ex iniusticia consurgunt. Nam ut dicitur quinto Ethicorum, sicut melior est qui non solum
est bonus in se sed etiam bonitas sua se extendit ad alios, sic peior est
qui non solum est malus in se sed etiam malicia sua se extendit ad alios
et quanto ad plures se extendit malicia eius tanto peior existit. Tanto
igitur summo opere studere debent reges et principes ut sequantur iusticiam et
iniusticiam vitent, quanto ex eorum iniusticia potest sequi maius malum et
potest insurgere nocumentum. Esset autem ulterius declarandum quomodo reges
et principes possint iusticiam acquirere et quomodo debeant iusticiam obser-
vare, sed hoc in tercio libro ubi agetur quomodo regnum iuste regi debeat
plenius ostendetur. Capitulum XIIII. Quid est fortitudo et circa

Capitulum 13. Capitulum XIIII. Quid est fortitudo et circa que habet esse et quomodo possumus nos ipsos facere fortes.

Circa quecumque contingit peccare et bene agere oportet dare virtutem
aliquam per quam reguleamur in agendo. Cum igitur circa timores
et audacias contingat aliquos et recte se habere et non recte, oportet dare
et non dare virtutem aliquam circa timores et audacias. Accidit enim aliquos
timere timenda et non timenda. Sunt enim aliqui adeo pavidi quod cir-
cumstantes mures timent, alii vero adeo fatue audent ut etiam deum non
timeant, quod non est fortitudinis sed insanie. Propter quod primo magnorum moralium
scribitur quod si quis valde impavidus existat, quod non timeat, non est fortis
sed insanus. Spectat igitur ad fortes timere timenda et audere audenda.
Erit ergo fortitudo virtus quedam reprimens timores et moderans audacias.
Reprimit enim fortitudo ~~audacias~~ timores ne per eos retrahatur quis ab eo quod
recta ratio dictat. Moderatur autem audacias ne quis audendo aggrediatur quod ratio
vetat. Viso quid est fortitudo, restat videre circa que habeat esse talis virtus.
Sciendum ergo quod audere et timere proprie respiciunt pericula. Nullus autem timet
nisi ymaginetur sibi imminere ~~sibi~~ periculum. Nec aliquis dicitur audax nisi aggre-
diatur aliquid terribile et periculosum. Periculorum autem quedam sunt bellica, quedam
autem ex aliis causis. Exponimur autem periculis non solum in bellis sed etiam in mari
et in egritudinibus et in aliis circa que contingit esse periculosa. Rursus
in periculis bellorum homines diversimode se habent. Nam quidam timent, quidam
audent. Audentes autem diversificantur. Nam quidam velociter aggrediuntur pe-
ricula, sed cum aggressi sunt ea, si inveniunt resistentiam, non sustinent
sed fugam arripiunt. Quidam autem non velociter aggrediuntur bellum, sed cum aggressi
fuerint sustinent et tollerant pericula bellorum. Cum igitur virtus sit circa bonum
et difficile, quia difficiliora et terribiliora sunt pericula bellica quam alia,
et etiam quia in periculis bellicis difficilius est reprimere timores quam moderare
audacias. Rursus vero quia in audendo non tam difficile est aggredi pug-
nam sicut tollerare et sustinere pugnantes. Fortitudo que est virtus circa
pericula principalius est circa pericula bellica quam circa pericula alia, et principa-
lius est in reprimendo timores contingentes circa pericula talia quam in moderan-
do audacias circa ipsa. Sic etiam principalius est huiusmodi virtus in sustinen-
do pugnantes quam in aggrediendo eos. Quia autem pericula

bellica sunt difficiliora adsustinendum quam pericula alia temporalia vnde oste
ditur propter. Primo quia huius pericula sunt magis notabilia et magis senciuntur
quam alia / non enim sic apte apprehendimus mortem cum egrotamus quia egritudi
nes intrinsecus latet / nec sic sentimus pericula maris sicut pericula bellica
nec ex tactu aque sic sentimus et ymaginamur lesionem sicut ex tactu
gladii pericula ergo bellica / tum quia manifesta sunt / tum etiam quia maiore
senciuntur et ymaginamur ea maiorem dolorem inferre difficiliora sunt
adsustinendum quam alia / Secundo talia difficilius sustinemus quam alia / non solum
quia sunt magis manifesta et doloris illatiua. Sed quia ymaginamur quod
per fugam ea de facili vitare possumus / non enim sic per fugam vitare possumus
egritudines / quia cum egritudo sit aliquid in nobis existens per fugam eam vitare
non possumus. pericula ergo maris non sic per fugam vitari possunt sicut
pericula belli / Cum ergo difficilius sit durare et sustinere pericula illa que
per fugam vitare possumus quam ea atque sustinenda necessitamur eo quod
per fugam ea vitare non possumus. difficilius sustinentur pericula bellica quam
alia / Tercio pericula talia difficilius sustinentur quia per ea maiorem apprehen
dimus mortem violentam cum mors ibi illata sit per mutilacionem membrorum
et per incissuram corporum per quam maiorem apprehendimus mortem violentam
mori enim per egritudinem vel per aliquem alium modum non sic videtur inpugnare
naturam corporis sicut mors bellica per quam corpus mutilatur et inciditur.
Est igitur virtus fortitudinis principaliter circa pericula bellica. ex consequenti autem
est circa pericula alia. propter quod dicitur 3° ethicorum. Quod principaliter dicetur utique for
tis qui est inpauidus circa bonam mortem et maxime circa eam que est secundum
bellum / sed adhuc et in mari et in egritudinibus intimidus est qui est
fortis / Ad fortem igitur spectat non timere quicquid pericula que indicat ratio
non esse timenda. principaliter tamen est fortitudo circa pericula mortis tamquam
circa difficiliora. ¶ Amplius licet fortitudo sit circa pericula bellica in repri
mendo timores et moderando audacias circa ea / principaliter tamen est circa
repressionem timorum quam circa moderationem audaciarum. Nam pericula terribilia
ut plurimum tristia sunt / Tristia autem naturaliter quilibet refugit sicut naturaliter
quilibet prosequitur delectabilia / Cum ergo naturaliter tristia fugiamus difficile est

reprimere timores per quos terribilia fugimus. Quam autem sit difficile est moderare
audacias per quas terribilia aggredimur. Quare si virtus principaliter est circa difficile
dicendum est fortitudinem principalius esse circa repressionem timorum quam circa
moderantiam audaciarum. Quod autem fortitudo principalis sit in sustinendo
quam in aggrediendo ut tangit Philosophus triplici via probari potest. Primo quia
aggredi est fortioris, sustinere autem debilioris. Aggrediens autem comparatur
ad alios sicut ad debiliores, sed sustinens sicut ad fortiores. Difficilius est
autem iniri contra fortiores quam contra debiliores. Propter quod difficilius est
sustinere pugnam quam aggredi pugnantes. Secundo hoc est difficilius quia ag-
grediens ymaginatur malum ut futurum, sed sustinens sentit malum pre oculis
et presens. Difficilius autem est iniri et habere se fortiter contra mala presentia
quam contra mala futura. Tertio hoc est difficilius quia aggredi potest fieri subito
sed sustinere requirit durabilitatem et tempus. Difficilius est igitur habere
se fortiter et constanter in sustinendo bella que requirit durabilitatem et
tempus quam in aggrediendo ea, que subito fieri potest. Unde Philosophus 3° Ethicorum
capitulo de fortitudine ait quod fortitudo est circa timores et audacias, ma-
gis tamen est circa timores reprimendo scilicet eos quam circa audacias moderando
ipsas. Et subdit fortitudinem esse in sustinendo terribilia. ¶ Declaratum
est igitur circa que habet esse fortitudo, restat igitur declarandum quomodo possumus
facere nosipsos fortes. Notandum igitur quod quelibet virtus opponatur duabus maliciis
quarum una superhabundat et altera deficit, ut largitas opponitur prodi-
galitati in expendendo et avaricie que deficit, et fortitudo opponitur
audacie que superhabundat in aggrediendo et timiditati que deficit.
Semper tamen virtus opponitur plus uni malicie quam alii, ut quia difficilius
est reprimere timores quam audacias moderare, fortitudo magis insistit
ut reprimat timores quam ut moderet audacias, et plus repugnat
et contradicit timor fortitudini quam faciat audacia, quia si non
possumus punctualiter attingere medium inter audaciam et timorem,
declinandum est ad audaciam que minus repugnat fortitudini quam
timor, si volumus facere nosipsos fortes. Declarata sunt ergo illa tria
que in principio capituli proponebantur, quorum unum est quid est fortitudo quia est

virtus reprimens timores et moderans audacias. Rursus mani-
festum est etiam quod fortitudo que principaliter est circa pericula bellica et in re-
primendo timores et in sustinendo pugnam. Consequenter autem est circa pericula
alia et in moderando audacias et aggrediendo pugnantes. ¶ Tercio
declaratum fuit quomodo possumus facere nosipsos fortes quia maxime fortes
facimus declinando magis ad audaciam. quam non tamen repugnat for-
titudini sicut timor. Capitulum xiiii. Quot sunt species fortitudinis

Capitulum xiiii.

Distinguit et quomodo per fortitudinem decet reges et principes
philosophus in iii. ethicorum capitulo de fortitudine esse fortes.
vii. sunt species sive maneries fortitudinis. prima est fortitudo
civilis. secunda servilis. tercia militaris. quarta furiosa. quinta con-
suetudinalis. sexta bestialis. septima est fortitudo virtuosa.
¶ Fortitudo enim civilis est quando aliquis timens verecundiam et volens
honorem adipisci aggreditur terribile aliquid. Unde ait philosophus quod secundum
hanc fortitudinem fortissimi videntur esse apud illas gentes apud quas
timidi inhonorati sunt fortes vero honorantur. Hoc modo ut idem philosophus
ait. Hector fortis erat. qui timens increpatores polymadis
aggrediebatur terribilia. Dicebat enim quod si fugeret polimadas qui erat
expertus adversa primum sibi increpaciones imponet. Sic eciam ut ibidem
philosophus recitat. Dyomedes hoc modo fortis erat. Dicebat enim quod si non
strenue bellaret Hector laudans in troianis diceret Dyomedem ab
eo devictum esse. Recte autem fortitudo dicitur civilis quia inter cives et
notos quis maxime fugit opprobria et querit honores. Videmus enim quosdam
cum sint ignoti in partibus committere aliqua turpia que inter cives et no-
tos nullatenus attemptaret. ¶ Secunda fortitudo dicitur servilis. et hec
peior est quam prima. et tunc aliquis non ut vitet opprobria vel ut consequatur
honores. sed timore pene vel aliqua necessitate ductus aggreditur pugnam.
Hoc modo multi troyanorum timentes Hectorem fortes erant. Nam
philosophus ait Hectorem statuisse quod si quis troyanorum sine bello fu-
geret taliter aptaretur quod non esset sufficiens fugare canes. Ad
hanc fortitudinem inducunt ipsum duces exercitus penam statuentes

fugientibus faciendo foueas ne possit exercitus fuge sed quadam
necessitate bellare cogantur. Hoc modo quidam dux dicitur suum exercitum
coegisse ad fortitudinem. Nam cum nauigasset cum suo toto exercitu in
fretarum ne aliquis de suo exercitu haberet materiam fugiendi omnes
naues confregit. ¶ Tercia fortitudo dicitur militaris et hec est for
titudo experiencie. milites enim propter experienciam quam habent de bellis multa
aggrediuntur que videntur esse terribilia. Nam ut dicit vegecius in libro
de re militari. nullus attemptare dubitat quod se bene didicisse confidit
videmus enim aliquos audientes solum strepitum armorum fugiunt nesci
entes discernere que sunt periculosa in bellis et que non. Milites vero bellorum experti
confidentes de sua experiencia et cognoscentes bellorum pericula aggre
diuntur aliqua terribilia ut videntur esse fortes non tamen propter hoc ipsi
fortes sunt. nam cum invalescit bellum quod excedat eorum experienciam in
fugam conuertuntur. ¶ Quarta fortitudo dicitur furiosa. nam aliqui propter furorem
et passionem in qua existunt aliquam aggrediuntur pugnam ita ut videntur
fortes non tamen ipsi tales fortes existunt quia fortitudo vera aggreditur
pugnam ut prius innuit non propter furorem sed propter bonum. ymo si ex
furore quis pugnam aggrediatur inueniens resistenciam pugnam
non sustinet quia qui fit intrepidus propter furorem tamen sedato furore in
cipit timere et non sustinet bellum sed arripit fugam. ¶ Quinta fortitudo
est consuetudinalis. aliqui enim quia in pluribus bellis fuerunt in quibus forte
bene accidit eis ex huiusmodi consuetudine assumunt quandam spem victorie
et accipiunt quandam audaciam bellandi. Tales ergo fortes esse videntur quia
aggrediuntur pugnam sperantes de victoria et non credentes aliquid
mali pati. non tamen vere fortes sunt quia si inueniat resistenciam et contra
sperata malum aliquod paciuntur fugiunt. ¶ Sexta fortitudo dicitur esse
bestialis. et cum aliquis ignorans fortitudinem aduersarii bellat ut
puta si habitantes in septentrione sunt fortes et audaces in meridie vero
sunt debiles et timidi aggrediuntur pugnam cum septentrionibus credendo eos
esse meridionales habent fortitudinem bestialem. sunt enim tales quasi bestie
insensate aggredientes bellum non cognoscentes aduersariorum potenciam.
¶ Septima fortitudo dicitur virtuosa ut cum aliquis non racione vel furore

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

vel propter experienciam vel propter ignoranciam aggredit bellum / Sed propter bonos exercitus. Reges vero et principes licet habeant maneries fortitudinum scire debeat ut cognoscat qualiter plus sunt fortis est et quo possunt cum adversariis bellare. ipsi tamen debent esse fortes fortitudine virtuosa ut non exponant gentem suam periculis bellicis / nisi habeant iusta bella et non videant magnum bonum patrie vel regni quod ex tali bello consequi possit. Capitulum xiii. Quid sit temperancia et circa que habet

Ca. xvi.

Temperanciam esse et que sunt species eius et quomodo nos ipsos possumus inter virtutes cardinales ultimum gradum facere temperatos. tenet / prudencia enim et iusticia principaliores sunt virtutibus moralibus quia prudencia est in intellectu / iusticia in voluntate / virtutes vero morales sunt in appetitu sensitivo ut in irascibili et concupiscibili / Appetitus autem sensitivus deficit a voluntate et intellectu / ideo prudencia et iusticia sunt virtutes principaliores / Est autem prudencia principalior iusticia / quia ipsa est directiva omnium aliarum virtutum / fortitudo autem et temperancia licet non sint adeo principales sicut prudencia et iusticia / tamen inter virtutes principales computantur / Nam virtutes moderantes passiones dupliciter recti deserviunt prout passiones dupliciter recti obsistunt / passiones vero vel obsistunt recti quia alliciunt nos ad illud quod ratio vetat / vel ut supra dicebatur obsistunt ei quia retrahunt nos ab eo quod ratio dictat / Inter cetera autem que possunt nos retrahere a bono rationis sunt timores belli et pericula mortis circa que est fortitudo / sic eciam inter cetera allicientia nos ad illud quod ratio vetat / sunt venerea et delectabilia secundum gustum circa que est temperancia / fortitudo igitur et temperancia inter principales virtutes computari debent / Est autem fortitudo principalior temperancia / quia fortitudo magis ordinatur ad bonum commune ut ad tuicionem regni et ad defensionem patrie / Temperancia vero magis ordinatur ad bonum proprium ut ad moderacionem sui ipsius / bonum autem commune divinius est bono proprio. ¶ Postquam autem diximus de prudencia que est principalior quam iusticia et de iusticia que est principalior fortitudine / et de fortitudine que est principalior temperancia / Restat dicere de ipsa temperancia que inter virtutes principales ultimum gradum tenet / Sciendum quod sicut fortitudo media est inter timores et audacias / quia qui omnia timet non est fortis / nec qui omnia

audet, sed qui timet timenda et audenda audet. Sit temperancia me-
dium inter delectaciones et insensibilitates. Vocamus autem insensibilem
et agrestem qui omnes delectaciones corporales fugit. Insensibilitas ergo
est vicium quo racio dictat fugere delectaciones sensibiles. Qui ergo ob delectacio-
nes insequitur intemperatus est. Qui autem omnes fugit insensibilis
et agrestis est. Qui ergo fugit fugienda et persequitur persequenda vir-
tuosus et temperatus est. Contingit enim peccare non solum delectaciones sensi-
biles persequendo sed et fugiendo eas. Vnde qui adeo abstineret a cibo
et potu et a illicitis delectacionibus sensibilibus quod in tali abstinencia eius
natura stare non posset, quia huius contrarium racio dictat, virtuosus dici non
posset. Patet ergo quid est temperancia. Vnde sicut fortitudo est quid imprimens
timores et moderans audacias inter quas ipsa fortitudo habet esse, sic tem-
perancia est imprimens delectaciones sensibiles et moderans insensibilitates inter
quas habet esse. Si igitur temperancia imprimit delectaciones sensibiles videndum est
circa quas delectaciones sensibiles habet esse. Delectacionum autem sensibilium quedam
sunt fortes et quedam debiles, quedam nos magis alliciunt, quedam
minus. Licet enim sint quinque sensus et circa sensibilia omnium sensuum contingat
nos delectari, fortiores tamen delectaciones sunt circa gustum et tactum quam sint
quam per visum auditum et odoratum. Primo quia quanto magis sumimus
delectabilibus tanto ardencius et ferventius delectamur; magis autem sumimus
delectabilibus gustus et tactus quam delectabilibus aliorum sensuum. Possumus enim
audire videre et odorare distancia, sed non possumus gustare et tangere
nisi nobis coniuncta. Ideo in huiusmodi sensibilibus ardencius et ferventius delectamur.
Secundo hoc idem patet quia sensibilia gustus et tactus magis directe
et immediate videntur ordinari ad conservacionem naturam, ut et de-
lectabilia gustus ordinantur ad conservacionem individui, et delectabilia
tactus ut matrimonialia ordinantur ad conservacionem speciei. Ideo forte natura tantam
delectacionem posuit in delectacionibus gustus et tactus ne periret individuum
et ut salvaretur species. Quare si virtus est circa bonum et difficile perveniendum
est principaliter temperancia circa delectaciones illas a quibus est difficilius abstinere.
Temperancia igitur proprie est circa delectaciones gustus et tactus. Si autem
est circa delectaciones aliorum sensuum hoc est participative quia alii sensus p-

accidens percipiunt bona delectabilia gustus et tactus / Est enim huius
virtus ut vult philosophus 3° ethicorum circa delectabilia illa in quibus reliqua animalia
communicant / Reliqua autem animalia in gustu et tactu delectantur per se / in aliis
vero sensibus delectantur per accidens / patet quia in eodem 3° dicitur quod canes non gaudent
odoribus leporis sed cibatione / si autem gaudent odore eorum / hoc est quia
credunt se cibare ex illis et leo non gaudet voce bovis nec visione
cervi nisi in quantum per visum et auditum cognoscit eos prope se et credit se
satiari ex eis / Est ergo temperancia circa delectationes gustus et tactus prin-
cipaliter tamen est circa delectationes tactus quia in illis fortiores accidunt delectationes
quod ut videtur rationabiliter accidit / Nam delectationes intemperantiales que sunt per
gustum / ordinantur ad conservationem proprie persone / Sed delectationes matri-
moniales que sunt per tactum ordinantur ad procreationem filiorum et ad con-
servationem speciei / Cum igitur ut plures dicunt bonum commune divinius est
quam proprium rationabiliter videtur egisse natura si in operibus matrimonialibus vehemen-
tiores delectationes ~~possint~~ posuit quam in operibus intemperantie / ut forte
hoc ideo fecit natura quia unusquisque magis sollicitus est de bono proprio quam
de bono alterius / Non igitur oportuit tam vehementes delectationes ponere in
intemperantia que ordinatur ad bonum proprium et ad conservationem individui sicut
in matrimonio quod ordinatur ad bonum alterius et ad conservationem speciei / Si igitur
circa difficiliora magis bellandum est et principaliter insistendum est ut per tem-
perancia refrenemus delectationes venereas que sunt per tactum quam intempe-
rantiales que sunt per gustum / Immo in pluribus delectationibus intemperantialibus
magis delectamur in tactu quam in gustu / comedendo sed et bibendo ut
unusquisque quasi in seipso experitur delectamur in lingua ubi regnat gustus
et in gutture ubi non gustus sed tactus / et ut manifeste experimur magis
delectamur cum cibus aut potus attingit guttur quam cum tangit lingue
Credendum est enim in talibus iudicio gulosorum / Recitat autem philosophus
3° ethicorum de quodam nomine philoxenus / qui cum esset pultiforax oravit
ut guttur eius longius gruis fieret / Non enim oravit ut lingua eius
esset latior lingua bovis ut magis delectaretur per gustum / sed ut guttur
eius esset longius gutture gruis ut comedendo et bibendo diucius

delectaretur protactu. Ut igitur patet ex positis temperancia est principaliter circa
tactum existenti et gustu. partialiter autem est et delectabilia aliorum sensuum
Species autem temperancie debemus sumere possumus/ Nam si spectat ad temperanciam
reprimere delectaciones nutrimentales et venereas. quia delectaciones nutrimentales
reprimimus si sumus sobrii et abstinentes/ venereas vero si fuimus casti
et pudici. quatuor erunt partes temperancie sive magis species ipsius/ videlicet
sobrietas/ abstinencia/ castitas/ et pudicicia/ Nam si volumus delectaciones
nutrimentales reprimere oportet nos temperari a potu et cibo/ temperando nos
a potu sumus sobrii sic qui excedunt in potando sunt ebrii./ Temperando
vero nos a cibo sumus abstinentes/ abstinencia vero et sobrietas deserviunt
in reprimendo delectaciones nutrimentales/ Sed castitas et pudicicia venereas de-
lectaciones refrenant/ Oportet enim hec temperatum non exercere opera venerea nec
gustus/ prout quod abstinet ab operibus venereis dicitur esse castus/ Sed prout
horret etiam ipsos gestus incitantes ad venerea dicitur esse honestus
sive pudicus. His visis debemus patet quo nos ipsos facere possumus
temperatos/ Nam temperancia et fortitudo quasi ex contrario se habent/ fortitudo
enim est in aggrediendo terribilia/ Sed temperancia est in retrahendo se ab hiis
que sunt delectabilia. Dicit quod fortitudo magis convenit cum audacia/ et si
volumus esse fortes magis debemus esse audaces quam timidi/ Sic temperancia
plus convenit cum insensibilitate/ Si igitur nos ipsos volumus facere temperatos ad
illam partem declinandum est ut a delectacionibus sensibilibus caveamus/ Me-
lius est enim aliquas delectaciones etiam licitas vitare quam aliquas illicitas in-
sequi/ Declarata sunt igitur illa .iiij.or que in principio capituli promittebantur
primo enim ostendebatur quid est temperancia quia est virtus reprimens delectaciones sensi-
biles et moderans insensibilitatem. Secundo vero declarabatur circa quid habet esse/ quia principaliter
est circa tactum existenti et gustum/ partialiter vero circa alios sensus/ Tercio vero
manifestabatur que et quot sunt species eius/ quia .iiij.or/ Due moderantes
delectaciones nutrimentales ut sobrietas et abstinencia/ et due refrenantes
delectaciones venereas. ut castitas et honestas sive pudicicia/ Quarto
vero declaratum fuit quo possumus nos ipsos facere temperatos quia hoc maxime facimus
cum a delectabilibus abstinendo/ debemus enim secundum philosophum 2° ethicorum hoc pati
quod senes patiebantur ad helenam dicentes abiciamus eam .i. non re-

Capitulum xvi^m

spiciamus in eam. **Capitulum 16. Quod exprobrabilius est esse intemperatum quam timidum.**

Probat autem philosophus 3° ethicorum quatuor ra-
tionibus quod detestabilius est esse intemperatum quam timidum.
Prima quanto aliquis magis voluntarie peccat, tanto magis est
increpandus. Rursus quanto aliquis potest bonum facere si non bene faciat,
magis est detestandus et reprehensibilis. Intemperatus ergo magis est dete-
standus et reprehensibilis, tum quia magis voluntarie peccat, tum etiam quia faci-
lius est ei facere bonum et acquirere temperantiam quam sit acquirere fortitudinem.
Quod autem magis voluntarie peccet intemperatus quam timidus dupliciter potest
ostendi. Primo quia insequi voluptates intemperatis est delectabile, fugere
autem et timere est contristabile. Magis autem quis voluntarie agit quod facit
cum delectatione quam quod facit cum tristitia. Peccans igitur per intemperantiam magis
voluntarie male agit quam qui peccat ex timore. Secundo hoc idem patet
quia ut ait philosophus timor obstupefacit et reddit naturam immobilem et
attonitam, quod non facit delectatio per intemperantiam. Sed quanto aliquis est in stupore
est, quasi extra se, nec voluntarie et deliberate agit quod agit, tollerabilius igitur
~~ergo~~ est peccare per timorem quam per intemperantiam. ¶ Cum ergo hoc sit magis
voluntarium quam sit illud, patet ergo intemperatum dupliciter magis esse incre-
pandum quam timidum, quia magis voluntarie male agit. Dicit etiam
igitur dupliciter potest ostendi ipsum esse magis increpandum, quia facilius potest
bonum facere. Facilius enim potest acquiri temperantia quam fortitudo. Nam ut in
precedenti capitulo dicebatur, temperantiam acquirimus abstinendo nos
a delectationibus sensibilibus, fortitudinem non acquirere possumus aggrediendo
terribilia et experiendo pugnam. Retrahi autem a delectabilibus potest
fieri sine omni periculo, sed aggredi terribilia et experiri bella sine periculo
fieri non potest. Valde ergo est increpandus carens temperantia cum eam sine
periculo possit acquirere, non autem adeo increpandus est carens fortitu-
dine, quia virtus illa difficilius et cum maiori periculo acquiritur.
¶ Rursus facilius acquiritur temperantia quam fortitudo, quia multa talia
experimur in vita. Multotiens enim occurrunt nobis delectabilia a quibus abstinendo
disponimur ut simus temperati, non autem sic est de fortitudine, nam non quibuslibet aggres-
sio bellorum facit nos fortes, nisi bella illa sint iusta, sed toto tempore forte-

uite hoīs nō occidet ci n̄ vult iustū bellū / nō em̄ sic possu9 assuefi
ad opa fortitudīs sic ad opa tpancie / quare exprobrabilis est nos
ee intempatos q̄ nō ee fortes / Si igr̄ regem nō ee virilem et
nō ee constante aīo ē exprobrabile / patz q̄ ē exprobrabilis ipm
ee intempata et insecutore passionū / possu9 tn̄ nouas rōnes ad
duc̄e ondentes q̄ detestal̄e sit rege intempatū ee / tangit em̄
phus · iij · eth̄ · de ipa intēpancia tria ex quib9 tres rōnes sumi
possūt q̄ maxīe decz reges et pn̄cipes tempatos ee / Est em̄ in
tempancia ut ibidē tangr̄ viciū maxīe bestiale puile turpe
siue exprobrabile / q̄ aūt sit viciū maxīe bestiale patz / nā ut sup̄
dicebatur tempancia siue intēpancia maxīe est s̄ ca delectabilia
tactus et gustus s̄m q̄ delectari nob̄ ꝛ brutis cōe est / io · iij · eth̄
di · q̄ tempancia ꝛ intempancia ē circa delcaciōes quib9 reliq̄ aīalia
cōicant / io intempati sūt seruiles et bestiabiles / Bestia em̄ q̄
deficit in intellctu nālr̄ ē q̄ quid seruile · Si g° indecens ē regem cui
est aliis dn̄ari ee bestialem et seruilem indecēs ē ipm ee intemp
atum / Scd̄o intempancia ē viciū maxīe puile / pu̇i em̄ q̄ vsum
rōnis nō hn̄t nō viuūt rōne s̄ passione / io maxīe videm9 eos
sequi delectabilia et esse insecutores passionū / Vn̄ phus · iij · eth̄ · dicit
concupiscīe s̄m q̄ hn̄t ee viciū intempancie assiliat puo / q̄ sic pu̇r
debz regi p̄ pedagogū sic vis concupiscibl̄ ē regenda ꝛ regulanda p̄
rōnem / Si igr̄ indecēs ē regem ee puilium moribus et non sequi
racionem s̄ passione indecens ē ipm ee intempatū / Tercio est
hoc indecēs regi q̄ huī9 viciū est turpe et contemptibile · hoīes em̄ in
tpati q̄ appetūt vilia et turpia io si in pn̄cipatu sint maxime
contempnūtr̄ / q̄ quilz indignatur regi ab eo qui ē intempat9 ꝛ nō
sequr̄ rōnem s̄ passione / quare si decz regia p̄sona ondere se reueren
dam honore dignā maxīe indecens est eā ee intempata · Exēplū
aūt huī9 hem9 in rege Sardinapalo qui ad̄ eet tot9 muliebris et
deditus intempancie ut recitatr̄ in antiquis hystoriis nō ex
ibat extrā ut hēret colloquia · cū baronibus regni sui · s̄z omēs

collocutiones eius erat in cameris ad mulieres / et plures mitte
bat baronibus et ducibus quod vellet eos facere / accidit autem quod cum qui
dam dux exercitus diu ei seruisset et fideliter. Rex ille volens compla
cere illi duci precepit ut induceretur ad ipsum / dux autem ille assuetus
rebus bellicis videns regem suum esse totum muliebrem et bestialem
statum ipsum habuit in contemptu et indignatus de turpitudine eius
voluit eum invadere / rex autem timens fugit. et quia non credebat se fuge
posse manus illius ducis. clausit se in domo quadam. et cum toto thezauro
suo et omnibus suppellectilibus suis se combussit ¶ Sensibiliter enim videmus
quod dediti voluptatibus sensibilibus contempnuntur. Immo quia intemperati muli
eriantur aliis in personis maxime coniunctis ut in vxoribus et filiabus
maxime prouocant alios contra se / Et quia potissime timendum est re
gibus et principibus ne furor populi incitetur contra eos maxime
expedit eos esse temperatos Capitulum xviij. Quid est liberalitas et circa

Capitulum xviij

Numerabantur que sit esse et quo possumus nos ipsos facere
supius xij. virtutes inter quas ut dicebatur liberales
batur erat. inter cardinales et principales / videlicet / pru
dencia / iusticia / fortitudo / et temperancia. Postquam ergo diximus de hiis
iiij. virtutibus et ostendimus quo reges et principes illis virtutibus
decet esse ornatos / Reliquum est prosequi de virtutibus aliis / Virtu
tes autem alie vel respiciunt exteriora bona vel exteriora mala.
Si exteriora bona / illa vel sunt bona secundum se vel in ordine ad aliud
¶ Primo ergo dicemus de virtutibus respicientibus exteriora bona secundum se
postea determinabitur de virtutibus exteriora mala respicientibus et de
respicientibus exteriora bona in ordine ad aliud / bona autem
exteriora vel sunt utilia ut pecunia et diuicie / et omnia que numismate
mensurari possunt / vel sunt honesta. ut honores ¶ Primo ergo dicemus
de virtutibus bona respicientibus utilia / et postea de respicientibus
bona honesta. Incipit enim nostra cognicio a sensu / Cum ergo bona utilia
sensibiliora sint quam honesta / prius determinandum est de virtutibus respi
cientibus bona utilia / Circa autem bona utilia ut determinari est

iiii ethi est duplex virtus / liberalitas et magnificentia / Hee enim due vir
tutes respiciunt sumptus et pecuniam · sed non eodem modo / nam liberalitas que alio
modo nuncupatur largitas dicitur respicere sumptus mediocres / magni
ficentia vero dicitur respicere magnos sumptus quod quo sit intelligendum in pro
sequendo patebit / Si igitur in faciendo sumptus contingit deficere quod facit
auaricia et superhabundare quod facit prodigalitas · et vnum quodque est contra
rectam regulam rationis / oportet dare virtutem aliquam mediam inter auariciam et
prodigalitatem / huiusmodi autem virtus est liberalitas / patet ergo quid est liberalitas / nam
sicut fortitudo que est media inter timores et audacias / ideo est virtus reprimens
timores et moderans audacias / ita liberalitas que est media inter aua
ricias et prodigalitates / ideo est virtus reprimens auaricias et moderans
prodigalitates / consistit autem huiusmodi virtus in recto vsu pecunie / Ad
rectum autem vsum pecunie tria requiruntur primo quod non accipiat ea vnde non
debet / Secundo quod accipiat vnde debet / Tercio expendere prout debet
/ Spectat enim ad liberalem non vsurpare alios redditus et custodire
proprios / nam licet liberalis non diligat pecuniam secundum se sed vt eam ordinet
ad debitos sumptus / tamen vt possit debitos sumptus facere non debet proprios
redditus in amittendo dispergere / Non ergo vsurpare redditus alienos · et
hic debitam curam de propriis · et exercere debitos sumptus facere sunt illa tria
circa que videtur esse liberalitas / Non autem est circa hec tria principaliter et primo / nam
circa expendere et circa debitos sumptus facere est liberalitas principaliter · et primo
circa autem proprios redditus custodire / et circa non accipere alienos est ex conse
quenti · Vsurpans enim bona vtilia · et non accipiens ea sit de nimis
videtur auidus pecunie · propter quod philosophus · 4° ethicorum · Vsurarios / lenones · id est
vincentes demeritio / expoliatores mortuorum et aleatores / dicit esse
turpia lucrantes / et omnes tales appellat illiberales / aleator enim et omnis
lusor taxillorum illiberalis est / lucratur enim ab amicis quibus oportet beneficere
Est igitur circa non accipere liberalitas vnde non debet / non tamen est circa hoc principaliter
nam accipientes vnde non debent / magis sunt iniusti quam liberales
vt vult philosophus · 4° ethicorum · / quia non est liberalitas principaliter circa non accipere

unde non debet nec etiam accipere unde debet / sed est principaliter circa expendere
quando debet / Nam proprium unicuique est et illud magis / Si enim liberalis est
consumat proprios redditus et accipit unde debet hoc ideo facit ut possit
ex propriis redditibus debitos sumptus facere et expendere sicut debet
Unde liberalitas principalius est in expendendo et in beneficiando ali
os / ex consequenti autem est custodire proprios redditus et etiam non usurpare
alienos / Probat enim philosophus 4° ethicorum quod cuiuscumque omnibus liberalitatis magis
esse est expendere et circa beneficiare alios quam est proprios redditus
custodire / Liberalitas enim ut dictum est esse videtur circa debitum usum pec
cunie / Uti autem pecunia est expendere eam et tribuere eam aliis / Custodire
autem proprios redditus non est uti pecunia sed magis est acquirere ipsam / Propter
quod patet liberalitatis magis esse est expendere et est tribuere pecuniam
aliis quam est proprios redditus custodire / Secundo hoc idem patet quia ad
virtutem principaliter spectat facere magis bonum / magis autem bonum est benefa
cere quam bene pati et bene operari quam turpia non operari / qui autem est debite
expendit et aliis bona largitur bene facit custodiens non proprios
redditus et accipiens pecuniam ex propriis possessionibus bene patitur sive
bene recipit quia recipit eo modo quo debet. Non usurpans autem alie
na non operatur turpia. Si ergo melius est bene agere quam non male facere
ut quam bene pati melius est bene expendere quam aliena non surripere ut
quam propria custodire / Tertio hoc idem patet quia circa illud magis consistit
virtus circa quod consurgit maior laus / maior autem laus consurgit
in bene exponendo et alios beneficiando quam in custodiendo propria ut in
non usurpando aliena. Liberalitas ergo principaliter consistit in debite
expendendo et beneficiando alios / Quarto hoc idem patet quia virtus
principaliter est circa difficilius / Difficilius autem est bona aliis tribuere
quam proprios redditus custodire / ut quam aliena non surripere / Nam cu
stodire propria secundum se non est difficile quia unusquisque naturaliter inclinatur
ut se diligat et ut bona sua custodiat / Dare autem propria bona
secundum se difficultatem habet quia propria bona sunt ad nos pertinentes

et naturaliter affectum ad illa ymo avari adeo afficiuntur ad ista exteriora
bona ut pecuniam quam habent reputent ad incorporatam sibi vel eciam
eis quod qui recipit pecuniam ab illis quasi accipiunt ab eis aliquid de ipso
corpore ¶ Quia igitur ipsa bona sunt quasi nobis coniuncta / aliena vero sunt
disiuncta non est adeo difficile non usurpare aliena atque non ita af-
fectum quia non sunt nobis coniuncta / sic est difficile dare ipsa atque magis
afficimur quia nobis quodammodo coniunguntur quare circa debite expendere
et circa alijs bona tribuere principaliter consistit liberalitas tamquam circa magis
difficile ¶ Quinto hoc idem patet quia tunc liberales maxime amentur
circa illud maxime consistit liberalitas quod quis agendo maxime
amatur / non autem maxime amatur quis si aliena bona non surripiat
vel si ipsa custodiat / sed maxime diligitur si ex proprijs redditibus de-
bitos sumptus faciat et bonis et dignis maiora bona tribuat quia
in bene exponendo et alijs bona retribuendo principaliter liberalitas
consistit ¶ Viso quid est liberalitas quia est virtus regimens avaricias
et moderans prodigalitates / et ostenso circa quid habet esse quia principaliter est circa
debitos sumptus et circa debitas expensas / ex consequenti autem est in custodiendo
redditus proprios et non in usurpando alienos / de levi patet quomodo
possumus nos facere liberales / nam sicut quia fortitudo plus opponitur timori
quam audacie / facimus nos ipsos fortes declinando nos ad audaciam
ita quod postea plus audeamus quam minus / sic quia liberalitas magis opponitur
avaricie quam prodigalitati declinandum est magis ad prodigalitatem quam
ad avariciam et magis debemus superhabundare in dando quam deficere

Cam xviiim. Capitulum 18 ¶ Quod reges et principes quamodo impossibile est esse pro-
digos et quod maxime detestabile est eos esse avaros et quod pro-
potissime decet eos esse liberales :

Velit enim philosophus x° ethicorum liberalitatem non esse in multitudine datorum
sed in habitu idest in facultate et voluntate dantis / nam ibidem scribitur
nichil prohibet minora dantem liberaliorem esse si a minoribus
accipiat / liberalitas ergo mensuram recipit ex proportione datorum
ad possessiones dantis ¶ Ideo philosophus ait tyrannos non esse prodigos.

quia non videntur posse superhabundanti multitudini possessionis dati-
onibus et expensis. Quicumque igitur tot habet et tanta recipit quod datio-
nes et expense possessionum multitudinem superare non possunt, ille
animo prodigus esse non potest. Reges igitur et principes quia multitudine possessionum
superhabundant, non solum quod possint esse prodigi, sed vix possunt attingere
ut sint liberales. Semper enim ergo cogitare debent quod minora fa-
ciunt quam deceat. Exterius autem apparere potest quod indecens sit eos esse
avaros. Nam si regnum alicuius debet esse naturale, decet proportionari secundum disposicionem
quam videmus in natura. In naturalibus enim nichil est ociosum, ut probant
phisica dicta. Ergo nec in regimine vite humane aliquid ociosum esse decet.
Igitur cum natura humana modicis contenta sit, quia uni persone modica
sufficiunt. Si una aliqua persona multitudine diviciarum superha-
bundat, ociose sunt divicie ille si non ordinantur ad bonum aliorum.
Quanto igitur reges et principes pluribus diviciis superhabundant, tanto
detestabilius est eos avaros esse. Probat autem philosophus IV° ethicorum tri-
plici racione quod avaricia peior est prodigalitate. Propter quod detestabile
est reges et principes esse avaros. Tantum enim fugienda est ava-
ricia a principibus, quod si possent esse prodigi, melius esset eos esse
prodigos quam avaros. Primo enim quia melius est infirmari morbo cu-
rabili quam incurabili. Prodigalitas autem est morbus curabilis vel
ab etate. Nam qui prodigi sunt in iuventute, quia senes avariores
sunt iuvenibus, cum veniunt ad senectutem ut plurimum curatur eorum
prodigalitas et desinunt esse prodigi. Curari eciam potest ab egestate,
nam qui prodigi sunt ut plurimum egent, quia expense superhabundant
redditibus. Experiendo igitur indigenciam inducitur ut non sint
prodigi. Est igitur secundum philosophum prodigalitas morbus curabilis vel ab
etate vel ab egestate. Sed avaricia est morbus incurabilis,
quia quanto quis plus procedit in avaricia et quanto plus senescit,
tanto magis avarus efficitur. Si ergo caput regni a quo totum
regnum debet dirigi, indecens est regem cogitare secundum mores ...

morbo incurabl'. omino detestabl' e regem ee avaru/ patz em q
melius eet eu ee pdigu ¶ Scdo hoc ide patz q pdigalitas
magis e ppinqua vtuti qua avaricia/ na liberal no libenter
recipit et libent dat/ quorp vtruqz facit pdigus/ neutr tn facit
avarus/ No ergo differt pdigalitas a liberalite ni q pdigus
no dat ut debz et qbus dz z cu9 gra dz. qr cu pdigus no sit
amator pecunie sic nec libalis dolem quis cu sit pdigus fieri
potit libalis/ Si g oio detestans e regem ee vitiosu. tanto
detestabilis e ipm ee avaru qm pdigu qnto avaricia plus
contriat virtuti q pdigalitas ¶ Tercio hoc e detestabilis
q rex posit e in regno ppt salute regni ut psit hijs qui in
regno sut/ avarus aut nulli pdest/ q et sibi ipi nequam est
pdigus aut multis pdest/ oino g detestale est regem ee ava
ru ¶ Viso q quasi impole est reges ee pdigos et pomnino
detestale est eos esse avaros/ restat onde q deceat eos esse
largos libales et ocatiuos. Hec em vtus q e circa sumptus
pquida similitues dr largitas libalitas et amicabilitas/ Largi
tas em dr ad silitudie vasorum/ vasa em habencia os artu
no habude emittut qd est in eis habudas/ ergo in suptibus
et datombus dicit largus q ad modu largi vasis habude
emittit q cotinet/ Cum g tm deceat sortem hve os largi9
qto ex eo plures participare debet/ tanto decz regem largi
orem ee/ qnto influecia eius ad plures extendenda e qm
influecia alior ¶ Scdo hui9 vtus dr liberalitas q pollen
tes ea sut ad silitues libor/ avari no sut libi s3 sut servi pcunie
Qre si indecens e reges z pncipes ee servos. inconveniens e
eos esse avaros ¶ Tercio hui9 vtus dicit amicabilitas q p ea
hoies cotant sua bona pqua cotacoez ab alijs potissime diligu
tur/ Na libales sut potissime amabiles. qr si maxie decz re
ges z pncipes ut sint dilci ab hijs q sut i regno/ maxie decz

eos esse libales

cos esse libales / Expectat aut ad libalem / p[ri]mo r[e]spice q[uan]titate dati
vt no[n] det min[us] ul plus q[uam] debeat / Sc[d]o deb[et] respice quibus det
vt no[n] det quib[us] no[n] op[or]t[et] / Et t[er]tio vidend[um] e[st] gra[tia] cui[us] det · vt det
boni gra[tia] no[n] p[ro]pt[er] alia ca[usa]m / Reges aut[em] et p[ri]ncipes vix possunt
deuiare a liberali[tat]e i[n] dando plus / q[uia] magnitudo expensar[um] vix
p[otes]t excede[re] multitudi[n]e redditu[um] / ymo si co[n]tingat libal[ite]r dare
plus q[uam] de[be]at / ul si no[n] expendat vbi op[or]t[et] q[uam] si expendat v[bi] non
op[or]t[et] · Deuiant aut[em] a libalitate reges [et] p[ri]ncipes i[n] dando q[ui]b[us] no[n]
op[or]t[et] ul cui[us] gra[tia] no[n] op[or]t[et] / Dant e[ni]m vt plu[rimum] a[c]t[oribus] hystrionibus et
adulatoribus ul alijs quib[us] no[n] op[or]t[et] dare q[uia] mag[is] deceret eos
esse paup[er]es qua[m] diuites · sic e[ti]a[m] dant cui[us] gra[tia] no[n] op[or]t[et] / No[n] e[ni]m
dant boni gra[tia] s[ed] mag[is] dant ut laudent[ur] et p[ro]pt[er] i[n]ane[m] gl[ori]am ul
p[ro]pt[er] aliqua[m] alia[m] ca[usa]m / Dec[et] ig[itur] reges e[ss]e libales · et ut libales sit
op[or]t[et] eos b[e]n[e]ficiare bonos et boni gra[tia] · Ca[pitulu]m 19[m] · Quid e[st] magni-

Dicebatur sup[er]i[us] circa sumptus ficentia · et circa q[ue] h[ab]et
duplicem e[ss]e v[ir]tute[m] · Vna que esse · et quo possumus
r[e]spicit modatos sumpt[us] qua nos ipsos mag[ni]ficos face[re]
libalitatem vocant / Alia q[ue] respicit sumptus alios magnos q[ua]m
mag[ni]ficencia[m] nomiant / Lz cu[m] mag[is] et min[us] no[n] videant[ur] diu[er]si-
ficare spem [et] natura[m] rer[um] vt vult · plus · 2[o] pol · no[n] vi[detur] sufficie[n]t[er]
distingui magnificencia a libalitate p[ro]pt[er] q[uod] e[st] c[ir]c[a] magnos
sumptus illa v[er]o circa medioc[re]s / Sciend[um] ergo q[uod] de r[ati]o[n]e v[ir]tutis
est q[uod] sit circa boni et diffi[ci]le / q[ui]a cu[m] in maioribus sumptibus
rep[er]iatur sp[ec]ialis r[ati]o bonitat[is] et difficultat[is] q[ue] no[n] rep[er]it[ur] i[n] medio-
cribus sumptib[us] dici d[ebet] mag[ni]ficencia q[ue] est c[ir]c[a] magnos sumpt[us] esse
v[ir]tute[m] alia[m] a libalitate que e[st] c[ir]ca mediocres / Vel possum[us] dic[er]e
q[uod] sumpt[us] ad duo co[m]pari p[otes]t · videl[icet] ad facultates ei[us] qui facit
sumptus et ad op[er]a in que illi sumptus expenduntu[r] · / erit ergo circa
pecunia[m] duplex v[ir]tus vna q[ue] equat dac[i]o[n]es et expensas fa-
cultatibus / et h[ec] e[st] libalitas / io d[icitu]r e[ss]e libalitas c[ir]c[a] mediocres

sumptus non secundum se sed per comparationem addante et adficiente sumptus
ideo largitor multorum posset esse avarus si illa multa non equarent
facultatibus dantis. Dicebatur enim supra non esse liberalitatem in multitudine
datorum. Liberalis ergo adequat dationes et sumptus facultatibus. Sed
magnificus vult proportionare sumptus operibus unde et nomen accipit
ab ipsa enim factione et ab ipso opere denominatur magnificentia. Dicitur
enim magnificus quasi magna faciens. Inde est ergo quod quia in quocumque
statu homo sit et quascumque facultates habeat sive multas sive me-
diocres difficile est bene uti illis et bene equare sumptus facultatibus
ideo liberalitas se extendit ad mediocres sumptus. Sumptus enim vel
possunt considerari secundum se vel ut proportionantur facultatibus. Si autem
considerentur sumptus secundum se sic liberalitas est circa magnos sumptus si faciens
eos multas habet facultates et etiam circa mediocres si faciens eos
mediocribus facultatibus habundent. Sed si sumptus non considerentur secundum se sed
ut proportionantur facultatibus sic liberalitas semper est circa mediocres sumptus.
Nam sicut parvi sumptus sunt circa mediocres et proportionati pauperibus sic magni
sunt mediocres (circa magnos) et proportionati divitibus. Cum ergo liberalitas non re-
spiciat sumptus secundum se sed ut proportionantur facultatibus non dicitur esse circa
magnos et mediocres sumptus sed circa mediocres tantum. Liberalitas ergo
que respicit sumptus proportionatos facultatibus se extendit ad quascumque
facultates quia etiam in mediocribus facultatibus difficile est bene se habere
in illis. Magnificentia enim respiciens sumptus ut sint decentes operibus
non respicit quecumque opera quia non est difficile facere decentes sumptus
in quibuscumque operibus sed in magnis. Ideo magnificentia a magnis
factionibus et magnis operibus sumpsit nomen. In magnis autem operibus
contingit aliquos deficere quia non intendunt quomodo magna opera faciunt
sed quomodo parum expendant et tales vocantur parvifici. Aliqui vero etiam in
magnis operibus plus expendunt quam opera illa requirant et tales
vocantur consumptores. Philosophus vero vocat eos banausos id est ignes et
fornaces quia tales sicut fornax omnia consumunt. Quidam vero magnis

opibus faciunt decentes sumptus et tales sunt virtuosi et vocantur
magnifici. Erit igitur magnificencia media inter parvificenciam et con-
sumptionem sicut liberalitas media est inter avariciam et prodigalitatem.
Patet ergo quid est magnificencia. Nam sicut liberalitas est reprimens
avaricias et moderans prodigalitates, sic magnificencia est reprimens
parvificencias et moderans consumptiones. Et sicut liberalitas est faciens
sumptus et daciones proporcionatas facultatibus, sic magnificencia
est faciens sumptus decentes magnis opibus. Viso quid est magnificencia
restat videre circa que habet esse. Hoc enim quasi ad quatuor potest comparari, videlicet
ad ipsum deum, ad totam civitatem, ad aliquas speciales personas, et ad se ipsum.
Magnificus autem circa omnia ista se habere debet, tamen eque ~~principaliter~~ principali-
ter intendere debet circa omnia ista. Sed principaliter et primo hoc decet esse magnificum
circa divina constituendo si facultates tribuant templa magnifica
sacrificia honorabilia preparaciones dignas. Ideo dicitur iiii ethicorum quod hono-
rabiles sumptus quos debet facere magnificus sunt circa deum. Secundo
spectat ad magnificum si assit facultas facere decentes sumptus circa
totam civitatem. Nam ipsa bona quodammodo divina sunt. Unde philosophus ait quod
bona communia habent ad simile donis deo factis. Bonum enim divinum in una
persona singulari valde debiliter reperitur, sed in tota civitate pulcrius
lucescit divinum bonum. Tercio magnificus se decenter habere debet circa
aliquas personas speciales ut circa personas honore dignas. Nam in hoc po-
tissime apparet magnificencia quando quis magna facit hiis qui sunt magnis
digni. Quarto debet se decenter habere magnificus circa propriam personam. Debet
enim quilibet magnifice se habere circa magna opera respectu proprie persone. Magna
autem opera possunt dici illa vel que durant per totam vitam cuiusmodi sunt domus
et edificia, vel que fiunt raro in tota vita cuiusmodi sunt nupcie et milicie.
Decet enim magnificum ut dicitur iiii ethicorum habitacionem preparare decentem. Magnificus
debet intendere quomodo facere debeat admirabiles et diuturnas domus, quam
quomodo faciat eas sophisticatas et apparentes. Sic etiam decet magnificum
nupcias et milicias et talia que raro occurrunt magnifice facere.
Patet igitur circa quid est magnificencia, quia est circa sumptus decentes.

magnis operibus, principaliter tamen est circa magnos sumptus impensos circa divina et circa totam civitatem. Exequenter vero est circa magnos sumptus impensos circa dignas personas et circa seipsum. ¶ Ostenso quid est magnificencia et circa que habet esse, de levi patet quo modo nos ipsos possumus facere magnificos. Nam sicut liberalitas plus contrariatur avaricie quam prodigalitati, sic magnificencia plus contrariatur parvificencie quam consumpcioni. Nos ergo ipsos si facultas assit faciemus magnificos declinando ad consumpcionem, ut eciam in magnis operibus pocius superhabundat sumptus quam deficiant.

Capitulum xxi. **Capitulum 20. Quod maxime detestabile est reges et principes esse parvificos et quod decet eos esse magnificos.**

Tangit autem Philosophus 4º ethicorum sex proprietates parvifici que si in essent regibus maxime derogaret regie maiestati. ¶ Prima proprietas est quia circa omnia deficit, quod ex ipso nomine patet: esse enim parvificum est facere parva et defectiva. ¶ Secunda est quia si contingat parvificum etiam magna expendere, propter parvum perdit magnum bonum. Unde et Philosophus dicit quod viles homines nupcias et convivium producunt per denariata piperis. Cum enim circa magnum convivium non faciunt decentes sumptus, volentes parce et modice expendere, totum convivium indecens reddunt. ¶ Tercia est quia quicquid facit parvificus semper facit tardans. Sicut enim ei qui removere a se pecuniam sic abscindere membra a proprio corpore. Ideo sicut dato quod necesse sit aliquem mutilari et incidi, mutilacionem illam et incisuram tardat et subterfugit quantum potest, sic dato quod parvificum oporteat expensas facere, tamen illos sumptus tardat et subterfugit quantum potest. ¶ Quarta est quia parvificus non intendit qualiter faciat magnum opus, ut qualiter faciat decentes largiciones, vel quo faciat decentes nupcias, sed tota sua intencio est quo faciat parvos sumptus. Est enim proprietas parvifici ut appreciet plus pecuniam quam opus; ideo maiorem diligenciam ponit quo modicum expendat quam quo faciat magnum opus. ¶ Quinta proprietas eius est ut semper expendat cum tristicia et dolore, dicebat

enim quod parvificus reputat exteriora bona que habet quasi sibi incorporata
et quasi pertinentia ad substantiam suam et quia sic afficitur ad ea et ita conti-
nuat se illis. Ideo sicut in incisione corporis propter divisionem continui re-
sultat ibi tristicia et dolor. sic in separacione pecunie quod fit per expensas
quia est ibi quasi quedam divisio continui eo quod parvificus reputat sua per-
tinaciam quasi sibi incorporata et continuata non potest ea expendere et separare
a se removere sine tristicia et dolore, participat enim maxime parvificus
cum avaro, quia omnis parvificus avarus est, sicut omnis magnificus liberalis est.
¶ Secunda est quia cum parvificus nichil faciat, videtur tamen ei quod semper agat ma-
iora quam debeat. Dictum est enim quod parvificus plus appreciatur pecuniam quam
daciones et sumptus que sunt opera virtutum, pecuniam enim reputat quasi
carum, opera vero virtutum estimat quasi vile et non appreciatur ea. ¶ Cum ergo
vix possit aliquis ita quod modicum dare de caro dato etiam quod multum
recipiat de vili quin videatur ei plus dare quam debeat, nec parvi-
ficus ita modicum sumptum facere erga quecumque opus quin semper videatur ei
quod agat maiora quam debeat, que si detestabilis est regia maiestate
ita omnia deficere magna bona pro modico perdere semper tardare et nichil
prompte facere, numquam intendere quo faciat magna opera virtutum sed quo
modicum semper expendat, semper facere sumptum cum tristicia et dolore, et cum
nichil facit credere se magna operari, quia omnia hec valde derogant
regie maiestati, omnino detestabile est regem esse parvificum. ¶ Quod deceat ipsum
esse magnificum probat superiora dicta in quibus ostendimus et que magnificencia
sit esse, dicebatur enim magnificencia esse circa opera divina et circa comunia, ex-
omni vero circa personas dignas et circa seipsum. ¶ Cum ergo rex sit caput
regni et sit persona honorata reverenda et publica et ad ipsum pertineat
dispensare bona regni maxime decet ipsum esse magnificum. Nam quia est
caput regni et maxime gerit divinum vestigium, quia est caput et princeps
universi, maxime spectat ad ipsum magnifice se habere circa templa sacra
et erga ministros divinorum. quia vero est persona publica, ad quam ordinatur
tota civitas et totum regnum, maxime spectat ad eum magnifice se habere
circa bona comunia et circa ea que totum regnum respiciunt. ¶ Rursus.

quia adeum maxime spectat distribuere bona regni. omnino decet eum magnifice
se habere erga personas dignas quibus digne competunt illa bona ¶ Amplius
quia ut dominus est regia persona debet esse reuerenda et honore digna, spectat ad
regem magnifice se habere erga personam propriam. et erga personas sibi con
iunctas ut erga uxorem et filios habendo habitaciones et honorabiles
faciendo nupcias decentes exhibere domicilias admirabiles. Capitulum

Plus .x. ethicorum capitulo de magnificencia

21. Quot sunt proprietates magnifici et que proprietates istas reges et principes habere debent.

Philosophus tangit sex proprietates magnifici quas habere decet reges et principes ¶ Prima est quia magnificus assimilatur scienti, dicebatur
enim spectare ad magnificum in magnis operibus facere decentes sumptus
cognoscere aut quibus magnis operibus quales sumptus sint decentes esse non
potest nisi quis polleat sciencia et intellectu ¶ Secunda proprietas magnifici est facere
magnos sumptus ut non ostendet se ipsum sed boni gratia, est enim hoc com
muniter omnibus virtutibus agere non propter fauorem uel gloriam hominum sed gratia boni. specialiter
tamen hoc dicitur esse proprium magnificencie, nam cum in operibus magnificis. ut cum
magnifice se habet erga cultum divinum et erga rem publicam et circa personas
dignas maxime quis appareat gloriosus et maxime quis ab hominibus
laudetur. difficile est in talibus non querere laudem humanam et quia virtus est
circa bonum et difficile. ideo maxime spectat ad magnificum in suis magnificis
operibus et distribucionibus finaliter intendere bonum et non fauorem uel gloriam
hominum ¶ Tercia proprietas magnifici est facere sumptus et distribuciones delectabiliter
et prompte, nam qui propter sumptus faciat diu racionatur et omnes minu
tas expensas inquirit et non delectabiliter et prompte largitur, que largi
debet, non est magnificus sed paruificus, ideo dicitur .x. ethicorum. quod diligens racionatur
est paruifica ¶ Quarta est magnifici intendere qualiter faciat opus optimum et
decentissimum quam qualiter et quantum sumptum faciat ad opus illud, ut si debet
magnificus aliquod templum construere in honore divinum uel aliqua bona
conferre dignis personis magis intendit quo templum illud sit admira
bile et pulchrum. et quo dona illa sint magna et decencia, quam quot
et quanta numismata oporteat ipsum consumere propter huiusmodi opera ¶ Quinta proprie
tas est quod magnificus est excellenter liberalis. Idem est enim esse magnificum
quod esse habundanter liberalem, nam ut infra patebit magnificencia est

quedam pfecto et quida ornatus libalitatis / sic magnanimitas e
queda pfcio et quida ornatus om virtutu. Cu em ille sit magnific9
qui i magnis opibus facit decentes sumptus. Si facere decetes sumpt9
e esse libalem / facere maiores decentes sumptus q facit magnificus
est ee maxie libale. ¶ Sexta pprietas magnifici e abequali sumptu
facere opus magis magnificu / puifici em q semp intendunt quo pnt
minimo ut sup dicebat pmodico mltu pdut / Magnific9 vo cui no
e cure de vsimio abequali sumptu facit op9 magis magnificu q no
pcit decentibus sumptibus / Contingit em aliqn avaru plus ex
pendere in aliquo negocio q libale / tu q sp nitit avarus aliquos
decentes expensas subtrahere si modici sint et pravi valoris / Io
opus ubi multu expendit indecet9 facit / quare abeqli sumptu
ul etia aliqn amiori libalis ul magnific9 facit decenci9 opus
qua puificus et avarus / Has aut pprietates debere inee regibus
et pncipibus videre no est diffile / Ipi em maxie debet ee sciētes
et cognoscentes qui sumptus quib9 opibus deceant ad eos aut
maxie spectat facere magnas largicones et excellentes sumptus
bom gra / Na maxie dec9 bonu intendere qui totu regimi debz
in bonu dirigere / sic etia ad eos spectat delectabi9 et pmpte sumpt9
facere / Na ut sup dicebat q modicis natura ptentatur ociose sunt
divicie nisi ex eis fiant largicones et decentes sumptus ¶ Quanto
igit reges et pncipes magis habudat facultatib9 et diviciis
tanto magis decz eos ampliores retribuciones facere et magis et magis
delectabilit et pmpte decz expendere. Decz etia reges et pncipes magis
intendere quo faciat excellencia opa virtutu qz quo pnt minimis
et expensis / Qz etia decat eos excellent ee libales et sp facere
magnifica opa / Omes ergo pprietates magnifici pamplius et pfec
cius decz ipos reges here. Phs in 4 ethi. vult q no possit
quilz ee magnificus / q no quilz pt facere magnos sumptus / sz ut
ibide dicit tales optz ee nobiles et gloriosos / qr quanto rex e nobilior
aliis tanto decz ipm magis posse magnificeri. et here pprietates
magnifici. Capitl. 21. Quid e magnanimitas et circa q habz

Cap^m xxiij

Ca^m xx^m Quid est magnanimitas et circa que habet esse et quo possumus nos ipsos magnanimos facere.

Honorum exteriorum ut supra dicebatur. quedam sunt utilia ut pecunie et alia que possunt mensurari numismate / quedam vero sunt bona honesta ut sunt honores. Sic igitur circa ipsa bona utilia est duplex virtus / una respiciens magnos sumptus ut magnificentia / et alia que respicit mediocres ut liberalitas / sic circa ipsa bona honesta est duplex virtus / una que respicit magnos honores ut magnanimitas / et alia que respicit mediocres que communi nomine dici potest honoris amativa / In magnis autem honoribus tripliciter quis se habere potest / nam quidam in talibus deficiunt ut pusillanimes / quidam vero superhabundant ut presumptuosi / quidam autem se habent ut decet ut magnanimi / videmus enim aliquos esse aptos ad magna potentes magna et ardua exercere quadam pusillanimitate ducti retrahunt se ab huiusmodi ~~tales~~ magnis / tales ergo in talibus deficiunt Sed quidam econtrario superhabundant ingerentes se ad aliqua que complere digne non possunt. quos philosophus vocat chaymos id est fumosos et ventosos / nos autem eos presumptuosos vocare possumus / magnanimus ergo medius est inter pusillanimem et presumptuosum / non enim se retrahit ab arduis operibus que potest digne agere ut pusillanimis / nec se ingerit ad ea que digne complere non potest ut presumptuosus / Quare manifeste patet quid sit magnanimitas / nam sicut liberalitas que est media inter avaricias et prodigalitates sic est virtus quedam reprimens avaricias et moderans prodigalitates / sic magnanimitas que est media inter pusillanimitates et presumptiones. est virtus quedam reprimens pusillanimitates et moderans presumptiones. Viso quid sit magnanimitas de levi patet circa que habet esse / unde autem philosophus 4° ethicorum videtur magnanimitas esse circa honores circa divicias et principatus. et forte circa omnia fortunia et infortunia / non tamen est eque principaliter circa ista / Nam magnanimitas principaliter est circa honores. et non circa honores quoscumque sed circa honores magnos / consequenter autem est circa divicias et principatus et circa fortunia et infortunia / nam secundum philosophum inter bona exteriora maximum est honor / divicie enim et principatus et alia exteriora bona non sunt tamen bona sicut honor quia ut plurimum homines hoc ordinant ut consequantur honores / sic ergo dicebatur

defortitu^ne qz pncipal^r erat circa picula bellica qz illa sut difficilio
ra. Exequi erat circa picula alia ita q fortis in alijs piculis debet
se hre. Sic magnanimitas pnci^r e circa honores tamq circa maiori
bona exteriora ita q magnanimus se debet hre in possidendo diui
cias et pncipatus et intellcando fortunia et infortunia. Magnanimus
em est sicut bonus tetragonus qui nuq decidit. si em honorat^r ut
si magna fortunia ei occurrant no extollit^r. si aut inhonorat^r
et magna infortunia veniat sup ipm no decidit^r. In quolz em statu
nouit magnanimitas se debet hre. ad pusillanimitate ptinet nescire
fortunas fre. Jo andronicus pypateticus ait opa pusillanimitatis
ee q nec honore nec inhonoracoez nec bona fortuna nec infortuniu
possut fre s honoratu qdem intumescere et puu bn fortutu extolli.

Ostenso quid sit magnanimitas et circa q hre ee. Restat onde quo
possumus nosipos magnanimos fac. Jnt cetera aut q nos ad mag
nimitate trahut e parui appciari exteriora bona quecq sint illa
siue sint honores siue pncipatus siue diuicie siue quecq alia huiusmodi bo.
Dem e em ~~quid bn~~ pusillanimitate nescire fortunas fre s ex modico
fortunio extolli. ex infortunio uo deprimi. Magnanimus quidem no sic s
ut dicebatur nouit fortunas fre et in quolz statu sit se debet hre.
ca aut quare quis nescit fortunas fre e qz nimis appciatur exteri
ora bona. Jo qn ad dechinus bonis accessimus vr em totu accessisse
et intumescit. qn vo aliqi decis pdidit. vide^r ei totu pdidisse et de
icit^r. qz si appciam^r opa virtutu et no appciam^r exteriora bona nisi
in qm sut organa ad virtutes oino erimus magnanimi et sciemus for
tunas fre. Na si augebim^r in diuicijs et in exterioribus bonis non
extollem^r cu no reputemus talia ee simpl^r maxi bona. et si ɔtingat
nos infortunari circa ea debet tollerabim^r cu no reputemus multu

6. 23. ipam. Cam xxiij. 23. Quot sut pprietates magnanimi. et q
reges et pncipes debet ee magnanimos:

Ecitat aut plus. 2° ethi multas pprietates magnanimi
int^r qs possumus enumare sex. qs reges et pncipes hre
debent. Ut sit pma pprietas magnanimi bene se hre
circa picula. bene aut se hre circa ea e no esse amatore piculoru

net se exponere pro paruis periculis siue pro magnis nisi prius ex quibus
potest consurgere magna utilitas. Cum autem sic se exponit periculis
adeo debet esse constans in suis negociis ut etiam si videt expedire
non parcat vite ut philosophus ait .iiii. ethicorum. ¶ Secundo competit magna-
nimo bene se habere circa retributores. Magnanimus enim parum appreciatur
exteriora bona et multum appreciatur opera virtutum. propter quod quia esse plurium
retributivum est facere opera virtutum contingit magnanimo plurium esse
retributivum ut dicitur 4o ethicorum. ¶ Tercio spectat ad ipsum esse paucorum opera-
tivum. Decens est enim magnanimum esse circa magna ut circa ea ex quibus
consurgere possunt magni honores. Talia autem non multociens occurrunt
ideo decet magnanimum esse paucorum operativum. ¶ Quarto decet mag-
nanimum esse apertum ut sit viditus et sit manifestus osor et ama-
tor et magis curare de veritate quam de opinione ut vult philosophus .iiii. ethicorum.
¶ Quinto spectat ad magnanimum ut non sit ei [illegible] cure quod laudetur
nec quod alii vituperent. nam cum talia inter exteriora bona computentur ipse
non multum curat de eis quia ut dicebatur modicum appreciantur exteriora
bona. ¶ Sexto spectat ad ipsum non esse planctivum vel deprecativum
et maxime non debet esse talis respectu exteriorum bonorum. qui enim conqueritur
de exterioribus bonis vel alios deprecatur ut ea acquirat quodammodo
pusillanimus est, quia nimis appreciatur exteriora bona dicente Seneca
quod nichil carius emitur quam quod precibus comparatur. Has autem proprieta-
tes narratas a philosopho si bene intelligant habere decet reges et principes.
Decet enim reges non exponere se pro quibuscumque periculis nisi pro pericu-
lis arduis ut pro defensione fidei vel pro tuicione regni. Si non occurrat
casus adeo arduus quod rex gentem suam vel etiam se ipsum debeat
exponere periculis ita debet esse constans et magnanimus ut pro bono
divino et communi paratus sit vitam exponere. Secundo decet reges et principes esse
plurium retributivos quia quanto sunt in altiori gradu quam alii et quanto
plus affluunt diviciis quam alii tanto in operibus virtutum et in retribu-
cionibus debent alios superare. Tercio decet eos esse paucorum operativos
negocia enim ardua pauca sunt respectu aliorum. non autem decet
reges et principes omnia negocia quantumcumque modica expedire per se ipsos

nec decet eos esse omnium operativos / sed ut possit liberius intendere expedi
tioni negociorum magnorum que sunt pauca · debet alia minora negocia
aliis committere que sunt multa / Quarto decet eos aptos esse / ut esse iudicos
cum sint regula aliorum que obliquari et falsificari non debet / decet et eos
esse manifestos oditores et amatores · ut manifeste odiant vicia persequantur
malos et non permittat maleficos viuere / et aperte diligat bonos ·
et honoret eos quia hoc modo maiore indicet totum populum sibi commissum
ut sit iustus et virtuosus / Quinto decet reges et principes non curare
ut laudentur ab hominibus / nam positi in dignitatibus multos habent
adulatores et loquentes eis placencia / Si autem talibus adulatoribus
credat contingit eos non agere secundum legem et racionem sed secundum passionem
et voluntatem / tanto igitur reges et principes et vniuersaliter omnes existentes in
dignitatibus minus debent curare de laudibus hominum quanto plures sunt
adulatores · qui eos laudando conantur peruertere / Sexto quia reges et
principes debent sibi esse sufficientes in exterioribus bonis ut declarabitur
in · 3º libro ubi agetur de regimine regni non decet eos esse plangitiuos
uel deprecatiuos pro exterioribus bonis / Omnes ergo assignate proprietates com
petere debent regibus et principibus · quare decet eos esse magnanimos ·

Capitulum · 28m · Quoniam decet reges et principes esse amatores honoris
et qualis est virtus illa que dicitur honoris amatiua

Capitulum xxviiim (margin)

Amatores honorum aliquando vituperantur / aliquando vero laudantur ut vult
philosophus · 2º ethicorum. Increpamus enim aliquos dicentes eos non curare
de honore suo / et rursus quia vituperamus ambiciosos / laudamus
non curantes de honore suo / Curare igitur de honore proprio / vno modo est
laudabile / et alio modo vituperabile / nam non curare de honore quia non vult
facere opera honore digna vituperabile est / nobis igitur debet esse cure de honore
non quia simus ambiciosi nec quia finem nostrum ponamus in honoribus sed quia
agamus opera honore digna · Opera autem honore digna dupliciter considerari
possunt / uel ut sunt proporcionata nobis uel ut sunt digna magno honore
Sicut enim circa sumptus sunt due virtutes / videlicet liberalitas que respicit sumptus
ut sunt mediocres et ut sunt proporcionati nobis / et magnificencia que
respicit sumptus · ut sunt magni et ut ordinantur ad magna opera · sic
circa honores est duplex virtus vna que respicit honores mediocres et ut

sūt pporcionati nobis et hec a philosopho dr̄ honoris amatiua / alia ē que
respicit magnos honores ut magnanimitas / Eadē ergo opa possūt
eē aliarū virtutū 2 magnanimitatis / Nā agēs opa fortitudinis est
aggrediēs pugnā si hoc facit qr delectat̄ in talibus actibus fortis est
Si vero hoc agit qr talia opa sūt magno honore digna magnani
mus est· Sic eciā si agat opa castitatis qr delectat̄ in eis castus
et tēpatus ē· s; si hoc agat qr sūt magno honore digna magnani
mus ē / Jo materia magnanimitatis nō sūt pcla bellica s; talia sūt
opa fortitudinis n̄ delectabilia s̄m se s̄z qr cīrca talia v̄sat̄ tempancia
s; ppria materia magnanimitatis dicit̄ eē honor· qr quicq; agit mag
nanimus agit ea put sūt magno honore digna / Magnanimitas
ergo ut dr̄· 4ᵒ· eth· est quidā ornatus omniū virtutū / Nā sic magnifi
cencia ē quidā ornatus liberalitatis qr magnificus opa liberalitatis facit ex
cellencīori mō· Sic magnanimitas ē quidā ornatus omniū virtutum
Nā opa omniū virtutū sūt honore digna· quē magnanimus opabitur
opa singularū virtutū / Jo dr̄· 4ᵒ· eth· qui nō cōgruit magnanimo fu
gere cōmouentem qr ē actus prudencie / nec facere iniusta qr ptinet ad
iusticiā· Operatur ergo magnanimus opa aliarū virtutū et ea faciet excel
lenter / Nā cū honor inter exteriora bona sit bonū faciēs opa virtutū
inquātū sūt honore digna excellencīori mō facit ea quā si ageret talia
opa qr delectaret̄ in illis / Recte ergo magnanimitas dr̄ omēs virtutes
maiores facere et dr̄ omēs eas pficere 2 ornare / qr actus omniū earū per
magnanimitatē facimus excellencius ornacius 2 magis pfecte ¶ Viso
ergo quid ē magnanimitas et qualiter se hēt ad virtutes alias, delevi patet
qualis sit illa virtus de qua nūc intendimus q̄ dr̄ honoris amatiua
Nā sic eadē opa possūt eē aliarū virtutū et magnanimitatis· sic 2 eadē
eē pnt opa aliarū virtutū et honorū amatiua / opa enim aliarū virtutū
ut sūt magno honore digna ptinet ad magnanimitatē / Sed ut
sūt pporcionata nobis et ut ordinatur ad mediocres honores pti
net ad virtutē q̄ dicit̄ honoris amatiua / Sic ergo decet reges 2 prin
cipes eē magnificos et liberales sic decet eos eē magnanimos et honorū
amatiuos / Reges enim 2 principes decet honores diligere mō quo dictū ē
videlicet ut cupiat 2 diligant facere opa que sūt honore digna / Videt̄
enim honoris amatiua se hr̄e ad magnanimitatē sic formositas corporis

se ht ad pulchritudinem parui enim si habent membra bene proporcionata et co
formia formosi sunt non tamen quod pulchri quia pulchritudo non est nisi
in magno corpore sic facientes opera mediocria honore digna dicuntur honorum
amatiui tamen tales proprie non sunt magnanimi qui agunt opera magno honore
digna Ut ergo reges et principes non in negociis arduis nec in mediocribus
faciant aliquod turpe sed ut semper agant opera honore digna bonum decens
est quod decet eos esse magnanimos et honorum amatiuos Capitulum 24

Capitulum xxv.

Quod humilitas dici potest honorum amatiua et quod omnis magnanimus est humilis

Philosophus iiii ethicorum mediocriter se ingerentem honoribus humilis
non appellant magnanimum sed temperatum cum ergo habere temperantiam
in honoribus sit idem quod habere humilitatem virtus illa de qua loquitur
philosophus quam appellat honorum amatiuam quod tendit in mediocribus ut videtur
quedam humilitas dici potest sed sic dicimus quedam dubitaciones insurgunt.
Nam omnis magnanimus est honorum amatiuus sicut omnis magnificus
est liberalis quare si honorum amatiua esset quedam humilitas esset quedam
humilitas omnis magnanimus esset humilis quod videtur esse oppositum in adiecto quia
humilis alios veretur magnanimus vero ut dicitur iiii ethicorum alios despicit
Sciendum igitur quod nisi omnis magnanimus esset humilis non dedissemus congruum
documentum principibus quia docuissemus eos esse sine virtutibus cum absque
humilitate virtutes haberi non possunt ¶ Ad plenam igitur declaracionem
veritatis ostendendum est quod sine humilitate nullus potest esse magnanimus
Magnanimitas autem et humilitas et huiusmodi virtutes morales esse habent
circa animi passiones. Intantum enim dicuntur virtutes sunt bonum secundum racionem
quia moderantur passiones nostras ne deuiemus a bono racionis sed quia passiones
nos deuiare faciant a bono secundum racionem ut supra dicebatur dupliciter
potest contingere ¶ Primo per passiones nos inclinant ad illud quod racio vetat
¶ Secundo per nos retrahunt ab eo quod racio dictat quare cum passiones inclinant
ad id quod contra racionem indigemus virtute retrahente ut patet in
temperancia per quam retrahimur a delectacionibus sensibilibus Sed cum passiones
nos retrahunt ab eo quod racio dictat non indigemus virtute retrahente
sed magis impellente ut patet in fortitudine que magis nos impellit ad
pericula bellica quam retrahat nos ab illis Cum ergo retrahere et impellere
sint quedam opposita et formaliter differant eadem principaliter et per se non est

eadem virtus principaliter moderans passiones impellentes nos ab illo quod
ratio vetat et retrahentes ab eo quod ratio dictat. Unde est igitur quod si unum et
idem aliter et aliter acceptum nos retrahit et impellit, oportebit circa illud
dare duas virtutes, unam impellentem et aliam retrahentem. Videmus autem
quod magnanimitas esse videtur circa magnos honores. ¶ Magnus autem honor
est quoddammodo magnum bonum. Magnum autem bonum ratione qua magnum est nos
retrahit ne prosequamur illud ratione difficultatis. Sed ut ratio bonum est
nos allicit ut tendamus in ipsum. Ergo circa magnos honores et circa magna
bona contingit peccare dupliciter. Primo si ultra quam ratio dictet prosequimur
ea in quantum bona sunt. ¶ Secundo si infra quam ratio dictet retrahamus nos ab il-
lis eo quod ardua et difficilia sunt. Quare circa talia duplici virtute indigemus.
Una impellente nos ne retrahamus nos propter difficultatem et hec
est magnanimitas, et alia retrahente nos ne ultra rationem tendamus in illa
ratione bonitatis et hec est humilitas. Omnis enim magnanimus humilis est.
Ita cum impossibile sit esse magnanimum non existente bono ut probat
Philosophus in iiii. ethicorum. Nullus autem est bonus si ultra quam ratio dictat prosequitur ho-
nores. Decentitate cum magnanimitas impellit nos in aliqua magna bona
ne retrahamur ratione difficultatis, oportet quod eius annexa sit humilitas ne
ultra quam ratio dictet tendat in ea ratione bonitatis. Aliter enim esset magnanimus
vitiosus. Tendere igitur in magnos honores et ad magna bona esse potest
a magnanimitate et ab humilitate. Non tamen secundum rationem eandem. Nam prout ten-
dendo in illa bona non retrahimur a ratione difficultatis sumus magnanimi.
Sed prout ea prosequimur non ultra quam ratio dictet ratione bonitatis sumus humiles.
¶ Differt ergo magnanimitas ab humilitate in duobus. Primo quia magnanimitas cum
magnanimitas est principaliter impellit et ex consequenti retrahit. Ideo magnanimus
dicitur alios despicere non quod aliis vitiose iniuriet, sed quia est tante cordis
et sic impellitur a virtute ut parvi despiciat opera et verba hominum
qui velit propterea desistere ab operibus virtuosis. Humilitas autem e contrario
principaliter retrahit, ex consequenti impellit. Ideo humilis dicitur alios vere-
ri quia considerans proprios defectus in rebus licitis et honestis alios
veretur. ¶ Secundo differt hec ab illa quia magnanimitas principaliter moderat
desperationes ne aliquis ratione difficultatis desperet, ne tendat in opera

magno honore digna / Humilitas vero principaliter modat ipsam spem ne
aliquis nimis sperans de ipso bono ultra rationem prosequatur honores mag
nos / Erit igitur omnis magnanimus humilis non quo dictum est / et humilitas
quodammodo est idem quod mediocritas honoris amativa. quia ille dicitur humilis
qui modans spem adipiscendi honores magnos / mediocriter tendit
in honores illos / vel aut humilitas sit idem simpliciter quod diligere medio
cres honores / vel vel simpliciter sit idem cum virtute illa quam philosophus di
stinguens a magnanimitate / appellat eam honoris amativa non est presentis
speculationis / Sed si in moralibus contingeret nos ulteriora componere
ordinem virtute de qua loquitur philosophus / non esse ponens modos idem cum
humilitate quia illa de qua loquitur philosophus quod ut dictum est tendit in medi
ocres honores / magis est in appetitu sensitivo / humilitas vero magis
est in appetitu intellectivo Capitulum 26. Quid est humilitas et quod que
habet esse et quod debent reges et principes esse humiles :-

Capitulum xxvi

Satis est perscripta manifestum humilitatem a magnanimitate differre.
Nam licet una et eadem virtus reprimat superhabundantias
et moderet defectus / nunquam tamen eque principaliter haec duo eidem
virtuti competere possunt / Spectat igitur ad magnanimitatem reprimere desperationes
ne desperemus de bonis arduis et spectat ad ipsam moderare spem
ne ultra quam ratio dictet tendamus in illa / non tamen eque principaliter operatur
utrumque / nam cum magnanimi sit tendere in magnum magnanimitas est magis virtus
impellens in magna quam retrahens nos ab illis / principaliter ergo
magnanimitas reprimit desperationes ne retrahamur ab arduis / et cognitionem
dat spem / ne propter rationem tendamus in illa / Humilitas quoque e contrario
se habet ut superius diffusius dicebatur / Quare cum distincta sit haec virtus ab illa
videndum est quod sit quaedam virtus qua humilitatem vocamus ¶ Sciendum
igitur quod sicut circa magnanimitatem contingit habundare et deficere / sic et circa
humilitatem habet esse / nam ut patet ex dictis magnanimitas est virtus impellens
nos ne rationem difficultatis retrahamur ut non prosequamur opera magno honore
digna. quia igitur in hoc aliqui superhabundant ut presumptuosi prosequen-
tes magis ardua quam deceant ¶ Quidam vero deficiunt ut pusilla
nimes. ideo magnanimitas est media inter presumptuosos et pusillanimes

sit etiam evidens patet quod humilitas est virtus nos retrahens ne ruone
bonitatis et delectabilitatis que est in rebus honorificis prosequamur ea ultra quam
ratio dictet. Inhoc igitur aliqui superhabundant ut superbi sequentes ex
cellentias et honores ultra quam debeant / aliqui vero deficiunt quia se
deiciunt ultra quam debeant illi qui nec querunt honores nec querunt
opera honore digna quod non est humilitatis sed magis est vilitatis et miserie / Erit
ergo humilitas medium inter superbiam et deiectionem sicut magnanimitas est
medium inter presumptionem et pusillanimitatem ¶ Viso quod est humilitas
delemus prout videmus circa quam habet esse / Intendit enim humilitas reprimere super
bias et moderare deiectiones / Erit ergo humilitas circa superbias et deiectio
nes / non tamen est circa hec equaliter principaliter / Nam humilitas principaliter intendit
reprimere superbias. ex consequenti vero moderare deiectiones / Est autem hic nobili
attendendum quod cum virtus magis sit retrahens quam impellens principa
liter opponitur superhabundancie per quam impellimur. et ex consequenti defectui
per quem retrahimur. Et tamen virtus magis est impellens quam retrahens
econtrario se habet quia tunc opponitur defectui per quem retrahimur ex consequenti vero opponitur
excellencie per quam impellimur / Magnanimitas ergo quia est virtus impel
lens in ardua bona. magis opponitur pusillanimitati que est defectus nos
retrahens a talibus bonis quam opponatur presumptioni que est excellencia im
pellens nos in illa / Et humilitas econtrario quia est virtus retrahens nos
ne ultra rationem prosequamur excellencias et honores. principaliter oppo
nitur superbie que superhabundat in talibus. ex consequenti vero obviatur deiectioni
Inquirendo ergo opera honore digna. non solum contingit peccare per superbiam
sed etiam per deiectionem / Ita si aliquis ultra quam suus status requireret
preter rationem vel nobilitatem se deiceret vel esset vilis et deiectus et bestia
quia suum statum non cognosceret / vel etiam esset superbus et iactator / Nam
aliqui ex hoc querunt excellenciam et iactanciam deiciendo se ultra
quam deceat / Vnde in primo ethicorum. quandam gentem grecam lacedomenses
vel iactatores et superbos appellat. quia ultra quam eorum status requireret
vilibus induebantur credentes in quadam honore et in quadam excelle
ntia consurgere. Vnde ibidem scribitur quod superhabundancia et valde defectus
est quid iactativum ¶ Viso circa que est humilitas quia principaliter est circa repressione

superbie et ex parte [?] vero tamquam moderatorem deiectionis/ Restat videre quod
decet reges et principes esse humiles quod duplici via probare possumus
prima sumitur ex parte magnanimitatis. Secunda vero ex parte operum
faciendorum/ Dicebatur enim supra quod nullus est vere magnanimus nisi sit
bonus et humilis et quod semper magnanimitati est annexa humilitas/
Igitur si decet reges et principes esse magnanimos decet eos esse humiles
debent enim reges sic querere opera honore digna non ultra quam ratio
dictet sed ut decet eorum statum quod faciunt humiles qui in felicitate sua
non ponant in excellencia et honore quod faciunt superbi/ debet enim
agere bona opera et honore digna boni gratia ut non ostendent se ut
et videantur excellentes. Secundo decet eos esse humiles racione operum facien
dorum/ nam superbus querens sua excellencia ultra quam debeat ut plu
rimum tendit ad ea que proprias vires excellunt/ Ideo decet homines
esse humiles ut considerato proprio defectu vel propria facultate non tendant
in ardua ultra quam debeant/ ut plurimum enim superbi et ultra racionem ex
cellenciam querentes se et alios exponunt periculis non valentes ad
implere quod inchoant ¶ Tanto igitur reges et principes debent a se
superbiam removere quanto peius est tota bona periculis exponere/ Superbus
enim dominus ut plurimum periclitator est populorum [?] Capitulum 26 [?]. Quid est
mansuetudo et circa que habet esse. et quod decet reges et prin
cipes esse mansuetos.

Capitulum xxvi [?]

Postquam determinavimus de virtutibus respicientibus exterio
ra bona et ostendimus quomodo reges et principes decet ornari
virtutibus illis. Restat dicere de mansuetudine que respicit
exteriora mala/ Dicebatur enim supra quod sicut circa quecumque contingit peccare et
bene agere oportet vel contingit habundare et deficere oportet dare virtutem
aliquam per quam dirigamur ad bene agendum reprimentem defectus et mode
rantem superfluitates/ In vindicando autem exteriora mala ab aliis
facta aliquis superhabundat ut iracundi nimis sicientes vindictam/ Nam
excitat ira provenit ex appetitu vindicte/ qui enim propter mala illata
vindictam aut punicionem appetit dum hanc vehementer desiderat eius
sanguis ascendit circa cor quo ascenso irascitur/ Quidam enim sunt

Quida q sut irasabiles 2 suphabudat incapiendo vindcam / qda
em sut inirasci.les omne iniuria dissimulates quoz neut bom
e / Irasci em q cuilibz et semp et dequolz vindcam exposcere
q faciut iracudi vitupa.le e / Rursus nuq irasci / 2 nullo modo
velle aliqne puniri no est lauda.le q2 e age pt ordine ronis
ro em dictat puniciones aliquas esse fiendas et q e irascend
cui dz ee 2 qn 2 quo. Irasci em loco 2 tpe e vtutis opus / quare
si impassionibz ire 2 inappetendo puniciones 2 vindcas contingit
suphabudare 2 defice. opz ibi dare vtute aliqua rpmete sup
habudans et modante defcus / hec aut e mansuetudo / q2 sic forti
tudo e media int timores 2 audacias. sic mansue.do e media int
iram p qua cupim vindcam 2 irasbi.tez p qua 9donam mala
nob illata. ille eciā mitis (i. mansuet) est. qui nec deomnibus cupit vindictam
nec intantu deficit apunicoe q nullo mo velit alios punire. s
e 9donatiuus 2 punitiuus s.m ordinem ronis / quare sic forti.do
rep'mit timores 2 modat audacias / sic mansue.do rpmit iras 2
modat inirascibili.tes. ¶ Viso q e mansue. / declare patz rō q
bt esse / Est em ut dcm est rō iras. et rō oppo ire ut rō inira
scibi.tem / pncipalit e em rō iras / Mansuetudo em pncipalit et
pmo intendit rpme iras / exeqnti aut intendit modare passio
nes oppositas ire / Na e nale nobis ut 9malis nobis illatis appe
tam puniconem 2 vindcam / Rursus q malis pprium ip pt ee
modicu qn videat nob multu / no solu nalit inclinam ut velim
punire inferentes nob aliqua mala / s eciā quodamo nale e
nob appete punicoez ult 9dignu / Na q malu nob illatu v
nob maius ee / q sic iniuriatores nros plus punire volum
q puniendi sint / Difficile e q valde rep'me iras 2 no appete
puniciones iniuriaz ult q dictat ro / plures q peccat inappe
tendo plus / pauci vo delinquut inappetedo minus / Pt qd si
virtus e rō boni 2 difficile. mansue.do pncipa.r oppo ire / et ex
qnti aut oppo. inirascibi.ti et intedit ea modare q ipm nom
designat / Si em vim nois considam mansue.do nominat.

temparamentu ire · q aut deceat reges 2 principes ee masue
tos onde no e difficile / na cu ira pervertat rectis iudiciu no dec
reges 2 principes esse iracundos cu in eis maxime vigere debeat ro
et intellectus · sic em videmus q lingua infecta prolera ut palios
humores / no recte iudicamus de saporibus / sic infectu appetitu p
inmoderata iram ut palias inmoderatas passiones pervertit iniu iu
diciu rectis / Si igr inconveniens e regula perverti 2 obliquari / rex
qui debz ee q speculu 2 forma vivendi / et qui dz ee regula
agendorum inconveniens e ut sit iracundus ne p iram pervertatur et
obliquatur / sic etia si nullomodo esset irascibilis et nullomodo com
moveretur ad puniciones faciendas indecens esset / q si puniciones no
fient in regno / homines fient iniuriatores alioru et policia du
rare no posset / nullus igr debz irasci p odiu nec dz puniciones ap
petere pp odiu / s pp amore 2 zelum e irascendu et sut puniciones
appetende / appetenda em e punicio pp amore 2 zelu iusticie / ut
pp amore rei publice / q sine ea res publica durare no posset · quare
si quis intm eet mitis q potius vellet iusticia perire q vindictas
exposcere viciosus no eet · tanto igr magis dec reges 2 principes
moveri ad punicionem faciendam / qnto magis ad ipsos spectat esse cu
stodes iusticie ut conservatores rei publice / quare si reges no debent
esse iracundi s debent moveri s'm ordine rectis ut fiat puniciones
et vindicte cu hoc faciat mansuetudo decet eos esse masuetos / Capitu
lu · 28 · Quid e amicabilitas et circa que sit esse et quomodo
decet reges et principes esse amicabiles ·

Ut postulat pns negociu sufficienter diximus de virtutibus
respicientibus bona s'm se / et de respicientibus exteriora
mala / Restat dicere de virtutibus respicientibus exteriora bona
ut convivimus cu alijs / Convivimus aut cu alijs verbis 2 operibus / Verba
aut 2 opa in quibus cu alijs convivimus / ad tria nob deserviunt / videlz
ad amicabilitatem / ad veritatem / 2 ad iocosas delectaciones / na put verbis
et operibus debite conversamur cu alijs honorando eos 2 recipiendo
ipos ut debemus sumus amicabiles 2 affabiles / nichil e q aliud

amicabilitas siue affabilitas de qua hic determinare intendimus
in vite conuersari cu hominib9 et ordinare opa 2 vba ad debitam
conuersacione ¶ Scdo vba 2 opa nra deseruiunt nob ad veritate qua
pea indicami quales sumus / veritas em de qua hic dtiare iten
dim9 nichil e aliud ni q2 ho non sit iactator q2 de se vbis aut
factis maiora ondat qua sunt nec sit derisor 2 despector ut
opibus aut vbis ult qua vo decet se oteptibile ondat s3 sit
aptus et verax et ut ondat se tale qualis e ¶ Tercio vba 2 opa
ordinari pnt ad iocosas delectaciones ut ho sit debite iocundus
igit ut sup dicebatur circa vba 2 opa in quibus cu alijs con
cam9 hr ee triplex vtus videlz / amicabilitas q alio noie affabi
litas dici pt / veritas q appropriato noie nuncupat / et debita iocunditas qua
phus eutrapeliam vocat / Conuersando igi cu alijs si bn conuersari volu
mus debem9 ee debite iocundi veraces 2 amicabiles de quib9
omnibus e dicendu / ¶ Dz pmo de amicabilitate videm9 em q conuersan
do cu alijs aliqui superhabundat q2 se ondut nimis amicabiles
cu in moi sut blanditores 2 placidi / Hij em adeo se ondut coa
micabiles et sociales ut nullu contristare velint / s3 oia dca 2 fca ali
oru laudant / aliqui vo econtrario ab hac conuersacione nimis deficiut
sut em discoli 2 agrestes no valentes cu alijs conuersari · vtiq3
em circa hoc deficiut q2 nec quis se debz tantu alijs ondere
sociale ut videat placidus 2 blanditor / nec se dz a societate
tm subtrahe ut videat discolus 2 litigiosus / Cu igi vtus sit q
mediu int superfluu et diminutu in conuersacione hominu tc q2 contin
git habundare 2 deficere oz dare vtute aliqua reprimente supha
bundans et modante defectus / Huius aut e amicabilitas siue af
fabilitas · nichil em e aliud affabilitas ut e vtus q medio mo
se habe in conuersacione hominu ut no superhabundem9 in huius conuersacione
q faciut blanditores / nec deficiam9 q faciut litigiosi 2 discoli
¶ Viso q est amicabilitas ut hic de ea loquim q2 e vtus reprimens
litigia et modans blandicias ut pt hr ex pho · 2° 2 · x° · eth
deleui pt apparere tc q hr ee q2 e tc opa 2 vba ut ordinat

ad debitã conũsacoem in vita / Si enim homo ẽ natu͡r animal
sociale ut pbare ħt primo pol. optz et vba ₇ opa inq̃bus co
mutant cũ aliis dare vtute pquã debite cõuset quãe cũ
rõ vo dictet q͡ s͡m diũsitate psonaꝝ diũsimode sit cõusandũ
licz oms hoies volẽtes viue politice deant ee amicabiles ₇ af
fabiles nõ tn oms eodẽ mo debent ee amicabiles / Na͡ qr nimia
familiaritas contemptũ parit reges ₇ pncipes ut inreuerencia
heant et ne dignitas regia vilescat maturius se hre de
bent q͡ alii / Un phus .4o. pol. dando cautelas regũ ₇ pn
cipũ ait q͡ decz reges ₇ pncipes apparẽ psonas venerandas
ne contemptibiles heant / Sic enim insup racione ciboꝝ in aliis
rõ vo dictat ut s͡m diũsitate psonaꝝ diũsimode fiat quia
aliquis cibus eet multus in firmo qui eet modicus sano. sic in
cõusacione hoim aliqua enim familiaritas reputat regi ad
vtute et dicit ex hor amicabil ee q͡ sit vna aliqua cois psõ
nõ plus de familiaritate pticipare reputaret ei adviciũ non
ad virtute et nõ diceretur amicabilis s͡ silvestris. Capl. 29m

Quid est vitas et circa q͡ ħt ee et q͡ decz reges ₇ pncip Ca͡l. xxix͡l

Sicut et cõusacoez in vita cõtingit sup ee veraces.
habũdare et defice ut sup̃ ondebatur / sic et vitate
contingit sup habũdare et defice / Vitas enim in q̃dam
equacone consistit. qui ergo plus dicit q͡ scit auitate vcedit
rõne habundancie / Qui nõ q͡ sut negat et mora cõfitetur
a vitate recedit rõne defectus / q̃r cũ medaũ sit pse fugiend
ut dr .4o. eth. qui nõ sut vates nec apti nec ondut se tales q͡
les sut repehensibiles existut / q̃dã enim metir l ẽ nõ aptũ et nõ
ondẽ se talem qualis est / abhac g͡ vtute pquã q͡s reddit se
vatem ₇ manifestũ aliqui deviant psuphabũdancia ondẽtes
dese vbis ₇ fcis maiora q͡ sint et tales vocant iactatores
aliqui vo abhac vtute declinat p defcm fingẽtes dese aliq̃
vilia q̃ in ipis nõ sut ul negantes de se ipis aliqua q̃ in eis
sut quos phus vocat yrrones .i. yrrisores et despectores.

oportet ergo dare aliquam virtutem mediam per quam moderentur diminuta et re
primantur superflua. hec autem tali nomine veritas nuncupatur. patet igitur quid est
veritas quia est virtus moderans despectiones et reprimens iactancias. Viso
quid est veritas restat videre circa que habet esse. Sciendum ergo quod licet affirmare
inse esse quod non est vel negare quod est sit mentiri tamen non dicere totum quod
est absque mendacio fieri potest. volens ergo esse verax non debet dese fingere boni
tatem quam non habet nec debet credere inse maliciam quam inse esse non
credit, non tamen oportet quod dese dicat totam bonitatem quam inse esse cogno
scit, quia licet nullus mentiri debeat non tamen semper et ubique qualibet veritas
est dicenda loco enim et tempore secundum discretionem racionis possumus veritatem tacere
Est igitur veritas circa repressionem iactanciarum et circa moderationem despectionum
non tamen est circa hec principaliter eque. sed principaliter veritas opponitur iactancie et
intendit iactancias reprimere. Consequenter autem opponitur despectioni et intendit
despectiones moderare. Ideo philosophus x° ethicorum capitulo de veritate ait quod de
clinare ad minus et dese dicere minora quam sint est opus prudentis. Spe
ctat igitur ad veritatem nullomodo dese dicere maiora quam sint quod multi
faciunt, credunt enim dese aliqui magnas bonitates cum tamen illis
careant et promittunt amicis et notis magna bona et magna
auxilia de quibus modicum aut nichil opere implent, tales autem
patet esse iactatores et albos non aptos et vacuos nullomodo in talibus
est excedendum in plus, sed magis declinandum in minus dum tamen sine me
dacio fiat et non nobiliter recedat a medio quia si nobiliter a medio re
cedat non ideo apparet verax sed derisor. ut si aliquis adeo esset for
tis et strenuus quod constaret aliis quod contra centum bellare posset, si ille
non plus dese concederet nisi quod contra unum et debile bellaret omnes
inter se cognoscerent quod derisorie loqueretur. Inde igitur sumptum est nomen
yronie et derisionis cum aliquis nobiliter dese minora credit quam sint.

Ad veritatem ergo spectat moderare huiusmodi derisiones et reprimere iac
tancias. principaliter tamen spectat ad ipsam iactancias reprimere quam deri
siones moderare. quia ut dictum est in talibus magis est declinandum in minus
dicendo dese minora quam sint quam sit excedendum in plus asserendo dese
maiora. Possumus autem assignare duplicem causam quare in talibus semper
est declinandum in minus. Prima sumitur ex parte sui, secunda ex parte aliorum

Quilibet enim ita naturaliter afficitur ad proprium bonum ut semper credat proprium plus esse quam sit. Ideo communiter homines decipiuntur de se ipsis credentes se plus valere quam valeant. In narrando eciam propria bona sunt declinandum est in minus quia estimare debemus quod affecti ad proprium bonum videntur nobis illa maiora esse quam sint. Hanc autem racionem tangit philosophus in auctoritate preacta cum ait quod prudentis est declinare in minus. Nam magna prudencia est cognoscere se ipsum et scire quod propria bona sunt estimantur maiora quam sint. Tercia racio sumitur ex parte aliorum. Nam non declinantes in minus sunt laudabiliores sui iactantes se de bonis que habent et quia homines communiter horrent laudantes se ipsos ideo eciam ex parte aliorum decet in talibus declinare in minus ne homines sint aliis onerosi. Hanc autem racionem tangit philosophus in eodem iiii ethicorum dicens declinandum esse in minus propter honerosas esse superhabundancias. Concluso quod est virtus de qua hic loquimur et circa que habet esse de levi patet quod decet reges et principes esse veraces. Nam declinantes nobilibus in minus et dicentes de se nobiliora minora et viliora quam sint videntur esse derisores et contemptibiles excedentes vero in plus et dicentes maiora quam sint videntur esse iactatores et honerosi. Quare si reges decet esse non contemptibiles sed reverendos nec honerosos sed graciosos et amabiles decet eos non esse iactatores vel derisores sed aptos et veraces non ostendendo vel iactando de se maiora quam sint vel permittendo aliis maiora quam faciant. Ideo tanto magis decet reges et principes cavere iactancias quanto plures sunt incitantes ipsos ad iactanciam et de pluribus se iactare possent.

Capitulum 30. Quid est iocunditas et circa que habet esse et quod decet reges et principes esse iocundos. .Ca. xxx.

Credunt enim aliqui omnia verba vel facta deficiencia a racione esse ociosa non tamen sic se habet. Nam ociosum est illud quod caret debito fine quodque quod de se est ordinabile ~~in aliquo fine~~ in debitum finem non est ociosum. Ludus autem si sit liberalis et honestus et moderatus ordinari habet in bonum finem quare est quodammodo necessarius in vita. Ideo dicitur x° ethicorum quod videtur requies et ludus quod necessarium in vita. Sicut ergo sensus corporales ut auditus et visus quia laborant in senciendo natura ordinavit sompnum propter corporum requiem

et est sompnus necessarius in vita Dicit qz studendo vel negociis regni
insistendo vel alia faciendo continue laboramus aliquē delectaciones
iocose si sint moderate et honeste non ociose interponuntur curis et laboribus
nris quia cum in talibus contingat peccare et bene facere oportet et ipsos iocos
dare virtute aliqua per qua debite nos habeamus circa ludos Inpis
enim iocis quidam superhabundant desiderantes omnino risum facere de quibus
dicit 4o ethicorum quod magis conantur risum facere quam decora dicere Huiusmodi autem
sunt ystriones quos philosophus vocat bomolocros Philosophus enim tales assimilat
avibus rapientibus predam sacrificata in templis gencium Sicut
enim aves ille non curabant qualitercumque possent ad de illa preda capere
sic volentes omnino facere risum et provocare alios ad cachinnum ~~cachin~~
non curant qualitercumque possent capere derisionem vel fama aliorum convertere ea
in ludum et cachinnum Hii ergo superhabundant in ludis Aliqui vero econ-
trario deficiunt et hii vocantur duri et agrestes Huiusmodi autem sunt non
sustinentes aliquem ludum nec dicentes aliquid ridiculum ideo dicentibus
sunt molesti Patet igitur quod est iocunditas vel eutrapelia prout est virtus
et ut hic de ea loquimur quia est reprimens superfluitates ludi et mode-
rans duricias Huiusmodi igitur virtus habet esse tam circa moderacionem duricie
quam circa repressionem superfluitatum In ludo non non est circa eque principaliter
quia virtus semper est principalius circa difficilius reprimere autem superfluitates
ludorum est difficilius quam moderare defectus Habet enim ipse ludus quandam
delectacionem annexam propter quam magis inclinamur ut sequamur delectaciones
iocosas quam ut fugiamus illas Visio quod est eutrapelia sive iocunditas
et circa que habet esse quia principalius est in reprimendo superfluitates ludi
et secundario est in moderando defectus Restat ergo videre quo reges et
principes decet esse iocundos ut enim ex ethicis patet prout semper extrema vi-
tuperantur medium autem laudatur Huiusmodi autem medium quod est in virtutibus
reprimentibus passiones et motus non est accipiendum secundum rem sed quo ad nos
nam ut in precedentibus capitulis dicebatur aliquid est superfluum homini quod est
modicum alteri et equus Si igitur decet omnes homines reprimere superfluitates
ludorum multo magis hoc decet reges et principes Ideo oportet reges et
principes adeo moderate uti iocosis delectacionibus quod si hoc non facerent

personé eorum videntur esse

psone tocis videntur esse dure et agrestes / Ideo intelligendum est reges et principes non debere recreare aliquibus solaciis vel aliquibus iocosis / Et quod ludi quibus uti debemus 2us phi[losophu]s 4o ethi[corum] debent esse liberales et honesti · Illis debent reges et principes adeo moderate uti · ut semper videantur maturi et nullomodo pueriles · ab ipsa enim infancia videtur esse quale puerilis delectari iocis / quia ludus si non sit moderatus et honestus · aliqua puerilitate videtur habere anexa / tanto igitur decet reges et principes moderate uti delectacionibus ludorum quanto detestabilius est eos esse pueriles ¶ Amplius ut patet ex dictis ex hoc iocosa delectacio non est ociosa et ordinatur in bonum finem quia inter posita nobis curis quandam recreacionem accipimus racione cuius credentibus insurgimus ut insistamus bonis operibus quorum cura habere debemus quare cum iocus immoderatus vel inhonestus distrahat nos ab omnibus operibus et a debitis curis / tanto detestabilius est reges et principes immoderate et inhoneste uti delectacionibus ludorum / quanto cura boni communis que spectat ad principes excellencior est / quam sit cura alicuius particularis boni ¶ Ideo igitur omnino prohibenda sunt verba vel facta iocosa · si sint honesta et moderata et hoc magis et minus prout requirit diversitas personarum Capitulum 3um Quod maxime decet reges et principes omnes virtutes habere quia si una careant nullam habent.

Tamen sit quod quam plures in unam sentenciam convenerunt quod oportet virtutes conexas esse dixerunt enim quod qui una habet omnes habet et qui una caret omnibus caret ¶ Cum igitur omnino manifestum sit quod decet reges et principes aliquas virtutes habere quia ut plane patet oportet eos esse prudentes et iustos omnino manifestum esse debet quod omnes virtutes habere debet quod prudencia et iusticia sine virtutibus aliis haberi non possunt / ymmo nunquam est aliqua una virtus que sine aliis virtutibus omnibus haberi possit perfecte · sic eciam tractatores virtutum sense runt dicentes virtutes conexas esse · ad sensum tamen videtur apparere contrarium videmus enim aliquos liberales non existentes temperatos sed dantes operam veneris gestibus / aliqui vero econtrario sunt casti et tamen avaricie studet-

no em qui vna vtute ht omes ht / nec opz si aliq vtutes sunt
nrie regibus q omes vtutes eis sunt nrie · Rursus videmus
aliquos ee libales q tn no pnt esse magnifici qz nequt magna
fate eo q no heant magnos suptus ¶ Sciendu ergo pphm ct
fine · vi · ethi · maifeste pbare vtutes gnexas ee s ut soluat huius
obicoes aut q vtutes dupl gsidari pnt vl ut sut nales z ipfte
vl ut sut pncipales et cōplete Virtutes aut nales et ipfcas
no opz ee gnexas / Videmus em aligs nalit hre quda industa
et quda sotilitate metis ppt q hnt quda prudencia ipfcaz
Hy tn n sut casti n libales nec hut vtutes morales alias · sic z
in ipa pucia videmus aliquos mox inclinari ad opa largitatis q
no sut casti / aliqui vo cotrio hnt quda nale pudicicia no tame
libales existut / sic g vtutes no gnectutur / Sz vtutes q dicut
ee pncipales et pfte insut vl inquada valde pxima dispone · de
nctte hnt ee gnexum · dicimus em in pxima dispone qz pauperes
ppt carencia exterior bonor sm pphm no dnt dici magnifici ·
attn si pauperes sm sua facultate sut ve z pfte libales pxiquissi
e ut sint magnifici qz si bonis exterioribus habudaret statim
magnifica facerent / Declarandu e igr adplena intelligencia dcoru
quo nulla vtus pt hri pfte n omes vtutes alie heant ¶ Ondit
ergo adhoc nos indigere vtutibus et pponeres nob bonos fines
rte z debite tendamus in illos fines / Dupl g in talibus peccare con
tingit / pmo si pponamus nobis malu fine ut vicosi faciut / auari
eni ppont sibi finem stude auaricie / Intempati vo venea · z sic
de alijs / Scdo in talibus pcare cotingit si no debite tendamus in bonu
finem / volut em aliqui ee distributores donor z pponut sibi ut
finem opa largitatis · attn no curat vnde accipiat du tamen
possint alijs dona aliqua elargiri / tales em aliqn pfurtu aliqn
vo pmanifestam oppressione alios depdant ut exerceat opa lar
gitatis / Hy g lz pponat sibi bonu fine no tn rte intendut in
fine illu / no g peccat in tio n in intecoe s peccat in via z in
mo adipiscendi fine intentu / ppt q tales et si aliq modo sunt

libales no tn pfte libales dici debent / qr ad pfcam vtutem
spectat no solu ppone debitu fine / s etia debite tende in fine
illu / Indigem igr vtutibus moralibus qr p eas ppoim nob
bonu fine / Indigem etia pdencia qr p ipaz recte ratinamus
dehijs que tendut ad finem / Virtutes g morales p se 2 pmo
vertificant finem qr sic vt qualis e ligwa talis e sapor / ut
si ligwa e multu infecta colera / oia vnr amara / Si no mltu
sit infecta fleumate dulci oia / pticipare videnr qda dulcedine.
Sic quales sum s volutate 2 appetitu tale finem nob pro
ponimus / ut intempatus ponit sibi ut fine venera / et tepatus casta
libalis expende / auarus 2seruare / gr vtutes morales pfici
entes appetitu vtificat finem / qr hntes appetitu bonu p vtutes
illas ppoimus nob bonu finem / Pdencia no p se 2 pmo vtificat
ea q sut ad fine / Nam ppontes nob bonu fine p vtutes mora
les / p pdencia bn ratinam dehijs q sut ad finem et eligim nob
vctam via ut debite tendam in fine illu. Jo dr. 6. ethi. q vtu
tes morales vtificat finem. pden vo facit recte opari ea q sut
ad finem / Loqndo i pncipa: 2 pmo vtus moralis vertificat tm
pdencia vo vtificat viam / s tn no sit pfca via n ordinet in bonu
finem 2 tm nuqua hetur pfte pden n sit giucta vtutibus moralibus
pquas pponam nob bonu fine et bonu tminu / sit etia qr nuqua
debite 2 pfte bonus habet finis n tendam in ipm p bona viam
nuqua pfte hem aliqua vtute morale nisi sit giucta pdencie
Tale g bonem intendit pquus facere et finem. vi. ethi. habens
pfte aliqua vtute ht pfcam pdencia / s hns pfcam prudenciam
ht omez vtute. ergo hns aliqua vtute ht omem vtute / Sic g
virtutes morales et pruden sut gnexe. qr nullus e bonus
p vtutes morales n sit prudens / Na cu vtus moralis sit hitus
bonus 2 electiuus et pficiat habetem et opus suu bonu reddat
cu ad bn elige 2 ad bonu opus no sufficiat ppone bonu fine n
p bona viam catur in finem illu / virtus ergo moralis pqua

nobis pponim⁹ bonu finem no pt ee sine pdencia pquam tendimus
infinem illu · sit etia prudencia ee no pt sine virtute morali · d
Differt em pruden̄ ⁊ industa qua phus appellat demotica Ille
em dr demos ⁊ industris qui pposito quocuqȝ fine inuenit vias
ut cicius consequat̄ finem illu pt q intempati ⁊ viciosi possunt
esse industres ⁊ demotes · s · q sciunt excogitare vias p as consequi
venea ⁊ turpia q sibi ppomit ut fines / prudes tn nullus dicitur
nisi adbonu finem sine vtutibus moralib⁹ pqua nob ppomim⁹ bo
finem ¶ Et diceo ab vtute morale no posse ee sine pdencia nec
eco · ita q omis bonus est prudens et econso / No tn oz q hns pfte
vna vtute morale hēat oms vtutes morales / pt em quis pfte
hre tempancia ⁊ hre prudencia ut desuit tpancie no tn hebit
vtutes alias / n̄ hebit prudencia ut desuit vtutibus illis / Erit
g ille pfte tpatus no tn erit fortis s timidus n̄ erit largus s
auarus / s hec stare no pt / nullus em pt ee pfte tempatus nisi
sit fortis ⁊ largus et n̄ hēat vtutes alias nec pt aliquis hre ali
qua vtute nisi hēat oms vtutes / Nam ille ē pfte tpatus q nullo
mo pt ronem opareciur venea / s · si ille sit timidus / licz forte no
placeret sibi venea s̄ m se tn ut fugeret vbacōez ul mutilacionem
ul mortem eliget venerea opari / sic etia si eet auarus q finē
suu poneret in pcunia habeda licz forte s̄ m se ei displicerent venea
tn si posset lucri pcunaz qua intendet ut finem no caveret mechari
Incōplete igit ⁊ impfte pt hri vna vtus sine alijs / s pfte ⁊ co
plete nullaten⁹ h̄ pt / Cuz si decz reges ⁊ pncipes ee · q̄i semi
deos ⁊ hre vtutes pftas decz eos hre oms vtutes / q pfte
vna vtus sine alia no pt hri / Ymo expedit regibus ⁊ pncipib⁹
cu no possent se excusare pdefcm extior bonor hre oms
vtutes no so · i ppinq dispone s ⁊ simp · ⁊ q̄ m se / pt em esse
aliqs paup fcus et si no opet magnifica q no hz vn faciat
magnos sumptus / Rex aut nuq pfcus ee pt n̄ opet magnifica
et nisi in oibus vtutib⁹ polleat Capitl̄ · 32m · Qz diuisi sunt
gradus bonor ⁊ malor / et in quo gradu reges ⁊ pn · esse decz

Si verba philosophi in primo ethicorum diligenter considerentur Capitulum xxxvij
distinguere possumus iiij^or gradus malorum et iiij^or gradus bonorum
Mali vero homines sunt in gradu quadruplici quia quidam sunt
molles / quidam incontinentes / quidam intemperati / quidam vero bestiales /
Sic etiam et boni sunt in quadruplici / quia quidam sunt perseverantes / qui
dam continentes / quidam temperati / quidam vero divini / Molles autem
dicuntur illi qui modica passione vel parva temptatione vincuntur quod ipsum
nomen designat / nam secundum philosophum in libro de generatione molle est illud quod
de facili cedit / dicuntur ergo molles secundum philosophum qui nolunt laborare et
sunt nimis delicati / nam ut in vij ethicorum scribitur delicia quedam mollities
est / tales ergo non difficile volentes sustinere statim cum passionantur vel
temptantur cadunt / In alio gradu dicuntur esse incontinentes / hii autem
differunt a primis / nam molles nulla pugna nec aliquid difficile sustinere
possunt / Incontinentes vero pugnam sustinent sed in sustinendo deficiunt
continere enim ut ipsum nomen designat hoc est quasi aliud se tenere / Incontinere
ergo est aggredi pugnam et impugnam non posse se tenere sed deficere.
In tertio gradu sunt intemperati / Intemperati enim tunc dicuntur aliquis quando non
solum passionatus cadit et per temptationes deicitur sed delectabile est ei
malefacere / incontinentes ergo et molles non delectantur male facere / ymo aliud
eligunt et aliud agunt / existentes enim extra passiones tam incontinentes quam
molles eligunt bene facere et proponunt sibi optimas leges / passionati vero
cadunt et nullas de illis legibus observant / tales autem philosophus assimilat pa
raliticis qui eligentes ire in dextram propter dissolutionem corporis et
non valentes corpus regere vadunt in sinistram · sic molles et incon
tinentes proponunt benefacere et eligunt in dextram / sed quia habent pote
tias anime dissolutas nec habent eas bene regulatas et ordinatas secundum
ordinem rationis nec vadunt in dextram sed cadunt et tendunt in sinistram
aliter tamen cadunt molles aliter incontinentes / quia molles modica pugna
vincuntur / Incontinentes maiori pugna succumbunt / Intemperati ergo peio
res sunt quam incontinentes et molles / quia sunt adeo habituati in malo quod
delectabile est eis malefacere / In quarto autem gradu sunt bestiales · hii autem

peiores sunt quam intemperati. Illi enim bestiales esse dicuntur qui ultra
modum humanum malefaciunt. Sunt autem bestiales operantes ea que ipsa natura
horret, sicut quidam barbari comedentes carnes humanas et biben-
tes humanum sanguinem; talia enim non nisi a bestialitate provenire possunt.
Narrat autem philosophus vii ethicorum multas huiusmodi bestialitates. Dicit enim
quod cum quedam pregnans esset et non potuisset parere, ex hoc tantum dolo-
rem concepit et sic in bestialitate conversa est ut omnes pregnantes re-
scinderet, quia ergo ipsa parere non poterat volebat ut nulla de cetero
pareret. Sunt etiam ut ait circa quandam insulam maris ut circa pontum
existebant tunc temporis quedam gentes omnino bestiales comedentes car-
nes crudas, devorantes carnes humanas, et quod peius est prestabant
Nota mirum sibi filios in convivium. Cum enim quis alios convivare volebat si filius
suus domi non erat a vicino suo filium suum mutuabat et ipsum pa-
rabat in convivium, spondens eum quod quando vellet convivium facere ei suum
filium tribueret. Erant etiam circa phalarim ut ait quedam gentes besti-
ales morabantur scindentes matres pregnantes comedentes epata
hominum. Illi ergo sunt bestiales qui ultra modum humanum male agunt.
¶ Dicto de iiii generibus malorum restat dicere de iiii generibus bonorum.
Nam sicut quidam mali sunt molles qui modica passione ruunt
sic quidam boni dicuntur esse perseverantes. Primi autem sunt qui stant
et modica temptatione non cadunt. Loquendo ergo de perseverancia
ut philosophus loquitur nichil aliud est quam quedam bona disposicio opposita mol-
licici. Sic in primo gradu dicuntur esse perseverantes. In secundo vero sunt con-
tinentes. Continere enim est plus quam perseverare. Nam si quis etiam
non temptatus vel modicum temptatus non ruat dicitur perseverare, sed
non dicitur continere nisi fortiter passionatus passiones illas vincat. Ita
nullus continet nisi contra passiones se teneat. In vii ethicorum dicitur
quod continencia eligibilior est quam perseverancia. In tercio autem gradu
bonorum sunt temperati. Illi enim temperati esse dicuntur qui non solum mo-
dicum passionati perseverant quod faciunt perseverantes vel contra fortes
passiones se tenent quod faciunt continentes, sed sunt ita castigati

in appetitu et sunt tam moderatas passiones quod quasi pugnam non sen-
tiunt sed delectabile est eis bene facere. Dicitur ergo perseverantes opponi mollibus
et continentes incontinentibus sicut temperati opponi intemperatis. Nam
sicut delectabile est intemperatis malefacere sic delectabile est temperatis bona
operari. In quanto ergo et in summo gradu bonorum sunt homines divini. Nam
sicut aliqui homines sunt bestiales et sunt mali ultra modum hominum sic aliqui
sunt divini et sunt boni ultra modum humanum. Unde in principio septimi
ethicorum dicit quod Homerus refert de Hectore quod rex Priamus pater suus
dicebat de ipso quod erat valde bonus propter quod non videbatur existere
puer viri mortalis sed dei. Virtus autem illa per quam quis dicitur esse bonus
ultra modum humanum appellatur a philosopho heroyca id est principans et dominativa.
Ex hoc manifeste patet quod reges et principes si debent recte dominari non
sufficit eos fugere omnes gradus malorum ut quod non sint nec molles
nec incontinentes nec intemperati nec bestiales sed oportet eos esse in
summo gradu bonorum. Qui enim dominari aliis et principari desiderat
oportet quod habeat virtute illa que est dominans et principans vel aliorum quam
habentes sunt boni ultra modum aliorum et sunt quasi homines divini. In quo autem
ergo gradu esse decet reges et principes et si in tali gradu bonorum
et perfectos esse decet seculares principes quales esse debent ecclesiastici
principantes prudentis iudicio relinquatur.

Capitulum 33. Quot sunt gradus virtutum et cuiusmodi virtutes habere deceat reges et principes.

Distinguit autem tam Macrobius quam plotinus politicus
quatuor gradus virtutum. Nam quedam sunt politice quedam
purgatorie quedam vero purgati animi quedam exempla-
res. Dicit autem quedam virtutes exemplares esse in ipso deo. Po-
liticas autem virtutes esse virtutes acquisitas per quas homines bene se
habent in rebus humanis. Sed virtutes purgatorias et purgati animi
dicit esse infusas per quas quis bene se habet ad divina. Circa divina
autem ut dictum est duplex gradus. Nam sunt aliqui tendentes
et currentes in divinam similitudinem et tales dicuntur habere virtutes pur-

purgatorias / aliqui vero sunt iam assecuti similitudinem illam et tales dicun-
tur virtute purgati animi / Et quamvis licet sic se veritas dicat non tamen videtur attende-
re ad intentiones eorum qui hoc modo de virtutibus sunt locuti / Nam philosophi non
loquebantur nisi de virtutibus acquisitis / Virtutes autem infusas non posu-
erunt / omnem enim virtutem quam ponebant dicebant esse habitum acquisitum
Rectando igitur philosophorum viam dicere possumus quod sicut est dare diversos gradus
bonorum / sic est dare diversa virtutum genera. Ita quod sicut quanto aliquis est excellentius
bonus excellentiorem gradum virtutum habet / Sic enim philosophus innuit 7 mor-
alium genera bonorum ut patet ex tractatu praedicto quia ait aliquos esse perseverantes / aliquos
continentes / aliquos temperatos / aliquos vero divinos / Sic possumus distin-
guere 4 ordines virtutum ita quod cuilibet generi bonorum demus suum ordi-
nem virtutum / Dicemus igitur quod perseverantes habent virtutes politicas /
continentes purgatorias / temperati vero virtutes purgati animi / sed divini
habent virtutes exemplares / Propter quod sicut divini sunt meliores temperatis / tem-
perati continentibus / continentes perseverantibus / sic virtutes exemplares
excellunt virtutes purgati animi. Virtutes vero purgati animi excel-
lunt purgatorias et purgatoriae politicas / Quare autem hoc genera virtutum
adaptari debeat praedictis generibus patet per Plotinum dicentem quod primae
virtutes scilicet politicae molliunt id est ad medium reducunt / sed secundae scilicet purga-
toriae auferunt / tertiae quae sunt purgati animi obliviscuntur / sed quartis scilicet
exemplaribus nephas est turpe ad nominari / quare bene dictum est quod perseverantibus
competunt virtutes politicae / quia perseverantes ut dicebatur oppositum mollibus
et sufficit ad hoc quod aliquis perseveret quod teneat se in medio / Virtutes ergo
politicae quae molliunt id est disponunt animum ad bene faciendum et reducunt ipsum
ad medium competunt perseverantibus. Sunt enim huiusmodi virtutes inter virtutes
alias et perseverantes loquendo de perseverantia ut de ea philosophus loquitur tenet
infimum gradum in genere bonorum / Congrue igitur huiusmodi virtutes competunt perse-
verantibus / sed purgatoriae competunt continentibus / Nam ex hoc est aliquis
continens quia tenet se et abstrahit se a delectationibus sensibilibus
continentes enim sunt existentes in passionibus et pugnat contra ipsas
Modus autem vincendi eas est auferre et removere se ab eis. Ideo conti-
nentibus dicuntur competere virtutes purgatoriae quarum officium est auferre et

abstrahe nos a passionibus immoderatis / Virtutes vero purgati animi
competunt temperatis / Non enim isti non aufugiunt sed obliviscuntur / Temperatus autem
habet suum appetitum castigatum / quia quasi pugnam non sentit sed obliviscitur
passionum immoderatarum. et quodammodo delectabile est ei bonum facere. Ideo igitur
talis dicitur habere virtutes purgati animi. facientes ipsum oblivisci passiones
illecebres. quia iam habet animum purgatum et castigatum ut non sit ei cure
de talibus passionibus ¶ Quarte vero virtutes scilicet exemplares ad-
aptari possunt hominibus divinis tales enim adeo debent esse ut sint aliorum
regula et exemplar ¶ Declaratum est igitur primum quod in principio capituli pro-
ponebatur videlicet diversos esse gradus virtutum / Declarare quoque secundum et unde
eius virtutes quas reges et principes habere deceant si intelligantur predicta
nullam difficultatem habet / Dicebatur quod reges et principes non sufficiat
esse perseverantes continentes et temperatos sed decet eos quodammodo esse divinos
virtutes igitur competentes eis possunt dici exemplares quia ipsi aliorum debent
esse regula et exemplar / tante enim bonitatis debet esse princeps ut quilibet
suus subditus accipiat inde formam vivendi et cognoscat defectum suum
videns vitam et perfectionem principantis / quia ergo apud reges et principes non solum
detestabile esse debet turpia operari sed nominare et audire turpia nephas esse
debet / bene quoque eis competunt exemplares virtutes quibus scilicet plurimum ne-
phas est turpia nominare / Si tamen tante bonitatis nullus esse potest absque
dei gratia et eius auxilio quanto reges et principes alios excellere debent
tanto ardentius decet eos divinam gratiam postulare / Infertur quoque eliditur
philosophorum elatio volentium quod ex puris naturalibus possemus omnia mala vitare
et perfectam bonitatem acquirere · Ca. 3x. Quomodo bonarum dispositionum
quedam sunt virtutes / quedam supra virtutem / quedam annexe virtutibus
quedam disponentes ad virtutem

Dicebatur enim supra quod licet largo modo accipiendo · Ca. xxxiiii.
virtutes omnis bona dispositio mentis possit dici quedam virtus
attamen bonarum dispositionum quedam magis sunt annexe et admini-
culantes virtutibus et disponentes ad virtutem quam sint virtutes / sic etiam
quedam dispositiones bone magis debet dici supra virtutem quam virtus. sed
quomodo hoc esset non probabatur quia nondum declarata erat ea per que

her omia in notescut / sed diss philus on de quo her sit se heant non
e difficile / Na enbulia et sinesis sive virtus indicata et consiliata vir-
tes sunt accipiendo virtute large. Vnde 2 phus. vi. ethi eas virtutes appe-
llat. accipiendo tn virtute ut hic de virtute loquimur aliquid nos deficit a
rone virtutis. Na ut dr. 2o. ethi q ad virtute ptinz primo sciens deinde
eligens et tercio firmiter et immobiliter operari / qr cu enbulia consilietur
sinesis iudicz / prudencia precipiat firmiter et immobiliter opa si sm consi-
liata et iudicata / prudencia q immediacius se tenet ex pte opis
e pocior et magis ht ronem virtutis q consiliata et iudicata / Ille g
sut magis adminiculantes et deficientes virtuti q sint virtutes. Vn
g dom est q bonarum disponum queda sut adminiculantes et anexe vir-
tutibus / sed queda sut disponentes ad virtute ut pseuancia et continencia
gtinencia eni non ppe e virtus q2 virtuoso delectabile e bn facere / gtinens
em licz no sequatur passionem sed ronem / tn q2 no e gtinens nisi q2
contra passiones se tenet rone pugne q sentit no e ei delectabile. Bn
facere / q diu g e aliquis continens et quam diu ht passiones fortes no
ht pfcm usu ronis et virtutis / Attn vincendo passiones illas dispo-
nitur ut sit virtuosus qr gtinencia licz possit dici virtus large accepta
virtute / magis tn vz ee disposicio ad virtute q virtus / Sz cu continen-
sit pocior q pseuancia accipiendo pseuancia ut de ea phus loquitur
deficit a rone virtutis ppter q no est virtus / sed ut e dispo ad virtute vel
e queda condicio sequens virtute / Declarare aut quo pseuancia e
dispo ad virtute / et quo e condicio sequens virtute no est pntis specula-
cionis / Sufficiat aut ad pns scire q loquendo de pseuancia ut supius
loquebamur ut de ea phus lo. e queda dispo ad virtute / Virtus vo
heroyca quam divina vocare possumus magis e sup virtute q sit virtus
Vn phus. vii. ethi loquens de hac virtute ait q no est virtus sed est
quid honorabilius virtute / Cu g prudencia iusticia et alia de quibus
supius tractavimus sint virtutes consiliata et iudicata sut anexe virtutibus
q2 sut adminiculantes et anexe virtutibus et prudencie / Continencia vo
et pseuancia sint disponentes ad virtute eroyca sit sup virtute bn
dom e q bonarum disponum queda sut virtutes queda anexe virtutibus.